

אוניברסיטת תל אביב

הפקולטה למדעי הרוח ע"ש לסטר וסאלי אנטין

בית הספר למדעי התרבות ע"ש שירלי ולסלי פורטר

היחידה למחקר התרבות

הויפאסאנה בישראל: מקרה מבחן להעברה של דגמים בין תרבויות

חיבור זה מוגש כעבודת גמר לקראת התואר

"מוסמך אוניברסיטה" – M.A. באוניברסיטת תל אביב

על ידי

חגי איתן

העבודה הוכנה בהזרכת

פרופ' גדעון טורי

פרופ' איתמר אבן-זהר

יוני 2009

Tel Aviv University

The Lester and Sally Entin Faculty of Humanities

The Shirley and Leslie Porter School of Cultural Studies

Unit of Culture Research

Vipassana in Israel: A Case-study on Transmission of Cultural Models

Thesis Submitted for an M.A. Degree

by Hagai EYTAN

Prepared under the supervision of

Professor Gideon Toury

Professor Itamar Even-Zohar

June 2009

עבודה זו מוקדשת באהבה לאבי, פרננד איתן.

כה אמר ה'

עמדו על-דרכים וראו ושאלו לנתיבות עולם אי-זה דרך הטוב ולכו-בה ומצאו מרגוע לנפשכם ...
(ירמיהו, ט"ז)

'טובים דבריד', אמר סימיאס. 'ואגיד לך את ספקותי ... שכן נראה לי, סוקראטס, בעיניינים אלו, מה שאולי נראה גם לך: בחיים שאנו חיים עכשיו, אי אפשר או קשה ביותר לדעתם על בורים; אך מי שלא יבדוק את הנאמר באותם העיניינים בדוק היטב, אלא יאמר נואש בטרם יכלה לעיין בבעיה מכל צדדיה – הריהו גבר רפה רוח מאוד מאוד. שכן בעיניינים ההם חייב אדם באחת מאלה: או שילמד טיבם מפי אחר, או ימצאנו על דעת עצמו, או – אם זה מן הנמנע – יטול את הטוב שבהגיוני אנוש, ואותו הניתן לפירוק פחות מכל, יפליג על גביו כעל גבי רפסודה בסכנות מימי החיים, אם לא יעלה בידו לעבור בהם ביתר בטחון ובפחות סכנה על כלי שיט חזק יותר: על גבי הגיון אלוהי. (מתוך הדיאלוג "פיידון": כתבי אפלטון בתרגומו של יוסף ג. ליבס, כרך ב', ע"מ 46).

מה למדתי מן המורים שאת דבריהם שמעתי, מן הפילוסופים שאת דבריהם קראתי, מן החברות שבהן ביקרתי ומן המדע שהמערב גאה בו כל כך? רק כמה רסיסי לקחים, שסיכומם ישווה להגיון של החכם מתחת לעץ (תרגום שלי, ח.א.).
(Claude Lévy-Strauss, *Tristes Tropiques*: pp. 493).

תוכן העניינים

5	תקציר
13	מבוא
16	פרק א' עדויות לחדירת הדגם: ויפאסאנה בעיתון הארץ
16	1. ויפאסאנה במערב ובישראל
18	2. ויפאסאנה והטרנד הרוחני
25	3. הצגת עצמי בעיתון, הון סימבולי וויפאסאנה
31	4. ויפאסאנה כשתיקה יזומה
33	5. ויפאסאנה בכתבות העוסקות במוצרי תרבות
36	6. "ויפאסאנה" בכתבות העוסקות ב... ויפאסאנה
39	פרק ב' רכישת הדגם והעברתו לישראל
39	1. מבוא
42	2. טיול להודו וויפאסאנה
49	3. אימוץ הדגם והעברתו לישראל
77	פרק ג' על כמה מתכונות השדה
77	1. הבהרת מונחי יסוד
78	2. סדנאות ויפאסאנה: רקע הסטורי
79	3. השוק המקומי
84	4. ריאקציות להופעת הדגם בשדה הרוחני הישראלי
88	סיכום ומסקנות
94	ביבליוגרפיה
103	English Summary

כרך ב': נספחים

- נספח 1. תצפית משתתפת: על שתי סדנאות ויפאסאנה בישראל
- נספח 2. ראיונות: מתודולוגיה והצגת קבוצת המרואיינים
- נספח 3. תמלולי הראיונות

תקציר

1. מבוא: רקע, שאלה והיפותזה

תהליכי העברתם של דגמים או פרטי רפרטואר בין תרבויות, כמו גם תהליכי קליטתם, התאמתם והפצתם של דגמים זרים או שאולים אלה במערכות הקולטות, מהווים כוח מניע חשוב מאין כמוהו בתהליכי גיבושם והשתנותם של רפרטוארים תרבותיים (הפצה של רעיונות, טכניקות, כלים, חפצים, מחוות גופניות וכו' והשפעותיהם על המערכות הקולטות). במסגרת מחקר מצומצם זה ביקשתי לזרות מעט אור על תהליכים אלה, וזאת באמצעות מקרה-בוהן ספציפי וקונטמפורני: הופעתה של טכניקת מדיטציה המכונה ויפאסאנה במערכת התרבותית הישראלית. אין ספק שמקורו של דגם זה אינו ברפרטוארים שניתן לכנותם "המורשת היהודית לענפיה", או ברפרטוארים מקומיים אחרים ("ישראלי-צברי", "ים-תיכוני", או "ערבי-עות'ומני-פלשתיני"), אלא בהודו – וליתר דיוק במורשת הבודהיסטית שפרחה בצפון הודו החל מהמאה החמישית לפנה"ס לערך; שהרי "מדיטציית ויפאסאנה" היא "מדיטציה בודהיסטית" (ראהולה, 2004: 95-96).

חשוב לציין כי במערכת הישראלית, הקולטת, אף התפתחה יכולת גרטיבית: ישראלי החפץ לרכוש טכניקת מדיטציה המכונה "ויפאסאנה" יכול, מזה קרוב לשני עשורים, לפנות בישראל לסדנאות שמארגנות מספר עמותות, שהעמותה לויפאסאנה בישראל, עמותת תובנה ועמותת ניומן הן החשובות שבהן; ניתן אפוא לזהות תעביר (Even-Zohar, 1990), כמו גם את התפתחותם של "שוק" או "שדה" מקומי שבו מתחרים מספר שחקנים. על-פי דיווחים שפורסמו בתקשורת הישראלית, יותר מעשרת אלפים ישראלים עברו סדנת ויפאסאנה (בן פורת, 2006; מלכין, 2005). רוב סדנאות הויפאסאנה בישראל נמשכות בין שבוע לעשרה ימים והן מתקיימות בתנאי פנימיה – במתחמים מרוחקים, מבודדים וסגורים; החניכים נדרשים לשמור במהלכן על מספר כללי התנהגות בסיסיים: הימנעות מהרג, מגניבה, ממגע מיני, מנטילת חומרים "משני תודעה" (אלכוהול, סמים וסיגריות) והימנעות מדיבור. סדר היום מוקדש, רובו ככולו, ללימוד ולתרגול טכניקת המדיטציה. מדי יום גם מועברת "שיחת דאהרמה": הרצאה שבמסגרתה מובהרים מושגי מפתח ורעיונות מרכזיים של תפיסת העולם ושל דרך החיים הבודהיסטית. אציין לסיום כי מצופה מהמשתתפים לתרום, כל אחד כרצונו וכראות עיניו, לכיסוי הוצאות הסדנא. פניה לסדנא דורשת אפוא השקעה לא מבוטלת של זמן-פנאי, של מאמץ, ובמידה מסוימת גם של כסף.

שאלת המחקר: במסגרת מחקר זה ביקשתי להתחקות אחר תהליכי העברתן והתבססותן של סדנאות הויפאסאנה (ושל טכניקת המדיטציה המועברת במהלכן) במערכת הישראלית, הקולטת. ניסיתי בעיקר לברר כיצד ובאילו נסיבות התהוו ביקושים לסדנאות מצד סוכנים ישראלים, המזינים את שדה הויפאסאנה המקומי. ביקושים אלה חיוניים להישרדות העמותות המציעות סדנאות ויפאסאנה בישראל ולפיכך זהו מימד קריטי של תהליך התבססותו והמשך הפצתו של הדגם הזר במערכת הקולטת. כמו כן, ההנחה בדבר קיומו של קשר בין הטיוול התרמילאי למזרח ולהודו לבין העברתן של סדנאות הויפאסאנה למערכת הישראלית שימשה כהיפותזה המרכזית של מחקר זה. שהרי מזה לפחות כשני עשורים יוצאים עשרות

אלפי ישראלים מדי שנה לטייל במזרח הרחוק ובהודו. בדרך כלל הטיול אורך בין כמה חודשים לשנה – ולעיתים אף יותר – אך הרוב המכריע של התרמילאים שב לישראל לאחר הטיול (Noy & Cohen, 2005). מעמדו של הטיול התרמילאי כאופציה זמינה ומקובלת לפעולה במגזרים מרכזיים של המערכת הישראלית מעורר אפוא את שאלת תפקידו האפשרי ביבוא רפרטוארים חדשים למערכת הישראלית, מה גם שניתן לזהות בה בנקל דגמים מגוונים שמקורם בהודו ובמזרח הרחוק – כמו למשל כלי נוי לבית (פסלים של הבודהא, סמלי אום, דגלי תפילה טיבטים), פרטי לבוש ותכשיטים ("מאלות", טבעות לאצבעות כפות הרגליים), דברי מאכל (סמוסה, צ'אי), פרקטיקות (יוגה, טאי-צ'י) וכן מגוון רחב של מילים שהתבססו בשפה העברית העכשווית (שאנטי, אשראם, צ'קרה, צ'לום, אצ'ה ועוד).

2. מבנה העבודה

העבודה מורכבת משלשה פרקים. הפרק הראשון (ע"מ 16-38) מציג עדויות לחדירתן של סדנאות הויפאסאנה למערכת הישראלית; מקורן בסדרה של כתבות, ידיעות ומאמרים שכללו את המילה "ויפאסאנה" ופורסמו בעיתון הארץ; כמו כן, מתוארים בו אופני ייצוג של הדגם הזר בעיתון מרכזי זה. הפרק השני (ע"מ 39-76) עוסק בתהליך רכישת הדגם ובתהליך העברתו לישראל והוא מבוסס על ראיונות עומק שערכתי עם חמישה-עשר ישראלים שהיו בסדנת ויפאסאנה לפחות פעם אחת; במסגרתו יתברר כיצד המרואיינים נחשפו לוויפאסאנה, באילו נסיבות הם הגיעו לסדנא, מדוע הם פנו אליה, מה הם חושבים עליה, האם הם פנו לסדנאות נוספות, האם הם תרמו להמשך הפצת הדגם במערכת הקולטת וכו'. הפרק השלישי (ע"מ 77-87) מתאר בקצרה את שדה הויפאסאנה הישראלי ודן בהשלכות של הדינמיקה התחרותית שהתפתחה בין שלשת העמותות המתחרות בשוק סדנאות הויפאסאנה המקומי; בסיומו אף מוצגת קשת של תגובות מצד נציגי הזרמים המסורתיים של שדה הרוחניות המקומי לאור הצלחת התבססותן של תורות וטכניקות "רוחניות" מהמזרח הרחוק ומהודו (כמו מדיטציית הויפאסאנה) בשדה לעבודה מצורף כרך נוסף, המאגד שלשה נספחים: בנספח הראשון מתוארות סדנאות הויפאסאנה שבהן נטלתי חלק (מעין תצפית משתתפת בזעיר אנפין). הנספח השני עוסק במתודולוגיה ששימשה להבניית הראיונות. נספח זה גם כולל תיאור ביוגרפי מפורט של המרואיינים (שני האלמנטים הללו הופיעו בגוף העבודה בקצרה בלבד). הנספח השלישי כולל את התמלולים המלאים של הראיונות.

3. ממצאים עיקריים

פרק א' נפתח בהצגת השוואה בין מספר הכתבות הכוללות את המילה "ויפאסאנה" (על צורות האיות האפשריות שלה בעברית) בארכיון המקוון של הארץ לעומת מספרן בארכיונים של עיתונים מערביים מרכזיים (מארה"ב, בריטניה, צרפת, ספרד, איטליה וגרמניה). התברר כי ארכיון הארץ כולל את מספר הכתבות הרב ביותר: שבעים וחמש כתבות בין השנים 1994-2007. עוד התברר שהפערים ביחס לעיתונים האחרים שנסקרו עצומים: העיתון שדורג במקום השני (הסן פרנציסקו כרוניקל), כלל שמונה עשרה כתבות בלבד; ובשלשת העיתונים החשובים של צרפת (לה מונד, ליברסיון, לה פיגרו), למשל, הופיעה במהלך כל התקופה הזו רק כתבה בודדת אחת שכללה את המילה.

בנוסף לכך, המילה הופיעה בהארץ במגוון רחב של "במות" (מוספי סוף השבוע, תרבות, ספורט, כלכלה ועוד) ושל הקשרים נושאים. ממצאים אלה מצביעים בעיקר על חדירתה של המילה אל השפה העברית העכשווית ועל התבססותה של הפרקטיקה שהיא בדרך כלל מסמנת במערכת הקולטת. ואולם, עיון בכתבות עצמן חשף אלמנטים חשובים נוספים. בעיקר התברר שסדנאות הויפאסאנה הפכו לאופציה זמינה ומקובלת לפעולה במגזרים מרכזיים של החברה הישראלית: בכתבות רבות היא הופיעה כדגם טרנדי או כדגם השייך לטרנד כללי, שכונה *הטרנד הרוחני*, ושצרכניו תוארו בדרך כלל כבוגרים-צעירים (סוכנים שגילם נע בין עשרים לפחות או יותר שלשים), יהודים-חילונים, בני המעמדות הבינוניים ומעלה. בכתבות רבות אחרות הויפאסאנה הופיעה כאלמנט בהצגת-העצמי של דמויות ראויות להערכה, חלקן אף מוכרות וידועות בציבור, שהציגו את עצמן בפני עיתונאי (וקוראי) הארץ. אזכור הויפאסאנה בראיונות להארץ העיד בראש ובראשונה על ההון הסימבולי שהתנסות זו עשויה להקנות במערכת הקולטת; אזכורים אלה תרמו במקביל לכך להעלעת יוקרתו של הדגם הזר ולהפצת *הד חיובי* אודותיו במגזרים חברתיים נרחבים של המערכת הקולטת (ציבור קוראי הארץ). לעיתים מחברי הכתבות אף עשו שימוש בויפאסאנה על מנת לסמן ולשייך את הדמויות שהן תארו לקבוצה חברתית ספציפית, מובחנת ונבדלת – ומכך עולה כי הם ציפו שלפחות חלק מקוראיהם יבינו כך את הדברים. בנוסף לכך, התחוויר שהויפאסאנה הופיעה מספר פעמים במרחב הטלוויזיוני הישראלי, לעיתים בתכניות מרכזיות הזוכות לאחוזי צפיה גבוהים; עובדה זו הצביעה על כך שקהלים נרחבים יותר (מעבר לציבור קוראי הארץ) לפחות שמעו על המונח "ויפאסאנה". זאת ועוד: התברר כי המילה נושאת בשפה העברית משמעות נוספת, חדשה, החורגת ממשמעותה בשפת המקור. עבור רבים – בדרך כלל אלה שלא עברו את הסדנא בעצמם – המילה מסמנת "שתיקה יזומה". משמעות זו אפשרה את הכללת המילה בכתבות שעסקו בנושאים משדה הספורט, הכלכלה והפוליטיקה. לבסוף, התברר כי מעל בימת ה"מכתבים למערכת" של המוסף השבועי התקיים מאבק בין נציגי העמותה לויפאסאנה לנציגי עמותת תובנה על עצם הזכות להשתמש באופן לגיטימי במונח *סדנת ויפאסאנה* – ביטוי פומבי למאבקי כוח שהתקיימו בשדה.

בדרך כלל הויפאסאנה הוצגה בהארץ באור שנע בין נייטרלי לחיובי ולעיתים אף לחיובי ביותר. מתוך סך הכתבות שכללו את המילה ניתן היה לחלץ את הדימוי הכללי הבא: ויפאסאנה היא טכניקת מדיטציה בודהיסטית שניתן ללמוד בסדנאות מיוחדות; היא חלק מהטרנד הרוחני; סוכנים ראויים להערכה עברו את הסדנא וראו כי טוב; התנסות זו עשויה לחולל שינויים עמוקים באופן תפיסתו של המשתתף את עצמו, את העולם, את חייו – ואף להוביל לשינויים באורחות החיים (ששיפרו את "איכות החיים"); לעיתים היא הופיעה כאופציה תרפוייטית-נפשית "משלימה" או "אלטרנטיבית"; לבסוף, בכתבות רבות הופיע קישור ספונטני, טבעי וברור מאליו, בין הויפאסאנה לטיול התרמילאי להודו או למרבנות הנגד הביטניקית-היפית.

ממצאי הראיונות עלו בדרך כלל בקנה אחד עם קווי מתאר כלליים אלה. הראיונות בעיקר חשפו את הקשר המורכב והחד משמעי בין "הטיול להודו" להתהוותם של ביקושים לסדנאות ויפאסאנה בישראל; בנוסף לכך, נחשפו אופני ההפצה העיקריים של הדגם הזר במערכת הקולטת; ולבסוף, נחשפו מספר פונקציות מרכזיות שהדגם הזר עשוי למלא עבור סוכנים בני המערכת הקולטת.

לפני שאמשיך לדון בממצאים אלה, ברצוני להציג עתה בקצרה ובאופן כללי את קבוצת המרואיינים: רובם המכריע שייך לקטגוריה הסוציו-אקונומית הכללית שהופיעה בכתבות שתארו את "הטרנד הרוחני" בעיתון הארץ (בוגרים-צעירים, יהודים חילונים, בני המעמדות הבינוניים ומעלה). רובם גדלו והתחנכו בישראל, שרתו בצבא, ערכו לפחות טיול תרמילאי אחד במהלך העשור השלישי לחייהם, למדו במוסדות להשכלה גבוהה, ובעת קיום הראיון גם עסקו במשלחי יד הדורשים מיומנות ואחריות. על הקשר בין חוויית הטיול התרמילאי להודו להופעתן ולהתבססותן של סדנאות הויפאסאנה בישראל מעידים הממצאים הבאים: הרוב המכריע של המרואיינים פנה לסדנא לראשונה בתחילת-אמצע העשור השלישי לחייהם; רובם (אחד עשר מרואיינים) נחשפו לדגם בישראל, בדרך כלל דרך סיפורים שהם שמעו מחברים. ממצאים אלה מעידים על נוכחותה של הויפאסאנה בשיח שהתקיים ברשתות החברתיות אליהן השתייכו המרואיינים. ואולם, רובם (עשרה מרואיינים) עברו את הסדנא לראשונה בהודו. "ההקשר ההודי" מופיע גם בתיאורים של ארבעה מחמשת המרואיינים שעברו את הסדנא לראשונה בישראל: שניים שמעו על הויפאסאנה דרך סיפורים של חברים שחזרו מהודו, אחד שמע עליה במהלך שהותו בהודו, ואחד נחשף אליה דרך צפיה בסרט תיעודי המתאר את השלכות הסדנא על אסירים במוסד כליאה הממוקם ליד ניו דלהי (רוב העלילה מתרחשת אפוא בהודו), ששודר בטלוויזיה הישראלית בכבלים. היפוך זה (שני שלישים מהמרואיינים נחשפו לוויפאסאנה בישראל, בעוד ששני שלישים עברו את הסדנא לראשונה בהודו) מצביע על "הסיטואציה התרמילאית" כסיטואציה המאפשרת או אף מעודדת את הפניה לסדנא. זאת ועוד: כל המרואיינים שעברו סדנת ויפאסאנה בהודו פנו לקורסים של ס.ג. גואנקה, שהעמותה לוויפאסאנה בישראל היא מעין סניף או שלוחה שלו בישראל; ומתוך העשרה שעברו את הסדנא לראשונה בהודו, שבעה הגיעו לאתר של העמותה לוויפאסאנה בישראל – בדרך כלל במהלך השנה הראשונה לשובם מהטיול – שישה עברו רטריט שני וחמישה עברו רטריט שלישי (בכל המקרים היו אלה סדנאות או ריטריטים שארגנה העמותה לוויפאסאנה). התברר אפוא שהטיול להודו משמש מסגרת לרכישת הדגם הזר לרפרטואר הישראלי המסורתי, הדומיננטי (ולרכישת דגמים אחרים), ושלא ניתן לעמוד על התהוותם של ביקושים לסדנאות ויפאסאנה בישראל מבלי להתייחס למאפייניו של הטיול התרמילאי למזרח הרחוק ולהודו (ומשמעותו עבור המטיילים, במהלך הטיול ולאחריו), שאת העיקריים שבהם ניתן לסכם באופן הבא:

(א) תרמילאים באים במהלך הטיול במגע בעיקר עם תרמילאים אחרים, ישראלים ומערביים (ופחות עם סוכנים "מקומיים" שאינם "נותני שירותים" לתרמילאים), כאשר בתת המערכת התרמילאית מושל בכיפה האתוס הביט-היפי, השואב בתורו דגמים מסויימים מרפרטוארים הודים מסויימים. רבים מנצלים את פרק הזמן של הטיול – מצב של "בין לבין", ללא מחוייבויות חברתיות וללא מסגרות כובלות, המאופייין בחירות אישיות יוצאת מגדר הרגיל – לעריכת "חשבון נפש" או ל"התבוננות פנימית": סדנת הויפאסאנה מציעה להקנות "טכניקה" או "כלי" להתבוננות פנימית בסגנון בודהיסטי (כלומר, עם הילה מקומית, אותנטית). כמו כן, זמן הפנאי העומד לרשות התרמילאים בשפע מקל על הצטרפות לסדנא במהלך הטיול (כאמור, פניה לסדנת ויפאסאנה דורשת בעיקר, אם כי לא רק, השקעה של זמן-פנאי).

(ב) אחת האופציות המקובלות לפעולה בטיול היא השתתפות במגוון רחב של סדנאות (מוסיקה, ריקוד, בישול, יוגה לסוגיה וכו'): מתחזור שפניה לסדנת ויפאסאנה על-פי ס.ג. גואנקה הפכה לאופציה מקובלת ואף פופולרית ב"תפריט הקורסים התרמילאי" – אולי מכיוון שהסיטואציה של הטיול מעודדת להתנסות בכל מיני חוויות מיוחדות, "לא נורמליות", יוצאות מגדר הרגיל, כמו סדנת הויפאסאנה.

(ג) מידע אודות אופציות זמינות לפעולה עובר בתת המערכת התרמילאית בעיקר באמצעות תקשורת בין אישית, מפה לאוזן. לעיתים קרובות הויפאסאנה הוצגה בסיפורי המרואיינים כאתגר, לעיתים אף כהתנסות מסוכנת ומפחידה. ייחודיותה ומזורתה של הסדנא, כמו גם הילת האתגר והסכנה הנלווית אליה, תורמים ליוקרתה ואף הופכים את ההתנסות בה לסיפור טוב, המקנה למספר הון סימבולי שיש בידו אף לבדלו ולרוממו ביחס לתרמילאים אחרים. עם זאת, תרמילאי שישקול להצטרף לסדנא יגלה שעוד רבים אחרים מבקשים לעבור אותה (ביניהם גם תרמילאים אירופאים) ושעליו להרשם שבועות מראש כדי לשריין לעצמו מקום במועד המבוקש. "רשימות ההמתנה" לסדנא לא רק מאפשרות לצרף חניכים לסדנא במקום אלה שנרשמו ולא הופיעו: הן גם יוצרות הילה של נדירות המעלות את יוקרתה.

(ד) התברר שסיפורים אודות הויפאסאנה מקנים למספר הון סימבולי לא רק בהקשר החברתי-תרבותי של הטיול, אלא גם בישראל; כך גם מופץ הבאז החיובי אודות הויפאסאנה הן בשיח התרמילאי בהודו והן בישראל (עם זאת, נוכחותה של הויפאסאנה בולטת הרבה יותר בשיח התרמילאי). התפשטות הבאז אודות הויפאסאנה הוקבלה להתפשטות של מגיפה ויראלית – כהליך אוטוקטליטי, שהולך וצובר תאוצה ככל שיותר ויותר סוכנים עוברים את הסדנא, מתרשמים ממנה, מספרים אודותיה וממליצים למכריהם להתנסות בה.

(ה) תרמילאים רבים מנסים בשובם לישראל לשלב בחיי היומיום פרקטיקות ועקרונות שהוגדרו בהקשר של הטיול; כך גם חלקם ממשיכים לתרגל כאן פרקטיקות שנרכשו שם, או פונים לסדנאות אחרות המייצגות את "החוויה התרמילאית". כמו כן, ישראלים שלא עלה בידם לטייל בהודו (או לשוב ולטייל בהודו), עשויים לפנות בישראל לאותן סדנאות, המסמלות את החוויה התרמילאית בהודו.

(ו) בלא מעט מקרים פניה לסדנת ויפאסאנה בישראל ארעה בהקשר של "שבר ביוגרפי", בין פרק אחד בחיים למשנהו (כמו ההקשר של היציאה לטיול), הקשר המלווה לעיתים קרובות בתהיות, מתחים ולעיתים אף במשברים נפשיים; גם *אשיבה מהודו* מלווה לעיתים קרובות במשבר נפשי. הפניה בישראל לסדנא ראשונה, או לריטריט שני לאחר הטיול, מבטאת לא פעם ניסיון להתמודד עם סיטואציות קריטיות-משבריות אלה. סדנאות הויפאסאנה מציגות את מערכת המושגים, תפיסת העולם ודרך החיים הבודהיסטית – מכלול המתיימר להציע למשתתף מזור אוניברסלי *לדוקקה* ("סבל" או "חוסר שביעות רצון" המאפיין את הקיום האנושי), והמייצג אלטרנטיבה לאורח החיים המערבי-קפיטליסטי, שמעורר בקרב לא מעט בוגרים ישראלים צעירים ביקורות ותחושות של ... חוסר נחת.

(ז) הדפוס הרווח של רכישת הדגם (נוכחותו הבולטת בשיח התרמילאי בהודו, פניה לקורסים מבית היוצר של ס.נ. גואנקה במהלך הטיול, המשך הפצת הכאן אודותיו בישראל על-ידי תרמילאים שחזרו) תרם להתהוות המבנה של שדה הויפאסאנה הישראלי ובו *העמותה לויפאסאנה*, המארגנת סדנאות על-פי ס.נ. גואנקה, היא הדומיננטית, ואילו *עמותת תובנה* היא קוראת התגר. אציין בהערת אגב כי ברחבי העולם פועלות עמותות דומות המארגנות סדנאות ויפאסאנה על-פי ס.נ. גואנקה, כלומר מדובר בארגון גלובלי, בעל שלוחות *מקומיות*. לבסוף, העמותה השלישית, עמותת ניומן, היא העמותה הצעירה בשדה והיא פונה לנישה ספציפית של מתרגלים וותיקים.

אין להערכתני ספק שהפופולריות של הטיול למזרח הרחוק ולהודו (היקף התופעה, משך קיומה, המשמעות שתרמילאים מייחסים לטיול במהלכו ולאחר סיומו) הובילה באופן דומה להעברתם של דגמים "תרמילאיים-הודים" אחרים אל המערכת הישראלית. כל עוד יצאו עשרות אלפי צעירים ישראלים לטייל בהודו, כל עוד עצם היציאה לטיול תתרום לבידולו *המרום* של התרמילאי שחזר (שהרי לא כל אחד יכול לממש את אופציית היציאה לטיול) וכל עוד יהנו סדנאות הויפאסאנה של ס.נ. גואנקה מאותה יוקרה ומאותה נוכחות *בשיח התרמילאי בהודו*, סביר להניח שהעמותות המארגנות סדנאות ויפאסאנה בישראל יזונו בביקושים, ושהעמותה לויפאסאנה תמשיך לשמור על דומיננטיות בשדה הישראלי (שהרי היא זו שמציעה את "הדבר האמיתי", האותנטי, אותו מתארים המטיילים שחזרו).

זאת ועוד: *התחרות* בין העמותות הפועלות בשדה הויפאסאנה הישראלי תרמה להעלעת רמת הביקושים בשוק המקומי. אם העמותה לויפאסאנה מציעה סדנאות על-פי המודל המדויק של גואנקה (וריאציה של מה שמכונה *Blueprint Copying*) הרי שעמותת תובנה, קוראת התגר, מציעה מגוון "סדנאות ויפאסאנה" (ממספר סגנונות בודהיסטיים), במגוון רחב של פורמטים (משך הסדנאות, תנאי הקיום בהן וכו') – אסטרטגיה המקלה על קהלי יעד מגוונים יותר לפנות לסדנאות שלה, קהלים שהיו מתקשים לפנות לסדנאות של העמותה לויפאסאנה (למשל שומרי מצוות, סוכנים מבוגרים יותר וכו'). *התאמת* הסדנאות של עמותת תובנה גם הופכת את הסדנאות שלה לסדנאות "קלילות" יותר עבור סוכנים ישראלים ("ויפאסאנה לייט": כך הגדיר בפני את הסדנא אחד ממתתפני "סדנת הפסח" שבה נטלתי חלק – בחור שעבר מספר ריטריטים על-פי גואנקה והעדיף בסופו של דבר את הסדנאות של עמותת תובנה).

התחרות בין העמותות גם תורמת להגברת הנוכחות של הדגם הזר במערכת הקולטת, מעבר לכאן *החויבי* שעובר מפה לאוזן ברשתות חברתיות מסוימות. *אמצעי ההנכחה* הבולטים בהם השתמשו העמותות היו: תחזוקה של אתר אינטרנט (כולל מידע אודות הטכניקה ואודות הסדנא, פירוט מועדי הקורסים, אפשרות להרשם לסדנא און ליין ועוד); *יחסי ציבור* (בעיקר קשרים עם עיתונאים, ארגון אירועים המושכים את תשומת ליבה של התקשורת ועוד), ופעילות בשטח (פעילות בקמפוסים, חלוקת דפי מידע ועוד).

הצלחת התבססותן של "תורות" וטכניקות מהמזרח הרחוק ומהודו במערכת הישראלית עוררה קשת של תגובות מצד נציגי הזרמים המסורתיים של "שדה הרוחניות הישראלי" (המסורת היהודית, לענפיה). פוסקי הלכה בכירים אסרו על שימוש בטכניקות אלה, מאחר והן גובלות, לטענתם, ב"עבודה זרה".

עם זאת, לאור כוח המשיכה שלהן (בקרב יהודי ארה"ב ולאחר מכן בישראל) גובשו תוצאות מהארון אופציות אלטרנטיביות, "כשרות", שמקורן במסורת או ברפרטוארים יהודיים – אופציות שהיו עד אז (תחילת שנות ה-70 בארה"ב) גנוזות וזמינות למתי מעט בלבד. טכניקות אלה כונו "מדיטציה יהודית": בישראל ובאתרים מסוימים בהודו, מוצעות סדנאות מדיטציה יהודית. לאחרונה אף נערכה בישראל (במנזר ליד ירושלים) "סדנת ויפאסאנה יהודית", שארכה מספר ימים ובמהלכה עסקו המשתתפים בקריאה ובפרשנות של טקסטים תלמודיים, תוך שמירה על שתיקה. כמו כן, נראה כי החניכים למדו ותרגלו "מדיטציה". המונח "ויפאסאנה" קיבל במקרה זה משמעות נוספת, של "תענית דיבור", משמעות שאיפשרה את צירוף המונח למערכת אפיסטמית-סמלית יהודית ואת יצירתה של "מוטציה" חדשה, פרי של שילוב בין דגמים יהודיים-מסורתיים מקובלים לדגמים זרים-מיובאים. תכניה של סדנת הויפאסאנה היהודית אמנם שונים ביחס לסדנאות הויפאסאנה הבודהיסטיות (שבמרכזן תרגול מנטלי בודהיסטי והבהרת רעיונות מרכזיים מהדהרמה הבודהיסטית), אך הפורמט של "סדנא" (משתתפים השוהים במשך מספר ימים במתחמים מבודדים וסגורים על מנת לרכוש ביחד ידע ספציפי), שכה נפוץ ומקובל במרחב התרמילאי, הועתק. השימוש במונח "ויפאסאנה" גם מעיד על כוח המשיכה שלו (לפחות בעיני מארגני סדנת הויפאסאנה היהודית, שבקשו למשוך אליה קהל יהודי טרוגוני) במערכת הישראלית, הקולטת. תגובת נציגי הזרמים המסורתיים, הדומיננטיים בשדה הרוחניות הישראלית נעה אפוא מדחיה על הסף, תוך הטלת הסטיגמה של "עבודה זרה", דרך הצעת טכניקות אלטרנטיביות מרפרטוארים יהודיים ("מדיטציה יהודית"), ועד לאימוץ – או ליתר דיוק ניכוס (תוך הענקת משמעות חדשה למונח המסמן את הדגם הזר) – כפי שהתחוויר בדוגמא של "סדנת הויפאסאנה היהודית".

הדוגמה של העברת סדנאות הויפאסאנה ומדיטציות הויפאסאנה לישראל מאפשרת לגזור מספר מסקנות כלליות יותר ביחס לאופני העברתם וקליטתם של דגמים זרים במערכות חברתיות-תרבותיות קולטות: ראשית, בני אדם נעים במרחב ובאים במגע עם בני אדם אחרים, בני מערכות תרבותיות זרות או בני תתי מערכות המרכיבות את המערכת הכללית אליה הם שייכים; כתוצאה ממפגשים אלה עשויים סוכנים לקלוט, להטמיע, לשאת ולהפיץ דגמים ורפרטוארים שלמים, לעיתים בלי כוונה ומבלי משים. לפיכך, כל עוד בני אדם נעים במרחב ובאים במגע עם בני אדם מתרבויות שונות, קיימת אפשרות שדגמים יועברו ממערכת (או מתת מערכת) אחת לרעותה. וככל שעולה מספר הסוכנים בני מערכת אחת הבאים במגע עם סוכנים בני מערכת אחרת, וככל שנמשכים מגעים אלה, כך גם גובר הסיכוי שיועברו פרטי רפרטואר בין שתי המערכות. זאת ועוד: סוכנים השבים לגבולם משהות בניכר נהנים בדרך כלל מיוקרה רבה וזוכים לתשומת לב מיוחדת. הצגת חפצים וסיפור סיפורי הרפתקאות מהמסע מקנים לנוסע שחזר הון סימבולי לא מבוטל, שעשוי לבדלו ולרוממו ביחס למכריו; מצב עניינים זה משפר את סיכויי העברתם וקליטתם של דגמים זרים המוצגים על-ידי סוכנים-נוסעים ששבו לסביבתם החברתית-תרבותית המקורית.

שנית, רכישה או צריכה של דגם זר (חדש לרפרטואר המסורתי) אמורה לענות על צרכים או לספק לסוכן-צרכן המקומי תועלת כלשהי – מעבר להון הסימבולי שעשויה להקנות הצגה לראווה של הדגם.

אין כמעט חשיבות לשאלה האם הדגם אכן מועיל, *אובייקטיבית*, או לא: מה שחשוב הוא שהסוכן-צרכן מעריך שהדגם מועיל – ואולי אף חשוב מכך: שהלה יציגו כמועיל בפני מכריו. ככל שגדל מספר הסוכנים שמשתמשים בדגם, מעריכים אותו כמועיל (בהשוואה לאופציות זמינות אחרות) ואף מספרים על כך למכריהם, כך גם גובר הסיכוי שהשימוש בו יהפך לנורמטיבי ולמקובל ושסוכנים אחרים יבקשו לרכוש אותו. קל וחומר אם הדגם נתפס כמספק *יתרון תחרותי* (עבור פרטים, חברות, מדינות) מול *מתחרים* אחרים בשדה נתון. זאת ועוד: במידה וסוכנים ברי סמכא ועוצמה יגיעו למסקנה ששימוש בדגם הזר עשוי להועיל לחברה בכללותה, הרי שעשויה להיפתח הדרך להחדרתו "מלמעלה" ולהקנייתו *הסיסטמטית* לאוכלוסיות נרחבות *במערכת* (למשל, אם בכירי מערכת החינוך הישראלית יעריכו שתרגול מדיטציית הויפאסאנה יסייע להורדת רמות האלימות בבתי הספר ולפיכך יפעלו להקניית הטכניקה לכל תלמידי התיכון בישראל). קיימת גם אפשרות הפוכה: סוכנים ברי סמכא יעריכו שהדגם הזר עלול לפגוע בחברה בכללותה ויפעלו לעצירת התפשטותו ואף למיגורו מהמערכת. תיתכן גם אופציית ביניים: "דגירה שקטה", כלומר המשך התבססות והפצה מתחת לפני השטח, הרחק מתשומת ליבם של בעלי העוצמה.

שלישית, במידה ורכישת הדגם הזר מקנה לרוכש *הון סימבולי*, סביר להניח כי הלה יטה להציגו לראווה ובכך יתרום ליוקרתו ולהפצת *באז הזיכוי* אודותיו ברשתות החברתיות אליהן הוא משתייך. במקרה של הויפאסאנה ההצגה לראווה באה לידי ביטוי בעיקר באמצעות סיפור סיפורים אודות חוויות מהסדנא (רובם ידגישו את *התועלת* שיש בפניה לסדנא או בתרגול הטכניקה בחיי היומיום). כמובן שהצגה זו יכולה להעשות גם באמצעים ויזואליים (פרטי לבוש, "אקססוריז", כלי נוי לבית וכו').

רביעית, נראה כי "יזמים-יבואנים" ממלאים *שליש פונקציות* עיקריות: הראשונה היא אדמיניסטרטיבית (הסדרת הסטטוס המשפטי, ניהול חשבונות, דיווח לרשויות וכו'). את הפונקציה השנייה ניתן להגדיר כ"יצירת היצע מתאים": במקרה של סדנאות הויפאסאנה בישראל היבט זה מתבטא בעצם *ארגון הסדנאות ובהתאמתן לקהלים מקומיים*. הפונקציה השלישית היא שיווקית גרידא: העמותות פועלות להנכחתה ולהפצתה של הויפאסאנה במערכת הישראלית, הקולטת, מעבר ל**באז הזיכוי** שעובר ברשתות חברתיות מסויימות. בנוסף לכך, התברר שה**תחרות** בין השחקנים בשדה עשויה להוביל להעצמת שתי הפונקציות האחרונות (התאמת ההיצע, הנכחה והפצה), ובכך לתרום להעלעת רמת הביקושים בשוק המקומי.

חמישית, התבססותם של דגמים זרים במערכות קולטות עשויה לעורר ריאקציות מצד נציגי ומייצגי האופציות הוותיקות, הדומיננטיות בשדה נתון, כולל יצירת דגמים "חדשים" (תוצאה של שילובים או בין אלמנטים של דגמים "זרים" לאלמנטים של דגמים "מקומיים").

אציין, לסיום, שהעבודה מסתיימת בהצגת מספר אופציות למחקרים משלימים – כמו, למשל, עיבוי המחקר הנוכחי (באמצעות ראיונות נוספים, שימוש בשאלונים וכו'), עריכת מחקרים מעמיקים יותר אודות סדנאות "מדיטציה יהודית" ו"ויפאסאנה יהודית", וכו'.

מבוא

החל משנות ה-70 ניתן לזהות במרחב התרבותי הישראלי את ניצניו של דגם תרבותי (אופציה זמינה ומקובלת לפעולה), המכונה *הטיול התרמילאי* – דגם שבעשורים האחרונים הלך והתבסס כמרכיב מקובל במסלול החיים הישראלי, בעיקר של יהודים-חילונים בני המעמדות הבינוניים ומעלה. רבים מממשים את אופציית הטיול התרמילאי לאחר שחרורם משירות החובה בצבא; רבים אחרים יוצאים לטייל מאוחר יותר, למשל לאחר השלמת לימודיהם במוסדות להשכלה גבוהה או לקראת סוף העשור השלישי לחייהם; ויש אף המממשים את אופציית הטיול התרמילאי יותר מפעם אחת; ואולם, הרוב המכריע של התרמילאים שב לישראל לאחר הטיול (מעוז, 2006; Noy & Cohen, 2005: 7-11). תרמילאים בדרך כלל מטיילים במדינות "עולם שלישי" – בעיקר בהודו, דרום מזרח אסיה, מרכז אמריקה ודרומה – במשך תקופות ארוכות יחסית (בין מספר חודשים לשנה, ולעיתים אף מעבר לכך). אך היעד הפופולרי ביותר לטיול הוא הודו: על-פי הערכות שונות, בערך כמחצית מהתרמילאים הישראליים בוחרים ביעד זה (Noy & Cohen 2005: 5). אציין כי מנתונים שפרסמה שגרירות הודו בישראל, בשנת 2006 הנפיקה שגרירות זו כארבעים אלף אשרות כניסה לישראלים, רובם המכריע תרמילאים¹; והסוציולוגית דריה מעוז אף מעריכה שכחמישים אלף ישראלים מטיילים בהודו מדי שנה (Maoz, 2005: 159). לשם המחשת קנה המידה של התופעה, באוניברסיטת ת"א למדים מדי שנה פחות משלשים אלף סטודנטים². מעמדו של הטיול התרמילאי להודו כאופציה זמינה ומקובלת לפעולה במגזרים מרכזיים של המערכת החברתית-תרבותית הישראלית מעורר את שאלת תפקידו האפשרי ביבוא רפרטוארים חדשים למערכת הישראלית. בישראל אכן ניתן לזהות לא מעט פרטי רפרטואר שמקורם בהודו ובמזרח הרחוק – כגון פרטי לבוש ותכשיטים ("מאלות", טבעות לאצבעות כפות הרגליים וכו'); כלי נוי לבית (בלא מעט דירות תל אביביות ניתן לזהות סמלי *אום* על דלתות הכניסה, פסלים של הבודהא בסלונים, דגלי תפילה טיבטים במרפסות ועוד); דברי מאכל (טאלי, צ'אי); פרקטיקות (יוגה לסוגיה, מדיטציה לסוגיה וכו'); ומילים שהולכות ומתבססות בשפה העברית העכשווית (שאנטי, אשראם, צ'אקרה, צ'ילום, אצ'ה ועוד).

חיבור זה יתמקד בתהליך העברתו של דגם ספציפי, המכונה "מדיטציית ויפאסאנה", שעדויות לקיומו במערכת הישראלית מצויות לרוב. אין ספק שמקורו אינו ברפרטואר שניתן לכנותו "המורשת היהודית לענפיה" או ברפרטואר "מקומי" אחר ("ישראלי-צברי", "ים-תיכוני" או "ערבי-עות'ומני-פלשתיני") – אלא בהודו, וליתר דיוק במורשת הבודהיסטית שפרחה בצפון הודו החל מהמאה החמישית לפנה"ס לערך והתפשטה משם ברבות הזמן לדרום הודו, לדרום מזרח אסיה, לסין, ליפאן – והחל מהמאה ה-19 גם לארה"ב ולמערב אירופה (Shaw, 2006: 1-20).

¹ מתוך אתר האינטרנט של שגרירות הודו בישראל: www.indembassy.co.il/India_Israel_2006.pdf
² מתוך אתר האינטרנט של אוניברסיטת ת"א: www.tau.ac.il/tau-archives/toldot.html

אציין כי במערכת הישראלית, הקולטת, אף התפתחה יכולת גרטיבית: סוכן ישראלי אינו חייב לנסוע למזרח הרחוק או להודו כדי ללמוד את טכניקת המדיטציה הזאת; הוא יכול לפנות לסדנאות בישראל, שמארגנות בעיקר שלש עמותות: "העמותה לויפאסאנה בישראל" (להלן "העמותה לויפאסאנה"), "עמותת תובנה" ו"עמותת ניומן". כלומר, ניתן לזהות תעביר (Even-Zohar, 1990).

על-פי דיווחים שפורסמו בתקשורת הישראלית, יותר מעשרת אלפים ישראלים כבר עברו סדנת ויפאסאנה (בן פורת, 2006; מלכין, 2005). רוב סדנאות הויפאסאנה בישראל אורכות בין שבוע לעשרה ימים; הן מתקיימות במתחמים מרוחקים, מבודדים וסגורים ובמהלכן נדרשים המשתתפים לשמור על חמישה כללי התנהגות: הימנעות מהרג, הימנעות מגניבה, הימנעות מפעילות מינית, הימנעות מנטילת "חומרים משני תודעה" (אלכוהול, סמים וסיגריות) והימנעות מדיבור. סדר היום עמוס: הוא נפתח בהשקמה עם שחר ומסתיים בערך בעשר בלילה; רובו מוקדש לתרגול מדיטטיבי. בכל יום גם מתקיימת "שיחת דאהרמה", הרצאה שבמסגרתה מובהרים מושגי מפתח ורעיונות מרכזיים של הפילוסופיה הבודהיסטית. פניה לסדנת ויפאסאנה דורשת אם כן השקעה לא מבוטלת של זמן-פנאי, של מאמץ ובמידה מסויימת גם של כסף, שכן מצופה מהמשתתפים לתרום, כל אחד כרצונו וכראות עיניו, לכיסוי הוצאות הסדנא (לינה, מזון וכו').

שאלת המחקר: אנסה להתחקות אחר תהליך העברתה והתבססותה של סדנת הויפאסאנה (ושל מדיטציית הויפאסאנה) במערכת התרבותית הישראלית. ליתר דיוק, אתמקד ב"סוכן-צרכן" ובתפקידו בהעברת הדגם הזר למערכת הקולטת; אנסה לזהות, מנקודת מבטו של הסוכן-צרכן, כיצד ובאילו נסיבות התפתחו "צרכים" שיהפכו ל"ביקושים", שיזינו את שוק או את שדה הויפאסאנה המקומי. ביקושים אלה מצד צרכנים מקומיים חיוניים להישרדות העמותות המציעות סדנאות ויפאסאנה בישראל ולפיכך הם מייצגים מרכיב קריטי בתהליך התבססותו והמשך הפצתו של הדגם הזר במערכת הקולטת. כמו כן, אבחן את היפותזת הקשר בין הטיול התרמילאי למזרח הרחוק ולהודו לבין הופעת סדנאות הויפאסאנה בישראל.

חיבור זה מורכב משלשה פרקים: בפרק הראשון אציג עדויות לחדירתן ולהתבססותן של סדנאות הויפאסאנה כאופציה זמינה ומקובלת לפעולה במגזרים חברתיים מרכזיים של המערכת הקולטת. פרק זה מבוסס על סדרה של כתבות, ידיעות ומאמרים הכוללים את המילה "ויפאסאנה" ואשר פורסמו בשנים האחרונות בעיתון הארץ. כמו כן, אדון באופן ייצוגה של הויפאסאנה בהארץ (עדות לדימוי של הדגם הזר, שזה מקרוב בא, במגזר מרכזי של השיח הציבורי הישראלי או של התודעה הקולקטיבית הישראלית).

הפרק השני יעסוק בתהליך רכישת הדגם ובתהליך העברתו לישראל: הוא מבוסס על ראיונות שערכתי עם חמישה עשר ישראלים, שמונה גברים ושבע נשים, שהיו בסדנת ויפאסאנה אחת לפחות. מלבד סיפורי החיים של המרואיינים ביקשתי לקבל מידע אודות אופן רכישת הדגם: כיצד הם שמעו על ויפאסאנה, מדוע הם החליטו לפנות לסדנא, באילו נסיבות אישיות הם הגיעו אליה, מה הם חושבים עליה וכו'.

בפרק השלישי אתייחס בקצרה לשדה הויפאסאנה הישראלי. כאמור, חיבור זה יתמקד ב"סוכן-צרכן" ובתפקידו בהעברת הדגם הזר למערכת הקולטת. ואולם, ברור שפעילותן של העמותות המארגנות ומשווקות את סדנאות הויפאסאנה בישראל קריטית להתבססות הדגם ולהמשך הפצתו במערכת הקולטת.

לשם השלמת התמונה אציג אפוא בפרק זה את שלשת העמותות, אנתח את המבנה של שדה הויפאסאנה הישראלי ואתייחס לכמה מהאסטרטגיות הבולטות של העמותות להפצת סדנאותיהן. אחתום את הפרק בהצגת סדרה של ריאקציות של נציגי הזרמים הרוחניים המסורתיים, הדומיננטיים, ב"שדה הרוחני הישראלי" להופעת הדגם הזר במערכת הקולטת. פרק זה מבוסס על חומרים זמינים מהאינטרנט (אתרי האינטרנט של העמותות, פורומים, בלוגים וכו') ועל תצפית משתתפת בזעיר אנפין: רשמים שאספתי במהלך שתי סדנאות שבהן נטלתי חלק, אחת של עמותת תובנה ואחת של העמותה לויפאסאנה.

העבודה כוללת כרך נוסף, המאגד שלשה נספחים: בראשון מופיע תיאור מפורט של סדנאות הויפאסאנה שבהן נטלתי חלק. הנספח השני כולל תיאור מפורט של המתודולוגיה ששימשה להבניית הראיונות; כמו כן, מופיע בו תיאור ביוגרפי מפורט של קבוצת המרוויינים (אלמנטים אלה מופיעים בגוף העבודה בקצרה בלבד); בנספח השלישי מופיעים התמלולים המלאים של הראיונות.

אין ספק שהעברה של דגמים במסגרת של מגעים בין תרבויות (הפצה של רעיונות, טכניקות, חפצים, כלים, מחוות גופניות, אופנות וכו'), כמו גם התאמתם, התבססותם והפצתם במערכות תרבותיות קולטות, מהווים כוח מניע חשוב מאין כמוהו בתהליכי גיבושם והשתנותם של רפרטוארים תרבותיים. כולי תקווה שהדוגמא הקונטמפורנית, *החיה*, שלפנינו תסייע לזרות אור על מימדים חשובים של תהליכים אלה.

פרק א. עדויות לחדירת הדגם: ויפאסאנה בעיתון הארץ

1. ויפאסאנה במערב ובישראל

ארכיונים של עיתונים מהווים כלי פשוט ויעיל לבחינת הופעתם של דגמים זרים במערכות תרבותיות קולטות (Kaufman and Patterson, 2005). ארכיונים מקוונים של עיתונים מובילים במערב פתוחים כיום לכל דורש באינטרנט והשימוש בהם מניב תוצאות מהירות ומהימנות; כמו כן, ניתן לחזור בנקל על החיפוש או על ה"ניסוי" ולהעמידו לבחינה מחודשת בכל עת. חיפוש כתבות הכוללות את המילה "ויפאסאנה" (*Vipassana*) – על צורות האיות האפשריות שלה בעברית ("ויפאסאנה", "ויפאסנה", "ויפסאנה", "ויפסנה") – בארכיון המקוון של הארץ מניב את התוצאות הבאות: בין תחילת מאי 1994 (תחילת הארכיון) לסוף דצמבר 2007 הופיעו בעיתון שבעים וחמש כתבות שונות הכוללות את המילה. חיפוש בארכיונים של עיתונים מרכזיים במערב מספק אינדיקציה ראשונה לחדירת המונח "ויפאסאנה" לשפה העברית בת זמננו ולחדירת הדגם-טכניקה שהוא בדרך כלל מסמן למרחב התרבותי הישראלי:

טבלה מספר 1: הופעת המילה "ויפאסאנה" בעיתון הארץ ובעיתונים מרכזיים במערב

מדינה	עיתון (1)	טווח הבדיקה (2)	מספר כתבות
ישראל	הארץ	1994-2007	75
ארה"ב	סן פרנסיסקו כרוניקל	1995-2007	18
ארה"ב	ניו-יורק טיימס	1994-2007	12
ארה"ב	לוס אנג'לס טיימס	1994-2007	11
בריטניה	דה טיימס (3)	1999-2007	14
בריטניה	דה גארדיאן (4)	1994-2007	3
גרמניה	דר שפיגל	1994-2007	2
ספרד	אל פאיס	1994-2007	2
צרפת	ליברסיון	1994-2007	1
צרפת	לה מונד	1994-2007	0
צרפת	לה פיגרו	1994-2007	0
איטליה	לה רפובליקה	1998-2007	1
איטליה	קוריירה דה-לה סרה	1999-2007	0

1. בסקירה זו נכללו עיתונים מערביים מרכזיים, שהגישה לארכיון המקוון שלהם אינה כרוכה בתשלום.
2. מאחר וארכיון הארץ מתחיל בחודש מאי 1994, החיפוש בארכיונים של העיתונים האחרים מתייחס במידת האפשר לתקופה שבין תחילת מאי 1994 לסוף דצבר 2007. עבור ארכיונים שמתחילים מאוחר יותר, החיפוש חל על התקופה שבין תחילת הארכיון לסוף דצמבר 2007.
3. כולל את הסאנדיי טיימס, לא כולל את הטיימס און ליין.
4. לא כולל את האובסרוור ולא כולל את הגארדיאן און ליין.

הבחירה בארכיון הארץ נובעת משתי סיבות עיקריות: ראשית, הארכיונים המקוונים של שני העיתונים החשובים האחרים, ידיעות אחרונות (YNET) ומעריב (NRG), מתחילים ב-2001 וב-2004, בהתאמה. מאחר והעמותה לויפאסאנה בישראל רשומה כעמותה מאז אפריל 1993 ועמותת תובנה רשומה כעמותה מאז אפריל 1995, הרי שארכיון הארץ מכסה תקופה שכמעט חופפת לתחילת הפעילות המאורגנת להפצת סדנאות ויפאסאנה בישראל. שנית, כל הכתבות שהופיעו בארכיון הארץ ראו אור בגרסתו המודפסת של העיתון; שני הארכיונים האחרים כוללים כתבות וידיעות שלא בהכרח הופיעו בדפוס. ארכיון הארץ מספק אפוא מבט מקיף ומדויק יותר אודות חדירת המונח ויפאסאנה ל"שיח הציבורי הישראלי". אציין כי חיפוש בארכיונים של YNET ושל NRG מניב תוצאות דומות: שניהם העלו עשרות כתבות הכוללות את המילה.

מיותר לציין ששבעים וחמש כתבות מתוך אלפים רבים של כתבות, ידיעות ומאמרים שפורסמו בהארץ במהלך תקופה זו הן כטיפה בים; אך טבלה זו מראה, בצורה ברורה וחד משמעית, עד כמה בולטת נוכחותה של המילה בהארץ בהשוואה לעיתונים האחרים שנסקרו: כך, למשל, מספר הכתבות בהארץ גדול כמעט פי ארבעה ממספרן בסן פרנציסקו כרוניקל, העיתון המדורג במקום השני (ולא בכדי). חשוב לציין כי בכל אחת מהמדינות שנסקרו קיימים ארגונים המארגנים קורסי ויפאסאנה, בהם משתתפים בעיקר תלמידים מקומיים. השוואת לוחות הזמנים של הקורסים שמציעות העמותה לויפאסאנה בישראל ומקבילתה הצרפתית, למשל, מראה כי היקף פעילותן של שתי העמותות פחות או יותר זהה – וזאת הן מבחינת מספר הקורסים והן מבחינת מגוון הקורסים שהן מציעות מדי שנה (קורסים לילדים, קורסי "סאטיפאטאנה" למתקדמים ועוד)³. כמו כן, במהלך השנתיים האחרונות עקבתי אחר התפוסה בקורסים של שתי העמותות: בשני המקרים יש בדרך כלל להרשם בין שבועיים לחודש מראש על מנת לשריין מקום במועד המבוקש. כלומר, התפוסה בשני המקרים היתה בדרך כלל מלאה. לפיכך, הפער בין מספר הכתבות שהופיעו בהארץ למספרן בשלשת העיתונים המרכזיים של צרפת אינו טמון באינטנסיביות של הפעילות של העמותות בשטח, אלא בגורמים אחרים. יהיו אשר יהיו גורמים אלה (ראה/י למשל: בורדייה, 2005: 158), הרי שבמקרה הישראלי הויפאסאנה מופיעה על גבי במות ציבוריות מרכזיות, "מעל לפני השטח", בעוד שבמקרה הצרפתי אין לה מקום על גבי במות מקבילות והיא מצויה "מתחת לפני השטח".

בחינת התפלגות הכתבות שהופיעו בהארץ על-פי שנת פרסומן, המוצגת בגרף הבא, מצביעה על מגמה ברורה של עלייה: בין השנים 1994-1999 מספרן נע בין אפס לארבע כתבות בשנה (כתבה וחצי לשנה בממוצע); בין השנים 2001-2005 הופיעו בין חמש לשש כתבות בשנה; ובשנים 2006 ו-2007 עלה מספרן לשלוש-עשרה ולשבע-עשרה כתבות בשנה, בהתאמה. ניתן גם לזהות חריגה ברורה מהנורמה בשנת 2000: בשנה זו הופיעו הרבה יותר כתבות בהשוואה לחמש השנים הקודמות ולחמש השנים הבאות; חריגה נוספת, אם כי פחות בולטת, מופיעה ב-1997. בהמשך יוצעו הסברים לחריגות אלה.

³ שתי העמותות, הישראלית והצרפתית, מארגנות קורסי ויפאסאנה על-פי גואנקה (ראה/י פרק ג'). לבחינת מועדי הקורסים של העמותה הצרפתית, ראה/י: <http://www.mahi.dhamma.org/calendrier.html>; לבחינת מועדי הקורסים של העמותה הישראלית ראה/י: <http://www.dhamma.org/en/bycountry/me/il.shtml>; שני האתרים מציגים את תאריכי הקורסים ומציינים אם יש עוד מקומות פנויים לתאריכים המבוקשים: כך גם ניתן לעמוד על התפוסה בקורסים בזמן אמת.

זאת ועוד: המילה הופיעה במגוון רחב של הקשרים נושאים. שלשים וחמש כתבות פורסמו במסגרת המוסף השבועי ועשרים כתבות הופיעו בגלריה; שתי הבמות הללו, המוקדשות לנושאי אקטואליה, בידור ופנאי, מייצגות אפוא קרוב לשלשה רבעים מסך כל הכתבות; אך המילה הופיעה גם במדור ספורט (שש כתבות), במוסף ספרים (ארבע כתבות), במאמרים (שלוש כתבות), בחזרות ובכלכלה (שתי כתבות בכל מדור), וכן במוספים רכב, בריאות וחגים (כתבה אחת בכל מוסף). המילה הופיעה אם כן בכל המדורים החשובים של העיתון והיא נכללה בכתבות העוסקות במגוון רחב של נושאים. עובדות אלה שבות ומעידות על חדירתה לשפה העברית ועל חדירת הפרקטיקה שהיא בדרך כלל מסמנת למרחב התרבותי הישראלי.

ואולם, עיון בכתבות עצמן מאפשר לטעון טענה גורפת יותר: סדנאות הויפאסאנה וטכניקות המדיטציה הבודהיסטיות שמלמדים בהן הפכו לדגם זמין, מקובל ואף "פופולרי", כלומר נפוץ, במגזרים מרכזיים של המערכת החברתית-תרבותית הקולטת. במספר לא מבוטל של כתבות המונח ויפאסאנה מופיע כדגם אופנתי או כחלק מ"טרנד" כללי יותר, הכולל מגוון רחב של דגמים, שזכה לכינוי "הטרנד הרוחני". בכתבות רבות אחרות היא מופיעה כאלמנט מרכזי בהצגת-עצמי (גופמן, 1980) של מרואיינים המופיעים בהן; מקבץ זה מבטא את אותו מימד אופנתי של מדיטציית הויפאסאנה – רק מזווית אישית ולא כללית. לשם המחשה אציג ואנתח עתה מספר דוגמאות של כתבות משני המקבצים הנושאים הללו. בדוגמאות אלה יופיעו מספר הנחות יסוד המתייחסות לאופן העברת הדגם למערכת הקולטת, כמו גם לפונקציות שהדגם עשוי למלא בהן. הנחות יסוד אלה, שהופיעו בכתבות רבות אחרות, ישמשו כבסיס לדיון בהמשך.

2. ויפאסאנה והטרנד הרוחני, ויפאסאנה כדגם טרנדי

בין מאי 1994 לדצמבר 1996 הופיעה בהארץ כתבה אחת בלבד שכללה את המילה "ויפאסאנה". זוהי כתבה ארוכה יחסית (יותר מאלפיים וחמש מאות מילים אורכה), המתארת ומנתחת תופעה חברתית חריגה ומוזרה, שעם זאת הולכת ומושכת יותר ויותר תל-אביבים. הכתבה נפתחת בפסקא הבאה, המציגה את תכנה (פוריאן, 1995):

מי שנקלע בערב קיץ הביל אחד לחוף שרתון בתל אביב, היה יכול להתרשם שהרבה אנשים בעיר הזאת מתאמצים מאוד להירגע. היו שם, על החוף, עשרות אנשים ברגליים משוכלות, עיניים עצומות והבעה מדיטיוויית. והם לא היחידים, בייחוד לא בתל אביב. עיתוני סוף השבוע מלאים יותר מאי-פעם במודעות שמציעות אינסוף שיטות הרפיה – וההיענות גדולה. פתאום המונים עושים יוגה, טאי צ'י ושיאצו, מתחברים למכשירים אלקטרוניים מרגיעים ונוהרים להרצאות על התמזגות עם היקום. אז מה הסיבה להיסטריית ההרפיה הזאת? המתח הקיומי שהכריע? ואולי זו פשוט אופנה חדשה, כמו מכונת האספרסו לפניך?"

פסקת הפתיחה מדווחת אם כן על "המונים" הפונים לדגמים חדשים, שמקורם בדרך כלל במזרח הרחוק (יוגה, טאי-צ'י, שיאצו) במטרה להרפות. התופעה המוזרה זכתה לתשומת ליבה של המחברת (ושל עורכי הארץ) מכיוון שמצד אחד היא מייצגת סטייה מהנורמות המקובלות ומצד שני היא מושכת יותר ויותר משתתפים. השילוב בין שני ההיבטים הללו הופך את התופעה לראויה או ל"מעניינת" מבחינה ציבורית. תשובה כללית לשאלה המסיימת את הפסקה הראשונה מופיעה מיד בפסקה השנייה:

גם וגם' אומר הסוציולוג עוז אלמוג. 'זה חלק מתרבות שיווק של חברה שבעה, סימפטום של תרבות פנאי ... החברה שלנו נעשית קפיטליסטית ומטילה לחץ עצום על הפרט. בעיקר במעמד הבינוני. הלחץ בא מכל הכיוונים – בעבודה; בצריכת מוצרים, שמכבידה על העול הכלכלי ומגבירה את הצורך בכסף; ובעקבות הרדיפה אחר כסף ומוצרי צריכה חדשים, גוברים רגשי האשמה כלפי המשפחה והילדים. כדור הלחץ מתגלגל, ואנשים מחפשים אפיקים לווסת את הלחץ. באותה מידה, אומר אלמוג, אפשר ללכת לחדרי כושר, לשחות או לרוץ למרחקים ארוכים. גם הליכה לפסיכולוג היא סוג של התרגעות, אבל יש נטייה גוברת לעסוק בשיטות הרפיה. תורות ההרפיה למיניהן, ממזרח וממערב, פועלות על פי אותו העיקרון – הן מנסות להפחית את הטרדה ולנקות את הראש'.

הדובר-מומחה תולה אפוא את הצלחתן של שיטות ההרפיה החדשות באורח החיים הנהוג בחברה הישראלית, שהפכה להערכתו ל"קפיטליסטית": כתוצאה מאורח חיים זה נתונים בני המעמדות הבינוניים למערכת הולכת וגוברת של לחצים, המשפיעה על נפש האדם. לפנינו מופיע אפוא צורך נפשי שהוא גם מבני-מערכת: כלומר, צורך זה נובע מאורח החיים הרווח במערכת הקולטת ולא ב"מעידות נפשיות" של פרטים כאלה ואחרים החיים במסגרתה. דגמי הפעולה החדשים, המכונים באופן כללי "תורות הרפיה", אמורים לענות על צרכים נפשיים-מבניים אלה. המומחה גם קובע כי מדובר באופציות לגיטימיות ויעילות לוויסות לחצים: אין הן נופלות משיטות מקובלות אחרות (כגון פעילות ספורטיבית ופסיכותרפיה).

בפסקה השלישית מופיע הסבר נוסף לפריחתן של שיטות הרפיה שמקורן במזרח ובהודו:

גם הסיבה מהודו הגדילה את חוגי היוגיסטים בפרט, והמרפים בכלל, בישראל. "החוויה בהודו, ובכלל המזרח, הפוכה מהחוויה הישראלית. צעיר לאחר צבא נחשף שם לעולם שונה לחלוטין, שמקנה לו פרספקטיווה. הוא מבין באיזה לחץ הוא חי פה. גם אני ישבתי בהודו וחשבתי על מימד הזמן. רוב הנוסעים למזרח נעשים מודעים לפער שבין הקצב המערבי לקצב שבמזרח, ובעיקר לסוג של הטירוף בחוויה הישראלית".

מובאה זו כוללת שני מונחים שיחזרו בהמשך ולפיכך מן הראוי להבהירם כבר עתה: הראשון הוא *השיבה מהודו*. ביטוי זה מציין את התנועה, *en masse*, של ישראלים שיוצאים לטייל בהודו ושבים לאחר מכן לישראל⁴. מונח דומה, *יצאי הודו* – על משקל "יוצאי הסיירת" מהז'רגון הצבאי – מבטא תחושה של סולידריות, של הבנה ושל שותפות גורל בין אלה שטיילו בהודו ושבנו לאחר מכן לישראל (ראה/י למשל תמלול ראיון קרן, 1930⁵). המונח השני הוא *יוגיסט*: הכוונה לאדם שמתרגל יוגה בחיי היום-יום ומנהל אורח חיים בהתאם לתפיסת העולם ולמערכת הערכים העומדת בבסיס הפרקטיקה – על משקל "טרזקיסט", "היי-טקיסט", או "ויפאסאניסט". כלומר, זהו מאפיין חשוב עד כדי כך שיש בידו לסמן או לסווג את הסוכן המסומן לקבוצה מובחנת ונבדלת בעלת מערכת ערכים, תפיסת עולם, אורח חיים (וכו').

אם במובאה הקודמת הופיע *צורך מבני עליו עשויים לענות הדגמים החדשים*, הרי שבמובאה זו מופיע אופן העברתם לישראל: *השיבה מהודו*, שהגדילה את חוגי *היוגיסטים והמרפים בישראל*. הקורא למד שרבים אימצו במהלך הטיול להודו מגוון רחב של דגמי פעולה שעשויים להוביל לידי ריפוי והרפייה – ובשובם גדל מספר "המרפים" בישראל. ברור שככל שבמערכת הקולטת עולה מספרם של העוסקים בפרקטיקה זרה, שזה מקרוב באה, כך גם הופך העיסוק בה למקובל, ללגיטימי, לנורמטיבי – מעמד שיאפשר לסוכן מקומי ללמוד אותה ולתרגל אותה מבלי לשאת בעולה של סטייה ושל הסטיגמות הנלוות אליה ("עבודה זרה" וכו'). בנוסף לכך, המומחה מעבה את טענת המחברת (גם הוא טייל בהודו ולפיכך מלבד היותו מומחה הוא גם עד ראיה, עמדה המעניקה משנה תוקף לדבריו): הטיול להודו חושף לטענתו את התרמילאי הישראלי, המתואר כ"צעיר אחרי צבא", לעולם "שונה לחלוטין"; תרמילאים מקבלים במהלך שהותם בניכר פרספקטיבה חדשה אודות החיים בישראל, החושפת את "הטירוף בחוויה הישראלית". הם גם נחשפים לפרקטיקות שעשויות להוביל ל"הרפיה". עם *מעטן חדש* זה, הכולל מושגים, רעיונות, תפיסות עולם, דגמי פעולה, טעמים ודיספוזיציות חדשות שבים התרמילאים הצעירים לישראל.

הויפאסאנה מוזכרת בהמשך הכתבה, בתת פרק העוסק בקבוצה של שיטות הרפיה המכונה "מדיטציה":

אחת השיטות שקיבלה תנופה מחודשת בשנה האחרונה היא המדיטציה לסוגיה חלק מהסוגים האלה פורטו בדפי מידע שהופצו בבתי קפה ובברים בתל אביב לקראת ערבי המדיטציה בחוף שרתון. 'נקדם את השקיעה ביחד בדממה', הובטח בהם בנימה מרגיעה, 'ונמשיך אל תוך הלילה במדיטציות אישיות וקיבוציות, ביניהן קונדליני, ויפסנה, ריקוד אפריקאי, מדיטציה סופית, מדיטציה טיבטית ועוד'. יש עוד מאות שיטות מדיטציה, אומר מפיץ הפמפלט האלה, עומר נוריק. נוריק, שחי שש שנים בהודו ובנפאל – וקיבל שם את השם דיאן קוג'י – חזר לישראל לפני ארבעה חודשים ומאז הוא מקנה לאחרים את מה שרכש. 'הרבה צעירים חיו בהודו במשך שנים כי בארץ לא ניתנה להם לגיטימציה. אבל היום ישראל מלאה בתי ספר לריפוי אלטרנטיבי, והמרחב שנפתח פה נתן לרבים דחיפה לחזור לארץ ולשתף אנשים בחוויות', הוא אומר. 'תל אביב במיוחד היא קלה ופתוחה, לכן כיום היא המרכז לפעילות הזאת'. הוא עצמו מלמד שתי שיטות של מדיטציה.

⁴ הביטוי "השיבה מהודו" שימש ככותרת לרומן מאת א.ב. יהושע, שראה אור ב-1994; גם בו מוזכרת מדיטציית הויפאסאנה (ע"מ 80-81). הרומן אף עובד לאחר מכן לסרט שביים מנחם גולן, בכיכובם של אסי דיין, ריקי גל ואקי אבני.
⁵ תמלולי הראיונות מופיעים כאמור בנספח 3. המספרים המופיעים ליד השמות (הבדויים) מציינים את מספר השורה בתמלול.

הוויפאסאנה מופיעה אם כן במובאה זו כטכניקת מדיטציה אחת ברשימה מצומצמת של טכניקות מדיטציה. מקורן של כל הטכניקות המופיעות ברשימה זו במדינות "עולם שלישי", כלומר בתרבויות רחוקות, זרות, מיתיות, שטרם הושחתו (כביכול) על-ידי אורח החיים המערבי; דגמים המזוהים עם תרבויות אלה עשויים להנות, בקרב חוגים מסויימים במערב, מהילה סמלית של עתיקות יומין, אותנטיות, טוהר וכו'. הקשר בין הטיול למזרח והופעת דגמי ההרפייה הזרים בישראל מופיע כאן שוב, הפעם דרך עדות ישירה של ישראלי שהשתתף בהפצת המידע אודות קיומם של ערבי המדיטציה בחוף שרתון ואף לימד במסגרת זו שתי שיטות מדיטציה. הדובר חי שש שנים בהודו ובנפאל, שב לישראל מספר חודשים לפני פרסום הכתבה, "...ומאז הוא מקנה לאחרים את מה שרכש"; במילים אחרות, הוא השתתף באופן פעיל בהעברת דגמים שמקורם במזרח הרחוק למרחב התרבותי הישראלי. בנוסף לכך, נראה שהוא צבר בהודו מספיק הון סימבולי כדי לעסוק "כאן" בהוראה של דגמים שהוא רכש "שם". ברור גם ששינוי השם מעומר נוריק לדיאן קוג'י, משם עברי שהוענק על-ידי הוריו לשם הודי שהוענק בהודו (לא ברור כיצד ועל-ידי מי), מבטא לכל הפחות צורה חדשה של הגדרת עצמי ושל הצגת עצמי: האדם שיצא להודו אינו האדם שחזר ממנה (לדוגמא נוספת של ישראלים שהמירו את שמם לשם הודי ראה/י: תליה, 1102-1115). נוריק-קוג'י גם מעיד על "מרחב" חדש של עשייה, שהתפתח במיוחד בת"א, ובמסגרתו יכולים מטפלים בשיטות אלטרנטיביות לעסוק באמנותם בכבוד; כלומר, בת"א התפתח שדה או שוק המאפשר להציע ולצרוך לאור היום טיפולים אלטרנטיביים או ללמד וללמוד בבתי ספר המתמחים בהוראת טכניקות ריפוי אלטרנטיביות. נראה כי תהליך העברתם והפצתם של דגמים אלה התפתח באופן ספונטני, "מלמטה", ללא התערבות של יד נעלמה ממסדית או מסחרית מכוונת "מלמעלה". אציין כי בשנים האחרונות מארגנת עיריית ת"א בחוף פרישמן פעילות המכונה "שעה בשקיעה" ולעיתים קרובות מתרגלים המשתתפים בה טכניקות מדיטציה שונות: הממסד אפשר את התפתחות הטרנד, ובהמשך גם חבר אליו, אך בוודאי לא התחיל או יזם אותו. שלש וחצי שנים לאחר פרסומה של כתבה זו, הופיעה המילה "ויפאסאנה" בכתבה שעסקה בתופעה דומה, המכונה עתה "הטרנד של הרוחניות" (גרין, 1999):

'ובקיץ 1999 שלט בארץ הטרנד של הרוחניות', יכתב בספר עתידי על החברה הישראלית, 'אלפי אנשים בילו את סופי השבוע שלהם בחיפוש עצמי, בפיתוח המודעות, בטיפוח הממד הספיריטואלי באישיותם ובהשתלבות עם הטבע. רובם היו חילונים ועירוניים בשנות השלושים והארבעים לחייהם. אנשים שכבר התבססו כלכלית ועתה חיפשו בקדחתנות 'עוד משהו', שישבור את השגרה של עבודה ובית ומשפחה. משהו שייתן משמעות אמיתית לקיום, משהו שישרה סוף סוף את שלוות הנפש המיוחלת, משהו שיביא לפיוס הגדול בינם לבין העולם. לכן יצאו אל מרחבי מדבר יהודה או אל הגליל, או פשוט לחוף הים, והתנסו בתורות מהמזרח הרחוק כמו שיאצו, רייקי, ויפאסנה ופנג-שוואי; לכן נרשמו לסדנאות שהתקיימו בבתי מלון, או סתם בבתים פרטיים, בקיבוצים ובמושבים, ותרגלו נשימה נכונה, יציבה נכונה, הבעה עצמית במשחק, וריקוד ושירה, וצביעה, ומגע. הם עסקו בריוורסינג, ובשחזור גלגולים קודמים, והילוי סמלים ותדרי צליל בטכניקות שנמצאו בכתבי שמאנים אינדיאנים זקנים וגם בכתבי אמריקאים מקליפורניה של שנות השישים, או שפשוט הומצאו בדירות שיכון בחיפה, בתל אביב וגם בפתח תקוה'.

המחבר מאפיין אם כן את "אלפי האנשים" הפונים לפרקטיקות הרוחניות כחילונים, עירוניים, מבוססים כלכלית, בשנות השלשים והארבעים לחייהם – פלח אוכלוסיה שמתאים במידה רבה לתאור שהופיע בדוגמא הקודמת; פלח אוכלוסיה זה גם מייצג נתח חשוב של ציבור קוראי הארץ. אציין כי תיאור זה עולה בקנה אחד עם טענה מרכזית של סוציולוגים "חוקרי העידן החדש", לפיה צרכני הדגמים והפרקטיקות המזוהים כ"ניו-איגי" במערב הם בעיקר בני המעמדות הבינוניים ומעלה (תבורי, 2007: 92-89). אציין בהערת אגב כי גם משתתפי הסדנאות שבהן נטלתי חלק נמנו עם קטגוריה כללית זו, אם כי רובם היו צעירים יותר, בתחילת-אמצע שנות העשרים לחייהם (ראה/י נספח מ"ס 1).

גם במובאה זו מופיעה אם כן הויפאסאנה כפריט ברשימה מצומצמת של "תורות" ופרקטיקות שמקורן במזרח הרחוק (זוהי טכניקת המדיטציה היחידה המופיעה ברשימה זו), המסמלות את "הטרנד הרוחני" ומייצגות פרקטיקות "רוחניות" פופולריות. כמו כן, שב ומופיע בה צורך נפשי, המתפקד כמניע להתנסות בדגמים הרוחניים: המחבר מזכיר למשל "חיפוש קדחתי אחר 'עוד משהו' שייתן משמעות אמיתית לקיומך, משהו שישרה סוף סוף את שלווה הנפש המיוחלת, משהו שיביא לפיוס הגדול בינם לבין העולם". המחבר גם מזכיר בסיום המובאה סדרת פרקטיקות ("ריוורסינג", וכו'), שמקורן "בכתבי שמאנים אינדיאנים זקנים וגם בכתבי אמריקאים מקליפורניה של שנות השישים, או שפשוט הומצאו בדירות שיכון בחיפה, בתל אביב וגם בפתח תקוה". בהמשך אתייחס לקשר בין "קליפורניה של שנות השישים" – סמל לתרבות הנגד הביטניקית-היפית – לטיול התרמילאי להודו ולדגמים ה"רוחניים" עימן נמנית הויפאסאנה; לעת עתה אסתפק בציון העמדה החשדנית והצינית של המחבר ביחס לפרקטיקות המזוהות כ"רוחניות".

עדות נוספת לפופולריות של "הטרנד הרוחני" הופיעה שבע שנים מאוחר יותר על גבי במה תקשורתית אחרת: בשנת 2006 הקדיש השבועון טיים-אאוט תל אביב את עמוד השער של גיליון חג הפסח שלו לטרנד הרוחני: הכותרת על עמוד השער מכריזה: "נצחון הרוח" וכותרת המשנה מוסיפה: "הניו איגי" הוא כבר לא עוד טרנד. הוא טורנדו" (טיים-אאוט תל אביב, גיליון מס' 181-180, 12 עד 27 לאפריל 2006). בגוף הגיליון מופיעה סדרה של כתבות העוסקות בנושא, כמו למשל: "מורה נבוכים: הרוחניות המקומית מ-א' ועד ת"; "גדי טאוב מבקש מהיאפים המפונקים להניח לנו" ועוד. סדרת הכתבות בגוף הגיליון נפתחת בטקסט הבא (ע"מ 27), המשמש כמעין מבוא לסדרת הכתבות, וכותרתו: "שחר של עידן חדש":

המטרופולין החילונית והנהנתנית, המודרנית והפרקטית, מעולם לא היתה כה קשובה לעינייני אמונה ולחיפוש אחר מהות רוחנית. תל אביב היא עיר תחת השפעה, שמתמסרת בהדווה לעשרות אלטרנטיבות רוחניות מכל גוני הקשת. כמעט הכל הולך. מה שנחשב לא מזמן לאזוטריה קשה של תמהונים גמורים הוא היום מיינסטרים מוחלט, או לפחות אופציה לגיטימית. זה לא טרנד, זה טורנדו. והוא חוצה גבולות של גיל, מעמד כלכלי, מוצא ומקום מגורים. הניו איגי כבר מזמן אינו נחלתם הבלעדית של לובשי שרוולים שחזרו מהודו בעיניים בורקות בתל אביב 2006 קיבוצניקים לשעבר מתרגלים קבלה ומקווים לטוב היי-טקיסטים בורחים לטרטיט וחוזרים רפויים, יאפים מחבקים עצים ומצפים להארה, וסבתות מדברות לאבנים ומחכות לתשובה. המכנה המשותף היחיד לכולם: נכונות לשלם בעד הנחמה הזאת כסף, שלא לומר הרבה כסף. כמעט לא מדברים על זה, משום מה, אבל מתחת לאפנו צמח שוק אדיר בהיקפו של סדנאות, קורסים, ספרות מקצועית ומוצרי לוואי ואופנה.

עורכי השבועון מתארים אם כן טרנד שמושך תל אביבים רבים וטובים (קיבוצניקים לשעבר, הייטקיסטים וכו') והפך מ"איזוטריה קשה של תמהונים גמורים" ל"מיינסטרים מוחלט". הם אף מזהים את השכים מהודו כאוואנגארד, כטרנד-סטריט שפנו לפני היתר לפרקטיקות ולאירועים המייצגים את הסצינה הרוחנית. זאת ועוד: "מתחת לאפנו", קובעים המחברים, "צמח שוק אדיר בהיקפו": אם כל מי שעניו בראשו יכול להבחין בנוכחותו של הטרנד הרוחני בת"א, הרי שהסצינה השוקקת הזו התפתחה במהלך תקופה לא מוגדרת של דגירה, של פעילות סמויה "מתחת לפני השטח". בנוסף לכך, גם במובאה זו, כמו במובאה הקודמת, מופיעה נימה חשדנית ואף צינית ביחס לציבור צרכני הטרנד: אלה לא רק פונים לפעילויות אוויליות למדי (חיבוק עצים), הם גם מוכנים לשלם עבור ההשתתפות בהן כסף. אציין כי במספר כתבות הכוללות את המילה ויפאסאנה בהארץ חזר אותו טיעון: פניה לסדנת ויפאסאנה מייצגת פעילות אווילית (שתיקה), שעוד יש לשלם עבורה כסף (ראה/י למשל: לבנה, 2006; לב-ארי, 2006). אציין לסיום שהערך "ויפאסאנה" מופיע בגליון זה בלקסיקון מושגי המפתח של הטרנד הרוחני (בן פורת, 2006).

ואולם, ניתן לטעון (ובמידה רבה של צדק) שעיתונאים עשויים להגזים בתיאוריהם – במיוחד בכתבות כגון אלה, המתיימרות לתאר אופנות חדשות. לפיכך אציג עתה שתי דוגמאות מכתבות שאינן עוסקות ישירות ב"טרנד הרוחני", אך גם בהן מופיעה הוויפאסאנה כפרקטיקה אופנתית ומוכרת ברבים בישראל. הדוגמא הראשונה לקוחה מראיון שהתקיים עם נשיא המדינה דאז, משה קצב, שפורסם ערב יום העצמאות. כותרת המשנה של הכתבה מעידה על תוכנה: "לרגל החג פורש נשיא מדינת ישראל את אמונותיו והשקפותיו בשורה של עניינים המרכיבים את שגרת יומו של הישראלי המצוי, גם אם אינם בראש סדר היום הציבורי: החל בסגנון חיים, דרך מוסד המשפחה, חינוך ילדים, טיפול פסיכולוגי, העדפות מיניות, חיות מחמד וכלה בגביע המדינה בכדורגל" (שגב, 2001/ב).

בחלק העוסק בסגנון חיים מתבקש הנשיא להתייחס לסדרה של שאלות, המוצגות כאן על-פי סדר הופעתן: "נותנים לך שבוע חופש. בלי טלפון, בלי פלאפון, מה תעשה בו?"; "חשוב לך איך אתה נראה?"; "מי מלביש אותך?"; "אתה עושה פן?"; "מה עמדתך בקשר לסמים קלים?"; "אתה מתעניין באסטרולוגיה?"; "השולחן שלך הוא שולחן העבודה הראשון שראיתי שאין עליו מחשב"; "מה יחסך לחיות מחמד?"; "היית פעם בקזינו?"; "אתה ואשתך יוצאים לאכול בחוץ. מה תבחרו – יפאנית, מזרחית, צרפתית, סינית?"; "מה דעתך על הנהייה אחרי העידן החדש, הודו, ויפאסנה, מדיטציות?"; "נניח שהבן שלך היה מחליט לבלות כמה שנים במנזר בודהיסטי?"; "אתה שייך לחבורה כלשהי, בנוסח החברויות מהצבא?"; "רבין אמר על היורדים 'נפולת של נמושות', מה אתה אומר? לגיטימי לישראלים לבחור איפה לגור?" הנשיא מתבקש אפוא להתייחס למגוון רחב של נושאים, שניתן לחלקם לשתי קבוצות: הראשונה כוללת שאלות המתייחסות לטעמים אישיים ולסגנון חיים (מראה חיצוני, פעילויות פנאי וכו'); השנייה כוללת שאלות המתייחסות לסוגיות חברתיות העולות מדי פעם על סדר היום הציבורי – כגון שימוש בסמים קלים, הימורים, הגירה מישראל וכן: "הנהייה אחרי העידן החדש...". רוב הסוגיות הללו מייצגות סטיות רוחות מהנורמות שנציגי הזרמים הדומיננטים בישראל מבקשים להשליט בחברה הישראלית. בהמשך (ע"מ 78) אציג את עמדת הנשיא ביחס לסוגיית "הנהייה אחר העידן החדש, הודו, ויפאסנה, מדיטציות".

לעת עתה אסתפק בהתייחסות לעצם הצגת השאלה: ראשית, מתחוור ש"הטרנד הרוחני" הפך למספיק נפוץ כדי להופיע בראיון מאוד ממלכתי זה; המראיינת אף משתמשת בפועל "נהייה", שמשמעו בהקשר זה פניה רבתי לפרקטיקות המסומנות כ"רוחניות". שנית, המונח עידן חדש מתקשר לשלשה מונחים נוספים המופיעים ברצף אחד, בנשימה אחת: "הודו, ויפאסנה, מדיטציות". ארבעת המושגים הללו קשורים זה לזה, הם שייכים לאותו "עולם", לאותה מערכת סימבולית; אם השאלה מתייחסת אל הנהייה אחר העידן החדש, הרי ששלושת המושגים העוקבים ממחישים או מסמלים את המונח "עידן חדש". הויפאסאנה מופיעה כאן כדוגמא לפרקטיקה רוחנית ספציפית, מוכרת ברבים, שאמורה להמחיש עבור המראיין (ועבור הקוראים) את התופעה הכללית של הנהייה אחר העידן החדש. ניסוח זה מצביע בעיקר על מעמדה המרכזי של הויפאסאנה בשדה הרוחני הישראלי. בהארץ הופיעו כתבות נוספות בהן מוזכרת הויפאסאנה כדגם ספציפי ומוכר דיו כדי לשמש דוגמא לדגמים רוחניים פחות מוכרים (גלעד, 2005; הדר, 2007/ב').

הדוגמא השניה הופיעה במוסף רכב והיא ממחישה את האספקט האופנתי, ה"היפי" וה"קולי", של סדנת הויפאסאנה (הזלקורן, 2006):

למה לא – תקנו מיניוואן חדש, ישר מהסוכנות. מיניוואן סטרילי כזה, עם ניילונים על המושבים ונגן MP3. ואל תשכחו לדרוש תא כפפות מקורר מתחת למושב האחורי, זה בטח יהיה פעם שימושי. נו, מרוצים? האוטו שלנו גדול ומשעמם ולכולם יש כזה? עזבו אתכם מהמיינסטרים, אתם הרי לא רוצים להיות כמו כולם. מאז שחזרתם מהוויפסנה, אתם הרבה יותר 'רוחניים' (במלעיל, כמובן). אתם שומעים בוב דילן וחולמים על וודסטוק, אף על פי שנולדתם שנתיים אחרי. אז תשכחו ממיניוואן מודרני. קנו את הדבר האמיתי, האבא של כל המיניוואנים: פולקסווגן וסטפאליה. לדגם שבתמונה, שנת ייצור 1969, יש מעט פחות מ-160,000 ק"מ והוא מצויד במיטה, מקרר, גג נפתח ועוד כל מיני דברים שכנראה היו הגיוניים בשנות ה-60.

המחבר פונה אם כן לקהל קוראים ספציפי: קוראי מוסף הרכב של הארץ, שיכולים להתחבט בשאלה הקיומית הנוקבת "האם לקנות מיניוואן חדש או לא" (כלומר לקוראים בני המעמד הבינוני ומעלה). מדבריו מתחוור שדי בפניה לקורס ויפאסאנה כדי להפוך אדם ל"רוחני" ואף לשייכו לקבוצה מובחנת, נבדלת, מעודכנת, מרוממת (וכו'), החורגת מה"מיינסטרים" (לדוגמא נוספת של כתבה בה מופיעה הויפאסאנה כאלמנט "מסמן", המשמש לתיאור כללי של דמויות המופיעות בה ראה: קזין, 2007). בנוסף לכך, הויפאסאנה מתקשרת במובאה זו הן ל"רוחניות" והן לתרבות הנגד הביטניקית-היפית של שנות השישים; כאמור, בהמשך (ע"מ 34-36) אתייחס ביתר הרחבה לקשר בין "הטרנד הרוחני" (ומדיטציית הויפאסאנה) לתרבות הנגד של שנות השישים ולטיול התרמילאי למזרח הרחוק ולהודו.

לסיכום: הדוגמאות שהוצגו עד עתה מצביעות על חדירתה של מדיטציית הויפאסאנה למגזרים מרכזיים של המערכת החברתית-תרבותית הישראלית: אל הפרקטיקות "הרוחניות" עימן נמנית הויפאסאנה פונים בעיקר בוגרים-צעירים, עירוניים, בני המעמד הבינוני ומעלה. היא גם הופיעה בחלק מהכתבות כדגם ספציפי מתוך "גל" (רפרטואר) של דגמים רוחניים, כחלק מטרנד שכונה "הטרנד הרוחני".

הדגמים מהמזרח הרחוק הופיעו כחלופות זמינות ומקובלות לפעולה, העשויות לספק מענה למתחים ולמצוקות נפשיות מהם סובלים בעיקר בני המעמדות הבינוניים, כתוצאה מאורח החיים הנהוג בישראל. בכל הדוגמאות הללו הופיע קישור בין הויפאסאנה לטיול להודו או לתרבות הנגד של שנות השישים. אציין כי הקישור ויפאסאנה-טיול להודו חזר בכתבות אחרות שפורסמו בעיתונים חשובים אחרים – כמו למשל בכתבה הבאה, שפורסמה בידיעות אחרונות ומתיימרת לתאר את יתרונות הטיול התרמילאי למזרח (ארד, 2006): "המזרה, יותר מכל דבר אחר, זול מאוד. בנוסף לזה הוא גם הכי קרוב, הכי אקזוטי, ומציע הכי הרבה אטרקציות באותה עסקת חבילה: אוכל מצוין, חופים קסומים, שבטי הרים, מקדשים מוזהבים ושדות אורז אינסופיים בתאילנד, לאוס, מיאנמר (בורמה), קמבודיה, וייטנאם והפיליפינים; טרקים בנפאל; שאנטי, ויפאסאנה, בוליווד ומסיבות טראנס בהודו; גלישת גלים בסרי לנקה ..."; הקישור בין ויפאסאנה לטיול להודו מופיע אפוא באופן טבעי וברור מאליו: ויפאסאנה מייצגת את אחת ה"אטרקציות" או האופציות המקובלות והידועות לפעולה במהלך הטיול התרמילאי להודו. אציין לסיום שבקארץ הופיעו יותר מעשרים כתבות בהן מופיעה הויפאסאנה (במגוון ווריאציות) כחלק מהטרנד הרוחני או כפרקטיקה טרנדית (ראה/י: פלטי, 2000; נרי ולורי, 2000; ניצן, 2001; חובב, 2001; רוזנבלום, 2002; יבין, 2002; טאוב, 2003; קמחי, 2004; קופטש, 2005; קופפר, 2006/ב').

3. הצגת עצמי בעיתון, הון סימבולי וויפאסאנה

בסעיף זה יוצגו דוגמאות של מרואיינים שסיפרו במסגרת ראיון להארץ על התנסותם בוויפאסאנה. כתבות אלה ימחישו כיצד אזכור ההשתתפות בקורס מקנה לדוברים הון סימבולי לא מבוטל – ביטוי נוסף ל"טרנדיות" של הויפאסאנה בישראל, רק מזווית אישית. כמו כן, אם במקביל הכתבות הקודם הופיעה הויפאסאנה כחלק מ"הטרנד הרוחני" או כדגם "טרנדי", הרי שבמקביל זה יופיעו "טרנד-סטרי", סוכנים מקומיים שתמרו להפיכת הדגם הזר, שזה מקרוב בא, למקובל ואף ליוקרתי במערכת הקולטת. הדוגמא הראשונה לקוחה מכתבה המציגה את דמותו של צבי יחזקאלי, "ראש הדסק לענייני ערבים בערוץ 10". יחזקאלי משיב על סדרת שאלות שאמורות לחשוף את סגנון חייו, את עמדותיו בנוגע לסדרה של סוגיות, וכו'. הוא כמובן מודע לעובדת היותו מרואיין ובתשובותיו הוא מציג את עצמו בפני המראיינת, כלומר בפני ציבור קוראי הארץ. הראיון נפתח בשתי השאלות הבאות (קציר, 2007): "על איזו חוויה מעברך היית מוותר?"; ו"לאיזה רגע מעברך היית חוזר?" תשובתו לשאלה השניה מובאת כאן במלואה: אני חושב שלרשיקש, אחרי שיצאתי מוויפאסנה, וזה היה גם אחרי טיול באומן. עוצמות רגשיות, לגעת במשהו מהותי ועמוק שאתה יודע שהוא קיים בכך אבל הוא מצריך המון תעוזה ללכת עד הסוף.

שוב מופיע אם כן הקשר בין טיול להודו להופעת מדיטציית הויפאסאנה במרחב התרבותי הישראלי. אך חשיבותה של התבטאות זו טמונה בכך שהדובר – ידוען, משכיל צעיר ומצליח, מודל לחיקוי עבור רבים – משתמש בוויפאסאנה כדי להציג את עצמו בעיתון: הוא כמר להזכיר דווקא את רגע היציאה מהוויפאסאנה כאותו רגע מיוחד במינו אליו הוא היה שב אילו ניתן היה לו לשוב לרגע אחד בודד בעברו.

אזכור הויפאסאנה מקנה לדובר *הון סימבולי* לא מבוטל – אך בעת ובעונה אחת גם מעלה את קרנו ותורם ליוקרתו של הדגם הזר: הקורא למד למשל שהויפאסאנה מאפשרת "לגעת במשהו מהותי ועמוק שאתה יודע שהוא קיים בך". כלומר, זוהי חווייה "פנימית", נפשית, רוחנית (וכו'), החושפת משהו נדיר, יקר ערך, משהו ש"אתה" – הדובר עצמו, המראיין, הקורא – גם מודע לקיומו אך עם זאת הוא בדרך כלל סמוי וחבויה במעמקי הנפש. התודעות זו מובילה ל"עוצמות רגשיות", כלומר לחווייה יוצאת מגדר הרגיל, שלא חווים כל יום, שלא כל אחד זוכה לחוות⁶. בנוסף לכך, כדי "ללכת עד הסוף" ולהגיע למחוזות פנימיים אלה נדרשת "המון תעוזה" – הווה אומר אומץ, התגברות על פחדים, כושר עמידות, חריגה מדפוסי פעולה מקובלים, נטילת סיכונים וכו'. השילוב בין חווייה נפשית "עמוקה" ו"ייחודית" ל"תעוזה" מעניק לסדנת הויפאסאנה יוקרה רבה ואף הופך את ההתנסות בה לסיפור מצויין.

זאת ועוד: יחזקאלי מזכיר באותה נשימה את רגע היציאה מהויפאסאנה ואת הטיוול באומן. קברו של הרבי נחמן מברסלב ממוקם כידוע בעיר אומן שבאוקראינה והאתר הפך בשנים האחרונות למוקד עליה לרגל (עבור חסידי ברסלב ועבור אלפי ישראלים שאינם חסידים המגיעים מדי שנה לאומן). אזכור היציאה מקורס הויפאסאנה ברישיקש באותה נשימה עם הטיוול לאומן והעמדת שתי החוויות על אותה דרגה אקסטטי-רוחנית מסייעת לא רק ל"תרגום" ולהעברת רעיון לקהל הקוראים (חווייה "רוחנית-הודית" שמזכירה חווייה "רוחנית-יהודית"), אלא גם, ואולי בעיקר, להעברת מסר נוסף: למרות שהדובר ידוען מתייחס להתנסות רוחנית שמקורה בתרבות זרה, הרי שהוא עדיין שומר על זיקה לרוחניות יהודית.

הדוגמא השניה לקוחה מכתבת-תחקיר העוסקת במשמעויותיה של *השתיקה* בתרבות. מופיעים בה אנשי אקדמיה שחקרו את הנושא ומוצגים בה דוגמאות מתחומים מגוונים: "שתיקת ההוגה", "שתיקה פוליטית", וכן: "שתיקה מדיטטיבית" (לורי, 2006/ב):

מי שלמד היטב את השתיקה המדיטטיבית הוא חבר הכנסת לשעבר דדי צוקר, שבאמצע החיים החליט לתרגל שתיקות בסדנת ויפאסנה. ב-1998 נסעו הוא ואברי גלעד לחווה באנגליה, לסדנת מדיטציה של 11 יום וחזרו משם עם תובנות.

כל היום שותקים?

צוקר: 'לגמרי. אסור לדבר, אסור מגע, אסור קשר עין. עמדתי בתור לשירותים אחרי אברי ואסור היה לי להסתכל עליו. אתה כלוא בתוך עצמך, כמו בסיטואציה של מנזר. אין לך שום קשר פיסי עם המציאות וזה מכריח אותך לדבר רק עם עצמך, על הדברים שעברו עליך, הביוגרפיה, האהבות, האכזבות. אין הסחות דעת שמאפשרות לתודעה לברוח למחוזות אחרים. וזה מאוד קשה. כמו לחצוב בהר. תערובת של קשה ונשגב. חווייה בעוצמות מאוד נדירות, אתה מגיע לעומקים מאוד מרגשים. במיוחד גברים, שביומיום לא נוגעים במקומות האלה. בסוף התהליך יש תחושה של ניקיון שקשה להשיג בדרך אחרת. צוקר המשיך לתרגל ויפאסנה בארץ בסדנא נוספת, של חמישה ימים. 'התחלתי מהאמצע, כבר הייתי שותק מוסמך. כשסיימתי את זה, ידעתי שאני לא ממשיך בפוליטיקה.

⁶ הניגוד בין *מרחב פנימי לחיצוני* מבטא מימד בולט של תפיסת המציאות המערבית-מודרנית (בידרמן, 2003: 149-133).

אם כן חבר הכנסת לשעבר מטעם מרצ מספר על נסיעתו "באמצע החיים" לאנגליה, במחיצת ידידו אברי גלעד – דמות מוכרת נוספת (בוגר גלי צה"ל, מגיש שעשועונים בערוץ 2) – כדי לעבור סדנת ויפאסאנה. הדיאלוג עמו נפתח בהבהרת מקומה של השתיקה בסדנא; לאחר מכן הוא מספר על השפעותיה על רוח האדם. סדנת הויפאסאנה מוצגת בדבריו: א) כמסגרת שלא רק מאפשרת אלא אף כופה על המשתתף התבוננות פנימית ועריכת חשבון נפש: "אין הסחות דעת שמאפשרות לתודעה לברוח למחוזות אחרים". ב) זוהי התנסות קשה, מפרכת: "כמו לחצוב בהר". ג) שני האלמנטים הללו יוצרים "תערובת של קשה ונשגב". ד) המשתתף עובר חווייה "פנימית" (נפשית, רוחנית) יוצאת מגדר הרגיל: "חוויות בעוצמות מאוד נדירות, אתה מגיע לעומקים מאוד מרגשים". ה) התהליך (עשרת ימי הסדנא) מוביל למעין קתריזיס: "בסוף התהליך יש תחושה של ניקיון". ו) זוהי שיטה ייחודית ויעילה: ניקיון כגון זה "קשה להשיג בדרך אחרת". ז) זוהי חווייה טרנספורמטיבית: בעקבות הסדנא השנייה הבין צוקר כל מיני דברים שהובילו לעריכת שינויים מועילים ומרחיקי לכת בחייו: "כשסיימתי ... ידעתי שאני לא ממשיך בפוליטיקה". ברור שקבלת החלטה (והוצאתה מן הכוח אל הפועל) לעזוב "באמצע החיים" תחום עיסוק מובילה לשינוי דרמטי בחיי היומיום (משלח יד, אורח חיים, סדר יום, מעמד חברתי, וכו'). העדות של צוקר מזכירה אפוא במידה רבה (אך מפורטת יותר) את זו של יחזקאל. גם במקרה זה מקנה הדיווח על ההתנסות בסדנת הויפאסאנה הון סימבולי לא מבוטל לדובר המציג את עצמו מעל דפי העיתון; במקביל לכך עדות זו תורמת להעלעת קרנה של הויפאסאנה במערכת הקולטת.

זאת ועוד: מיד בהמשך המחברת מזכירה דמות נוספת משדה הפוליטיקה שהיתה בסדנת ויפאסאנה:

האם ראש הממשלה דוד בן גוריון היה הישראלי הראשון שתירגל ויפאסנה? הויפאסניסטים טוענים שכן. ב-1961 הוא נסע לחודש לביקור בבורמה, ושם, עם ידידו או נו, ראש ממשלת בורמה, ישב חודש באחד המנזרים ולמד. 'זה נכון', אומר נכדו ד"ר יריב בן אליעזר, 'סבי נסע לחודש לבורמה, שהה שם במנזר בודהיסטי ולמד'.

אם כן, הויפאסאנה זוכה בכתבה זו למנה הגונה של הכרה, של לגיטימציה ושל יוקרה. ואולם, לא מצאתי בשום כתבה אחרת העוסקת בוויפאסאנה (בהארץ או בעיתונים אחרים) התייחסות להרפתקת הויפאסאנה של דויד בן גוריון בבורמה; האנקדוטה גם אינה מוזכרת באתרי האינטרנט של העמותות המארגנות את הסדנאות בישראל. העדר זה אומר דרשני: יתכן ופעילי העמותות מעדיפים להצניע את הסיפור מכיוון שבן-גוריון מסמל את אותו "מיינסטרים", את התרבות הדומיננטית – ושיוך כזה למיינסטרים עשוי לפגוע ביוקרתה ובכוח המשיכה של הויפאסאנה כהתנסות שיש בידה לחרוג, לבדל ולרומם מאותו מיינסטרים. מאחר ותאור זה לוקה באי דיוקים הסטוריים רבים אתיחס עתה בקצרה לביקורו של בן גוריון בבורמה: בדצמבר 1961 יצא בן גוריון לביקור ממלכתי בבורמה; הביקור ארך שישה-עשר ימים. לקראת סיומו פרש המנהיג לשמונה ימים של *התבודדות*, במהלכם למד אצל מורה, העונה לשם סאיא-גי-או-בה-קין (Sayagyī U-Ba-Khin), שנבחר על-ידי ראש ממשלת בורמה או-נו (U-Nu). העיתונאי יוסף לפיד, שסיקר את הביקור, שהה במשך כיממה במרכז המדיטציה שייסד או-בה-קין ואת רשמיו תאר בכתבה שפורסמה במעריב (לפיד, 1961/ב'); מתאורו מתחוויר שבן גוריון עבר "רטריט" שמאוד מזכיר, הן במבנה

והן בתכנים – קורסי ויפאסאנה על-פי ס.ג. גואנקה. חשוב לציין כי ס.ג. גואנקה, מייסד ארגון הגג שהעמותה לוויפאסאנה בישראל היא מעין סניף או שלוחה שלו, מציג את עצמו כתלמידו של או-בה-קין (הארט, 1994: 4). מכתבתו של לפיד גם מתחוויר שבן גוריון בוודאי לא היה "הוויפאסאניסט הישראלי הראשון". אציין לסיום ש"בעקבות" מסעו לבורמה פרסם בן גוריון מאמר בניו-יורק טיימס, בו הוא מציג בצורה בהירה, תמציתית ומדוייקת, את עיקרי העמדה הבודהיסטית-תרוואדית (Ben Gurion, 1962).

אציין כי בכתבות אחרות שפורסמו בהארץ הופיעו ידוענים נוספים ששמו נקשר לוויפאסאנה: הכדורסלן דורון שפר (בורוביץ' וברמן, 2004); הזמרים ריטה ורמי קליינשטיין (פלטי, 2002); הבמאית איילת מנחמי (הדר, 2007/א'); הבמאי רם לוי (קופפר, 2007); הרקדן והכוריאוגרף יוסי יונגמן (ניב, 1998); שדרן הרדיו וחבר מועצת העיר ת"א רון לוונטל (ללא שם, "כיכר המדינה", מוסף שבועי, 13/02/2004). בכתבות אחרות הופיעו דמויות שאינן מוכרות לציבור הרחב, שסיפרו בראיון שהם עברו סדנת ויפאסאנה. כתבות אלה מציגות לעיתים קרובות את הדמות בקצרה ולפיכך השימוש בוויפאסאנה מצביע על יכולתה לסמן את הסוכנים הפונים אליה ולשייכם לקבוצה מובחנת במערכת הקולטת. כך, למשל, בכתבה העוסקת בשעונים (משמעותם בתרבות וכו'), מופיעה דמות ראוייה להערכה, המוצגת באופן הבא (אור, 2000):

יובל הררי, בן 24 מירושלים, מנהל עם השעון מערכת יחסים קצת יותר טעונה. בזמן שבני גילו מתחבטים מה לעשות כשהיו גדולים, הוא כותב את הדוקטורט שלו בהסטוריה. השאלה אם הוא מנצל כהלכה את הזמן מתבררת למשמע המהפך שעבר לפני חצי שנה, בעקבות סדנת ויפאסנה שגרמה לו להוריד את השעון. "עברתי הרבה שינויים בעקבות הסדנא אבל אני חושב שזה החשוב שבהם. הבנתי שאני לגמרי משועבד לשעון, ברמה לא הגיונית, ברמה של הפרעה נפשית. הייתי מסתכל בשעון בממוצע של שלוש-ארבע דקות בלי שום סיבה נראית לעין. הייתי קובע את משך הפעילויות שלי לפי השעון, למשל, כמה זמן לצחצח שניים (שלוש דקות פונקט), או מתי לאכול. הבנתי שגם מידת התלות של רוב האנשים בשעון היא לא נכונה בשבילי.

הדובר מוצג לא רק כאדם מוכשר ביותר, אלא גם – באמצעות הוויפאסאנה – כאדם שמסוגל לערוך חשבון נפש, לבקר את אורח החיים שלו ולהשתחרר מדפוסי פעולה מקובלים (ומזיקים): הדובר מעיד על עצמו שהוא היה "משועבד לגמרי לשעון, ברמה לא הגיונית, ברמה של הפרעה נפשית"; השינוי (הורדת השעון), שבא "בעקבות" הסדנא, מבטא חריגה מהנורמות המקובלות, יציאה מהכלל, שפירושה גם בידול מרומם (Bourdieu, 1979): "הבנתי שגם מידת התלות של רוב האנשים בשעון היא לא נכונה בשבילי".

יש בדבריו ביקורת מובלעת על היחס לזמן ועל קצב החיים ישראלי, שמיד בהמשך הופכת לישירה: "בקורס הבנתי שכל מיני מנהגים, התמכרויות וצדדים שליליים שלי מצאו בני ברית בעולם החיצוני ומשעבדים אותי לצרכים שלהם בעזרת כל מיני מכשירים, שהשעון היה הכולט שבהם". כמו בדוגמאות קודמות, אזכור הוויפאסאנה במסגרת הצגה עצמית-פומבית זו, תורמת גם להעלעת קרנה: פונים אליה צעירים מטובי בניה של החברה הישראלית; זוהי חוויה תרפוייטית יעילה ואפקטיבית שיש בידה לרפא "הפרעות נפשיות" (לעיתים סמויות ולא מודעות), לחולל שינויים עמוקים וחיוביים באופן תפיסתו של אדם את עצמו, את חייו (וכו'), ואף להוביל לשינויים בפועל, הלכה למעשה, בהרגלים ובאורחות החיים.

ביטוי נוסף לסדנת הויפאסאנה כחוייה תרפוייטית-טרנספורמטיבית הופיע בכתבה המתארת את סיפור חייה של אישה שעברה בילדותה התעללות מינית, התדרדרה לאחר מכן לזנות, נאנסה, התמכרה לסמים, ובשיא הייאוש גם ביקשה לשים קץ לחייה. כך מתארת דמות הירוואית זו את יציאתה ממעגל האימה (קרפל, 1999):

'הייתי מחוסרת הכרה ומסוממת רוב הזמן. רציתי למות וחיכיתי לשעת כושר. אישפזו אותי במחלקת יום במחלקה פסיכיאטרית באיכילוב'. כעבור זמן מה היא ברחה מבית החולים ועברה להתגורר על הר בגליל העליון. אחר כך התמקמה במתחם נחלת 'חמדת ימים', מול המושב אמירים, ושם 'נפגשתי עם עצמי והבנתי שזאת לא הדרך. היה לי חבר באמירים ועברתי לגור איתו, ואביו שעשה קורס ויפאסנה המליץ לי להצטרף. זה שינה את תפיסת העולם שלי. התנקיתי מהסמים ומהאלכוהול לגמרי והתחלתי תהליך של ריפוי שבעקבותיו, לפני חמש שנים, פגשתי את חנני, שהיה בן זוגי בקורס ויפאסנה⁷.

אציין כי בשתי כתבות נוספות (לורי, 2006; לורי, 2007) הופיעו סיפורים דומים, בהם מופיעות נשים שנאנסו והחלו תהליך שיקומי בעקבות סדנת ויפאסנה.

הדוגמא האחרונה במקבץ זה לקוחה מכתבה העוסקת בקהילות, שחבריהן מחליפים שירותים ומוצרים תמורת חרוזים (במקום כסף). כותרת המשנה מספקת שני הסברים לתופעה: "התנגדות לתרבות הצריכה וחיפוש אחר קהילתיות מזן חדש". בכתבה מופיעות דמויות הפועלות בקהילות כאלה, אחת מהן מוצגת באופן הבא (לוי, 2002):

באוסטרליה פועלות כמה קהילות כאלה, קצתן גדולות ומבוססות, ואפילו כפר אחד, קריסטל ווטס, שכל המסחר בו מתבצע במטבע המקומי, הנקרא שם "זרעים". שי לי פיינברג מפרדס חנה היתה שם, הציצה, נפגעה, וחזרה ארצה חדורת אמונה ומרץ. פיינברג, בת 38, "במקור מאילת", היא מטפלת אוסתאופטית ובמקצועה הקודם מעצבת נופים. חברה שלה, שגם היא פעילה מאוד במחוזות, סיפרה לה עוד לפני נסיעתה על Perma Culture – שיטת חיים המבוססת על חקלאות אורגנית והשתלבות של האדם בטבע בכל תחומי חייו. "זו שיטה שמדברת על הקשר בין התרבות והסביבה האנושית לבין האדמה", היא מסבירה. אחרי קורס אחד בארץ נסעה פיינברג לאוסטרליה, כדי להתנדב לעבודה בחווה לגידולים אורגניים וללמוד יותר. היא הגיעה לקורס בקריסטל ווטס, כפר שהוקם בקווינסלנד על עקרונות הפרמה-קאלצ'ר, "וזה השלים לי תמונה רחבה על צורת חיים שממילא מדברת אלי, כמי שעושה ויפאסנה ומדיטציה ומתבוננת בעצמי כחלק ממערך ולא כמרכז העולם".

אם כן, דרך החיים האלטרנטיבית אליה התוודעה הדוברת בין היתר באוסטרליה "מימלא מדברת" אליה, "כמי שעושה ויפאסנה": הקשר בין חיפוש אחר אורח חיים אלטרנטיבי, נעלה וראוי יותר (ביחס לאורח החיים הנהוג בישראל) לתרגול מדיטציית הויפאסאנה מופיע במובאה זו באופן ספונטני כקשר טבעי וברור מאליו.

⁷ ככל הידוע לי אין בקורסי ויפאסנה "בן זוג": כפי שנראה בפרק ג' מדובר בתהליך אישי. יתכן ונפלה טעות והמשפט אמור היה להופיע כך: "והתחלתי תהליך של ריפוי שבעקבותיו, לפני חמש שנים, פגשתי את בן זוגי, חנני, שהיה בקורס ויפאסנה".

בהארץ הופיעו שלש כתבות נוספות בהן הופיעו דמויות ראויות להערכה שאינן בהכרח מוכרות לציבור הרחב, אשר ניסו גם הן לנהל אורח חיים אלטרנטיבי: יורם ניסנוביץ, משורר, מורה, מעורכי "משיב הרוח" (כתב עת "לשירה יהודית ישראלית"), שחי בקיבוץ עירוני בירושלים (אסא, 2003); יוני יחזקאל, סרבן מצפון בן 19 (חסין, 2003); וקובי וולף, צלם מוכשר ורב מעללים (לוי-ברזילי, 2006). בשלש כתבות נוספות הופיעו דמויות לא מוכרות, שלא סיפרו על אורח חיים "אלטרנטיבי": מיטל טוקר, מנהל תיקי לקוחות בחברה עסקית גדולה (ניצן, 2004); ליאורה די נור, מנהלת תיקי לקוחות בחברת ייעוץ למשכנתאות (לורי, 2007); ואיתן לויט, מתכנת מחשבים (אברהמי ואברהמי, 2007). בששת הכתבות הללו מופיעה הויפאסאנה כפריט ביוגרפי מרכזי המתאר ומאפיין את הדמות, או כאמצעי של הצגה עצמית בעיתון, עדות להון הסימבולי שמקנה ההשתתפות בסדנא ולפונקציה המסמנת שיש לה במערכת הקולטת. הויפאסאנה מוצגת בעדויות אישיות אלה באור שנע בין נייטרלי (יורם ניסנוביץ) לחיובי (איתן לויט) ולחיובי ביותר (מיטל טוקר). בנוסף לכך, כל הדמויות שאוזכרו בכתבות אלה הם בוגרים צעירים וראויים להערכה. כמו כן, משלח ידן מעיד על השתייכותן למעמד הבינוני ומעלה – עובדה המאששת את התיאורים שהופיעו במקבץ הכתבות הקודם. זאת ועוד: שלש מתוך שמונת הדמויות הלא מוכרות עברו את הקורס בהודו (איתן לויט, מיטל טוקר וקובי וולף); לא ברור היכן חמשת הנותרים עברו את הקורס (יובל הררי, שי לי פיינברג, יורם ניסנוביץ, יוני יחזקאל וליאורה די נור), אך ניתן להניח שלפחות חלקם עברו אותו בישראל. בקרב אחד-עשר הידוענים, שלשה התנסו בוויפאסאנה לראשונה בהודו (צבי יחזקאלי, רם לוי ואיילת מנחמי), שניים באנגליה (דדי צוקר ואברי גלעד) ואחד בבורמה (בן גוריון); לא ברור היכן היתר עברו את הקורס (ריטה ורמי קליינשטיין, דורון שפר, רון לוונטל), אך ניתן להניח שלפחות חלקם עברו את הקורס בישראל. לפיכך, גם בעדויות אישיות אלה, כמו בכתבות שעסקו בטרנד הרוחני באופן כללי, מופיע לעיתים קרובות הקישור בין טיול להודו להתנסות בסדנת הויפאסאנה.

לסיכום: בסעיף זה הוצגו כתבות בהן הופיעו דוברים שהציגו את עצמם בעיתון, חלקם ידוענים וחלקם לא. כל הדמויות שהופיעו בכתבות אלה הן דמויות ראויות להערכה, לעיתים מודלים לחיקוי; חלק מהדמויות הללו אף חיפשו לנהל או ניהלו אורח חיים אלטרנטיבי, החורג במידה רבה מאורח החיים המקובל בקרב המעמד הבינוני-בורגני הישראלי. דמויות אלה הזכירו את התנסותם בסדנת הויפאסאנה במסגרת הצגתם את עצמם בראיון לעיתון (מעין התערטלות פומבית), עובדה המצביעה על ההון הסימבולי שמקנה ההשתתפות בסדנא, לפחות במגזרים חברתיים מסויימים. העדויות האישיות של יחזקאלי, צוקר והררי המחישו כיצד סיפורים אודות חוויות מהוויפאסאנה תורמים להעלעת קרנו של המספר ואף לשיוכו לקבוצה מיוחדת, נבדלת ומרוממת מעם; לפיכך, הויפאסאנה מתקשרת באופן כללי לחריגות יוצאת מהכלל, לחריגות מרוממת. בה בעת תרמו עדויות אלה להעלעת יוקרתה של הויפאסאנה במערכת הקולטת. ברור שפרסומת כגון זו, המופיעה בהקשר שאינו פרסומי, יעילה אלפי מונים מפרסומת רשמית, שקהל היעד שלה מודע לכך שלפניו "פרסומת" – מה גם שמדובר בעדויות אישיות "אונתניות", מאת עדים ראויים להערכה, כאשר אין לקורא סיבה לחשוד שעדויות אלה נגועות באינטרסים מסחריים או אחרים.

בנוסף לכך, בעדויות רבות הויפאסאנה הופיעה כחוייה תרפוייטית-טרנספורמטיבית, שיש בידה לחולל שינויים מרחיקי לכת באופן תפיסתו של אדם את עצמו, את העולם, את חייו (וכו') – ולהוביל לשינויים חיוביים, מועילים, באורחות החיים, בהרגלים ובדפוסי פעולה – כלומר לשינויים הביטואליים; כמו כן, בהחלט יתכן ובמגזרים חברתיים מסוימים עצם ההכרזה על שינוי ועל השתנות מקנה למכריזי הון סימבולי. כפי שיתחוויר בהמשך (וכן בנספח מ"ס 1), בקורס ויפאסאנה לא מועברת רק טכניקת מדיטציה, אלא גם עיקריה של המערכת המושגית-רעיונית המכונה "בודהיזם תרוואדי", עמדה המתיימרת להציע לאנושות תרפיה יעילה *לדוקקה* (סבל, אומללות, חוסר שביעות רצון) המאפיינת על-פיה את הקיום האנושי.

שני ההקשרים הנושאים הללו – הויפאסאנה כטרנד או כחלק מ"טרנד" והויפאסאנה כאלמנט בהצגת עצמי של מרואיינים בעיתון – מהווים יחדיו יותר ממחצית הכתבות הכוללות את המילה *בהארץ*. ניתן להצביע על עוד שלש קטגוריות עיקריות של הקשרים נושאים בהן הופיעה המילה: כתבות בהן היא הופיעה כמילה נרדפת ל*שתיקה* (תשע כתבות); *ביקורות* המתייחסות למוצרי תרבות (תשע כתבות); וכתבות העוסקות ב... *ויפאסאנה* (שבע כתבות). לא ניתן לשייך מספר כתבות לאף אחת מהקטגוריות הנושאות הללו וניתן לשייך מספר כתבות ליותר מקטגוריה נושאית אחת; כלומר, לא תמיד הגבולות ברורים וחד משמעיים. סיווג זה נועד אך ורק לסייע בסרטוט קווים גסים לדיוקנה ולאופן ייצוגה של מדיטציית הויפאסאנה *בהארץ*. אם כן, לשם השלמת התמונה אתייחס עתה לשלשת הקטגוריות הנותרות.

4. ויפאסאנה כשתיקה יזומה

תוך כדי התבססותה של הויפאסאנה כדגם זמין ומקובל לפעולה בישראל, חדרה גם המילה המציינת אותה אל השפה העברית העכשווית. ואולם, היא קיבלה בעברית משמעות חדשה, שהפכה ליותר ויותר מקובלת בשנים האחרונות: המילה "ויפאסאנה" מציינת כיום גם "שתיקה" וליתר דיוק "שתיקה יזומה". כאמור, המשתתפים בקורס ויפאסאנה מתחייבים לשמור במהלכו על שתיקה מלאה. השתיקה היא אחד מכללי ההתנהגות בקורס, היא אחד ממאפייניו הבולטים, אך היא אינה העיקר (העיקר טמון בלימוד ותרגול אינטנסיבי של טכניקת מדיטציה): *עבור הציבור הרחב*, עבור אלה שלא עברו את הקורס בעצמם או שאינם מעודכנים בפרטיו, בקורס ויפאסאנה בעיקר שותקים. כך למשל הוצג הקורס בראיון עם דדי צוקר וכך היא מוצגת בכתבות אחרות (ראה/י למשל: לב-ארי, 2006; שגב, 2001/א'; לבנה, 2006); אציין בהערת אגב שחלק מהמרואיינים שנטלו חלק במחקר זה הצביעו גם הם על דיעה כללית רווחת ולהערכתם מוטעית זו (ראה/י למשל תמלול ראיון עומר, 43-35; או רינת, 240). על כל פנים, כך קיבלה בשנים האחרונות המילה "ויפאסאנה" גם משמעות של "שתיקה יזומה".

עדות מרתקת לכך מופיעה בידיעה הבאה, שהופיעה בעמוד השער של אתר האינטרנט של *ידיעות אחרונות*; הידיעה מדווחת על כינוס פוליטי שיזם חבר הכנסת עמיר פרץ במטרה "להתניע מחדש את פעילותו הפוליטית" (שומפלב, 2007):

יושב ראש מפלגת העבודה לשעבר, חבר הכנסת עמיר פרץ, כינס הבוקר (יום ו') עשרות תומכים בבית המפלגה בתל-אביב כדי להתניע מחדש את פעילותו הפוליטית. בכינוס 'כיכבו' התבטאויות חריפות ביותר כלפי המפלגה וראשיה, ובהן 'גזענות על סף אנטישמיות' ואף אזכור לרייך השלישי (הכינוי לגרמניה הנאצית). פרץ הודיע בכנס כי המחנה החברתי, שבראשו הוא עומד, יתחיל מעתה לפעול ולא ישתוק עוד נוכח פעולותיו של ברק: 'אני יודע שתוכנית השתיקה זה דבר מאוד נעים. אבל הויפאסנה נגמרה. אנחנו יוצאים לדרך. הבטחנו מאה ימי חסד, נתנו מעבר לכך. אם נמשיך לשתוק, נהיה שותפים לחטא מאוד גדול. מה קורה בעצם היום? מבחינת המפלגה, יש מדיניות של שתיקה, הכל נאמר בחדרי חדרים. קיבלנו את מנהיג חדרי החדרים ...

פרץ משתמש אפוא בוויפאסאנה כמטאפורה לטקטיקת השתיקה שנוקט לטענתו יריבו הפוליטי. ההקשר שבו נאמרו הדברים – בעיצומו של נאום פוליטי, בנוכחות עיתונאים, נאום שאמור לשלהב ולסחוף את קהל התומכים בו – מעיד על התבססותה של המילה "ויפאסאנה" בשפה העברית העכשווית. בנוסף לכך, נראה כי מנהיג "המחנה חברתי" מאפיין במובלע את הויפאסאנה כפרקטיקה של האליטה הדומיננטית, המבוססת כלכלית וכו', שהשתלטה מחדש על המפלגה. אציין כי במספר כתבות מופיעה הויפאסאנה בהערות אגב ספונטניות כפרקטיקה 'צפונית', אליה פונים בני השכבות המבוססות כלכלית (ראה/י למשל: חובב, 2001; לבנה, 2007/ב').

משמעותה החדשה של המילה בשפה העברית מאפשרת את הכללתה בכתבות העוסקות במגוון רחב של נושאים שאינם קשורים כלל ל"טרנד הרוחני", כתבות המתארות אירועים משדה הספורט (עידן, 2004; קרמר, 2007; דן, 2007), הכלכלה (הנר ושרגל, 2006; רותם, 2006) והפוליטיקה (רוזנבלום, 2007). משמעות נוספת זו מספקת אפוא הסבר חשוב נוסף לפער בין מספר הכתבות הכוללות את המילה בהארץ למספרן בעיתונים אחרים במערב. מן הראוי לציין כי מקורפוס הכתבות שכללו את המילה בעיתון הארץ מתחוויר שחדירת סדנאות הויפאסאנה למערכת הקולטת (ויפאסאנה כחלק מטרנד, ויפאסאנה כדגם טרנדי) קדמה להופעתה של המילה "ויפאסאנה" במשמעותה החדשה בשפה העברית העכשווית.

אציין לסיום שב"מילון הסלנג המקיף", בעריכת רוביק רוזנטל (הוצאת כתר, 2005), הערך "ויפאסאנה" מוגדר כך: "שתיקה יזומה (ניו אייג')": 'הוא לא יכול לדבר עכשיו. הוא בשבוע ויפאסנה בחדר שלו' (מיקרוקוסמוס, 2004); אנגלית, משפת פאלי: VIPASSANA (הסתכלות פנימית)". כפי שיתחוויר בהמשך (פרק ג'), בשפת המקור המונח נושא משמעות שונה לחלוטין. אך עצם הכללתו במילון כגון זה חשובה לעניינינו: היא מעידה על חדירתה החצי רשמית של המילה לשפה העברית בת זמננו. ניתן לדמיין מצב היפותטי שבו תעלמנה העמותות המארגנות סדנאות ויפאסאנה מהארץ ויחד עימן יעלמו גם מתרגלי הטכניקה, אך המילה "ויפאסאנה", במשמעותה כ"שתיקה יזומה", תשרוד ותשתמר בשפה.

5. ויפאסאנה בכתבות העוסקות במוצרי תרבות

בשנת 1997 הופיעו בהארץ ארבע כתבות הכוללות את המילה "ויפאסאנה", מספר שכאמור (ע"מ 5-6) חורג ממספר הכתבות שהופיעו בשנתיים הקודמות ובשנתיים הבאות. ארבעתן קשורות ישירות לשידורו של הסרט *אגף הויפאסאנה* בערוץ שמונה של הטלוויזיה הישראלית בכבלים: הכתבה הראשונה מבשרת על שידורו העתידי (בר קימה, 1997) ושלושת הכתבות הנותרות מבקרות את הסרט לאחר שידורו (קופפר, 1997; חיטרון, 1997; שוחט, 1997).

"אגף הויפאסאנה" מתאר את השפעתה של סדנת ויפאסאנה על דרי כלא טיהר, הממוקם ליד ניו-דלהי, שתנאי המחיייה בו נחשבים לקשים במיוחד. הסרט, עליו חתומות שתי נשים, איילת מנחמי ואילונה אריאל, זכה בשנת 1998 בפרס בפסטיבל הסרטים הבינלאומי של ... סן פרנציסקו – עובדה המספקת הסבר ראשוני לדירוג הגבוה של הסן-פרנציסקו כרונקל בטבלה שהוצגה בתחילת הפרק (התייחסות לסרט מופיעה בארבע כתבות). מהסרט עולים מספר מסרים ברורים: א) סדנת הויפאסאנה שיפרה באופן דרמטי את איכות החיים של המשתתפים בה, אסירים וסוהרים כאחד; ב) התנסות זו חוללה שינוי נפשי, פנימי, באופן התייחסותם של המשתתפים אל עצמם ואל החיים; ג) אם הויפאסאנה סייעה לאנשים שתנאי המחיייה שלהם קשים כל-כך, אובייקטיבית (ביחס לצופה המערבי הממוצע), הרי שהיא עשויה לסייע לצופה המערבי, שאולי סובל אף הוא מכל מיני מתחים או מצוקות נפשיות. בסרט גם מופיעים לא מעט קישורים בין העלילה המתרחשת על המסך לבין הצופה, כגון, למשל (שוחט, 1997): "כל אחד מרצה מאסר עולם כלוא בתוך מוחו... קו דק מפריד בינינו לבין אלה הנמצאים מאחורי הסורגים" וכו'. במאמר ביקורת שפורסם במדור הסרטים של הניו-יורק טיימס, שהקדיש כמעט עמוד שלם לסרט לרגל צאתו לאקרנים במנהטן, הביע המבקר במשפט הסיכום שלו את העמדה הבאה (Holden, 2005):

"As inspiring as it is, 'Doing Time, Doing Vipassana'⁸ is too sweet for its own good; it plays like a spiritual infomercial"⁹

בסוף הסרט ועל גבי עטיפת הקלטת (שהיתה זמינה בספריית הוידאו של "האוזן השלישית") מופיעים הכתובת ומספרי הטלפון של העמותה לויפאסאנה בישראל. העמותה גם מארגנת "מפגשי היכרות", במהלכם מוקרן הסרט. כמו כן, על-פי אתר האינטרנט של העמותה, הסרט הוקרן בשנים האחרונות בין היתר בבצלאל, במכללת תל-חי, באוניברסיטת ת"א ובחברת ההיי-טק צ'ק פויינט¹⁰; אתרים אלה מלמדים על קהלי היעד של העמותה. לפיכך, העמותה אכן משתמשת בסרט כ- *Infomercial* להעברת מידע אודות הקורס, הטכניקה ואיכויותיה. זאת ועוד: יוצרות הסרט הן פעילות מרכזיות של העמותה לויפאסאנה. לא פעם הן מופיעות בתקשורת כדוברות העמותה (למשל: מנחמי ואריאל, 2000); אריאל הופיעה בתקשורת כ"מייסדת העמותה" (לוינסון, 2000) והיא עמדה מאחורי תרגומו לעברית של ספרו של ו. הארט, "מדיטציית ויפאסאנה: האמנות לחיות" (אריאל ערכה את הספר וכל הזכויות של הספר שמורות לה).

⁸ שמו של הסרט "אגף הויפאסאנה" באנגלית

⁹ המילה *Infomercial* מורכבת מהמילים "מידע" (*Information*) ו"פרסומת" (*Commercial*) – כלומר "מידע פרסומי".
¹⁰ ראה/י בקישור הבא (אתר האינטרנט של העמותה לויפאסאנה בישראל): <http://www.il.dhamma.org/introEve.asp>

כמו כן, מנחמי משתמשת לא פעם במעמדה כבמאית מוערכת ובעניין שיצירתה הקולנועית מעוררת בתקשורת, כדי לקדם את הפצת הוויפאסאנה בישראל. כך, למשל, בשנת 2007 יצא לאקרנים סרט עלילתי בבימויה (נדל) ולרגל המאורע הופיעו בכלי התקשורת מספר ראיונות עימה: בשלשת הראיונות שפורסמו בהארץ (גואל, 2006; אנדרמן, 2007; הדר, 2007/א') מנחמי מזכירה את מדיטציית הוויפאסאנה, את דרכה הפרטית אל הוויפאסאנה, את תפקיד הוויפאסאנה בחייה וביצירתה וכו' (בראיון עם אלון הדר, שכותרתו "השיבה מהודו", מוזכרת המילה "ויפאסאנה" לא פחות מעשרים ואחת פעמים).

מלבד הקרנת *אגף הוויפאסאנה* בערוץ שמונה של הטלוויזיה הישראלית בכבלים הופיעו בהארץ מספר ידיעות המעידות על הופעתה של הוויפאסאנה במרחב הטלוויזיוני הישראלי. הסקירה הבאה אינה מתיימרת לכלול את כל הופעותיה של הוויפאסאנה בטלוויזיה הישראלית, אך די בה כדי להצביע על כך שקהלים נרחבים במערכת הקולטת (הרבה מעבר לציבור קוראי הארץ) לפחות שמעו על המונח: במאי 2006, שודרה במסגרת התכנית "רואים עולם" – אחת התכניות הוותיקות, היוקרתיות והמצליחות ביותר של הערוץ הראשון – כתבת תחקיר שעסקה בוויפאסאנה. היא מספרת על אופן התנהלותן של סדנאות ויפאסאנה על-פי ס.ג. גואנקה במספר מרכזים בעולם (הודו, ארה"ב, צרפת, אוסטרליה, יפן וישראל), על הטכניקה ועל השלכותיה. היא כוללת ראיונות עם ישראלים שמתרגלים ויפאסאנה ועם פול פליישמן, פסיכיאטר אמריקאי שמתרגל ומלמד ויפאסאנה, שהגיע לישראל כ"אורח" של העמותה לוויפאסאנה; גם בעדות זו מופיעה הוויפאסאנה כהתנסות בעלת איכויות תרפויטיות. אציין כי בכתבה מופיעים קטעים שלמים מתוך *אגף הוויפאסאנה*; היא מוצגת באתר האינטרנט של העמותה לוויפאסאנה – עובדה המעידה על העמדה החיובית של יוצרי הכתבה ביחס לסדנא ולטכניקת המדיטציה המועברת בה¹¹. בסוף יוני 2006, בערך כחודש לאחר שידורה של כתבה זו, שודרה בערוץ 2, במסגרת תכנית התחקירים המצליחה והיוקרתית "עובדה", כתבת תחקיר אודות נסיבות התאבדותו של גבר צעיר מהרצליה; התחקיר מתאמץ לקשור את האירוע הטראגי להשתתפותו של המנוח בסדנת ויפאסאנה¹². הוויפאסאנה מופיעה בכתבה זו באור שלילי ביותר – כהתנסות מסוכנת שעשויה להוביל לסבל נפשי רב ואף לאיבוד שפיות הדעת (ידיעה אודות התחקיר, הכוללת את המילה ויפאסאנה, הופיעה בהארץ: קופפר, 2006). בנובמבר 2006 החלו שידוריה של סדרת הטלוויזיה "בשורות טובות", בכיכובו של שי אביבי; הסדרה שודרה בערוץ 2, והיא זכתה לאחוזי צפייה גבוהים (קריסטל, 2006). הפרק הראשון נפתח בהצגת דילמה קיומית: אביבי ובת זוגו מתכננים לצאת ל"מסע רוחני" בהודו, אלא שהוא קיבל הצעת עבודה שהוא לא יכול לסרב לה. הפתרון: בני הזוג ישארו בישראל ואת "המסע הרוחני" הם יעברו בישראל, במקום בהודו.

¹¹ ניתן לצפות בכתבה בקישור הבא (תאריך כניסה אחרון: 01/08/2008):

http://www.il.dhamma.org/pr/index.asp?vid=channel_1_RoimOlam.wmv

¹² ניתן לצפות בקטעים מהתחקיר בקישור הבא (תאריך כניסה אחרון: 01/08/2008):

<http://www.keshet-tv.com/ProgramVideo.aspx?ProgID=1403&CatID=411&MediaID=4853&CurrentCatID=1371>

במהלך הסדרה יתנסו בני הזוג בכל מיני סדנאות "ניו-איג'יות", כולל ויפאסאנה, המשמשת כסיפור המסגרת של פרק שלם, ששודר בפברואר 2007. הויפאסאנה מוצגת בו באור חיובי ביותר¹³.

חודש לאחר מכן, במרץ 2007, אוזכרה הויפאסאנה בתכנית אריץ נהדרת (ערוץ 2), אחת מתכניות הסטירה המצליחות ביותר בשנים האחרונות. הויפאסאנה הופיעה בהקשר הבא: מצבו הפוליטי העגום של מנהיג מפלגת העבודה, עמיר פרץ, משמש מושא להלצותיהם של יוצרי התכנית; לאחר סדרה של בדיחות על חשבוננו מתפרצת אל אולפן החדשות של אייל קיציס, המגיש הרציני של התכנית, "חלי גונזלס", דמותה הפרודית של חברת הכנסת שלי יחימוביץ'. הדיאלוג בין השניים נפתח כך:

קיציס (בטון ממלכתי, דרמטי): "כן, זו בהחלט הפתעה נעימה לאחר כמעט שנה שעזבה אותנו לטובת קריירה פוליטית, היא שבה אלינו לביקור, ערב טוב לחברת הכנסת חלי גונזלס".
חלי גונזלס (בטון מתלהם, עצבני): "אייל קיצין, חסוך ממני את דברי החנופה. אני יושבת כאן מאחורי הקלעים ושותקת אבל מבפנים אני זועקת וצועקת כמו מאיה דגן בסדנת ויפאסאנה" (הקהל פורץ בצחוק)¹⁴.

יוצרי התכנית הניחו אפוא שהצופים ידעו פחות או יותר מי זו מאיה דגן ומהי סדנת ויפאסאנה; המתח בין מה שמסמלת דמותה של מאיה דגן למה שמסמלת סדנת ויפאסאנה יוצר את האפקט הקומי. הכללת סדנת הויפאסאנה בהערת אגב הומוריסטית – ללא "תרגום", הסבר או הבהרה של הפרקטיקה – בתכנית טלוויזיה מרכזית כגון זו, כמובן מעידה על התבססותה במערכת הקולטת.

אציין לסיום שהמונח הופיע גם בסרט פרסומת של חברת "בזק-נט", ששודר באוקטובר 2003. לצערי לא הצלחתי להשיג את הסרט ולצפות בו, אך ביקורת שהופיעה בעיתון תל אביב (03/10/2003) מספקת את הפרטים הבאים: "הפרסומת של בזק עם משפחת המוארים שחוטפים ג'ננה היא לא פחות ממבריקה. 'שמוליקרישנה, לך תשחרר איזו צ'אקרה' הוא משפט שייכנס לתרבות הפופ הישראלית (יחד עם 'אולי תעשו ויפאסאנה ותסתמו ת'פה לשבוע?'). זו פרסומת שעושה פילוח מדויק של השאנטיפי – ישראלים שנוסעים לפסטיבל בראשית, אבל בג'יפ, קונים רהיטים באיי.די דיזיין, אבל מסדרים אותם לפי הפנג שווי ומחוברים לטיוהר, אבל דרך האינטרנט המהיר בלפטופ"¹⁵. גם בדוגמא זו מופיעה הויפאסאנה בהערה קומית, בפרסומת המיועדת לקהל הרחב והצעיר יחסית של צרכני "בזק-נט". היא מוצגת שוב כדגם בעל ניחוח "רוחני-הודי" המושך צעירים מעודכנים בני המעמד הבינוני ומעלה.

¹³ ניתן לצפות בקטעים מהפרק העוסק בוויפאסאנה בקישור הבא (תאריך כניסה: 20.04.2008):

<http://www.keshet-tv.com/ProgramVideo.aspx?CatID=1758&ProgID=2946&CurrentCatID=2378>
(לכתבה המציגה את הסדרה, ראה: קופפר, 2006 / ג').

¹⁴ ניתן לצפות במערכון בקישור הבא (תאריך כניסה אחרון: 01/08/2008):
<http://www.keshet-tv.com/nehederet/videoarchive.aspx?SeasonID=4> (עונה 4, תכנית 13: "עם כל הכבוד חלי באה לתמוך").

¹⁵ ראה: בקישור: http://tam.co.il/3_10_2003/tarbut-mishmar.html

מלבד אזכורה של הויפאסאנה בכתבות המדווחות על סרטים ועל תכניות טלוויזיה, היא גם הופיעה בשלש ביקורות ספרות, המתייחסות לספרים שראו אור בשנים האחרונות – כולם קשורים למורשת הפילוסופית הבודהיסטית: הראשונה מתייחסת לספרו של וואלפולה ראהולה, "מה שלימד הבודהא"; הויפאסאנה מופיעה בה כפרקטיקה רווחת ומוכרת לרבים בישראל (קמחי, 2004). השנייה מתייחסת לספרה של אסתר פלד, "פסיכואנליזה ובודהיזם: על היכולת האנושית לדעת"; גם בה מופיעה הויפאסאנה כפרקטיקה רווחת ומוכרת בישראל. אך עיקר חשיבותה טמון בתיאור העניין שמגלים פסיכותרפיסטים מערביים בבשורה התרפויטית הבודהיסטית; תפיסת העולם ודגמי הפעולה הבודהיסטים מופיעים בה ככלים יעילים ולגיטימיים לטיפול נפשי, כלים שזוכים להערכה הולכת וגוברת במערב ובישראל (גלעד, 2005). הביקורת השלישית עוסקת בספר העוסק במערכת היחסים בין "גורו" ותלמידו (קמחי, 2006). הויפאסאנה אינה מופיעה בגוף המאמר אלא ב"כרטיס הביקור" של המחברת, החותם את המאמר: "לילה קמחי כותבת עבודת מאסטר בנושא בודהיזם באוניברסיטה העברית, ומלמדת דהרמה ומדיטציית ויפאסנה". אציין כי סוכנים העוסקים בתחומים שונים ב"שדה הרוחני" (למשל מורים ליוגה) מציינים בכרטיסי ביקור דומים שהם מתרגלים ויפאסנה¹⁶. דוגמא מפורסמת לכך מופיעה באתר של תכנית הריאליטי של ערוץ 10 הישרדות, המציג בכמה משפטים את דמותם של המשתתפים בתכנית: אחת מהם, העונה לשם שחר רז (מורה לערבית במקצועה), מתוארת על ידי "עורכי נענע 10" כך: "לאחרונה עברה שחר להתגורר בקומונה בשיטים 'אשראם במדבר'... שחר הגיעה לקומונה לאחר שהשתתפה במחנה מדיטציות וקורס ויפאסנה, שהביא אצלה לתהליך של שינוי"¹⁷.

שלשת ביקורות הספרות הללו מבטאות אם כן אלמנטים שהופיעו בסעיפים הקודמים: ויפאסנה כדגם אופנתי, מוכר ומקובל לפעולה, המתקשר לעולם התכנים הבודהיסטי; וויפאסנה כמרכיב בהצגת עצמי של דמויות הנחשפות בספרה הציבורית – עדות להון הסמבולי שמקנה פניה לסדנת הויפאסאנה ועדות לפונקציה המסמנת של הדגם.

6. "ויפאסנה" בכתבות העוסקות ב... ויפאסאנה

מקבץ זה כולל שבע כתבות (המקבץ בעל מספר הכתבות הנמוך ביותר) – כולן הופיעו באותה שנה, שנת 2000. הכתבה הראשונה פורסמה בחודש פברואר והיא עוסקת בקורסי ויפאסנה לילדים שמארגנת העמותה לויפאסאנה בישראל (לוינסון, 2000).

הכתבה השניה פורסמה ב-11 לאוגוסט והיא מציגה את דיוקנו של המורה הבריטי כריסטופר טיטמוס; על-פי כותרת המשנה שלה מדובר ב"אחד מגדולי מורי הויפאסאנה במערב", שהגיע לישראל כדי "להעביר סדנאות שתיקה מודרכות"; היא מציגה את סיפור חייו, את עמדותיו בנוגע לבודהיזם, לטרנד הרוחני הישראלי וכו'. היא גם מספרת על עמותת תובנה (מייסדיה, סדנאותיה וכו'), שאת קורסי הויפאסאנה שלה מנחה טיטמוס מדי שנה, בדרך כלל במהלך חופשת הפסח (לורי, 2000).

¹⁶ ראה/י למשל בקישור: <http://www.yoga-studio.co.il/article.asp?articleid=186&catid=70&parentid=70>

¹⁷ ראה/י בקישור: <http://www.hisardut10.co.il/index.php?showtopic=18>

כשבוע לאחר מכן הופיעה במסגרת "מכתבים למערכת" תגובה לכתבה זו מאת איילת מנחמי ואילונה אריאל (בה הן מופיעות כמעין דוברות של העמותה), שמטרתה העיקרית לספק לקורא סימני היכר למדיטציית הויפאסאנה על-פי ס.ג. גואנקה (שהופיעה בסרטן אגף הויפאסאנה) ולסייע בידו להבחין בין קורסי ויפאסאנה על-פי גואנקה (של העמותה לויפאסאנה בישראל), לאלה של עמותת תובנה (מנחמי ואריאל, 2000). שבוע לאחר מכן הופיע ב"מכתבים למערכת" מכתב תגובה למכתב של מנחמי ואריאל, בו מביע המחבר את הערכתו לפעילותה של העמותה לויפאסאנה (רימון, 2000). עוד שבוע חולף ובאותה מסגרת פורסם מכתב תגובה נוסף, המבקר את העמדה שהציגו מנחמי ואריאל: המחבר תוקף בעיקר את "לקיחת הבעלות על מדיטציית הויפאסאנה" ואת הצגתו של ס.ג. גואנקה כ"מורה הכשר היחידי" (שיינמן, 2000). הינה כי כן, מעל בימת "מכתבים למערכת" של המוסף השבועי של הארץ התנהל מאבק פומבי על עצם הזכות להשתמש באופן לגיטימי במונח "קורס ויפאסאנה".

המכתב האחרון בסדרה זו הופיע כשבוע לאחר מכן. הכותרת, "מה עשיתי לעצמי", וכותרת המשנה: "הויפאסאנה יכולה להיות גם מסוכנת. עדות אישית של בחור שיצא מסדנת ויפאסאנה כשהוא מפורק וכבוי" – מעידות על תכנון. המחבר מתאר במכתב באריכות ובפרוטרוט (קרוב לאלף מאתיים מילים) את החווייה הקשה שהוא חווה במהלך קורס ויפאסאנה על-פי ס.ג. גואנקה שהוא עבר בהודו (אלדר, 2000). סדרת מכתבים זו, שמתחילה במכתב התגובה של מנחמי-אריאל לכתבה אודות כריסטופר טיטמוס ומסתיימת במכתבו של אלדר רועי (סה"כ חמש כתבות) מספקת אפוא הסבר לסטייה במספר הכתבות שפורסמו בהארץ בשנת 2000, עליה הצבעתי בפתיחת הפרק (ע"מ 5-6). אציין כי במקרה או שלא במקרה בשנת 2000 גם התמקמה העמותה לויפאסאנה ב"אתר הקבע" שבו מתקיימות סדנאות הויפאסאנה שלה (בחצבה), אירוע שבהחלט מהווה ציון דרך בתולדותיה ובביסוס מעמדה בשדה.

לסיכום:

פרק זה נפתח בהצגת השוואה בין מספר הכתבות הכוללות את המילה "ויפאסאנה" בעיתון הארץ למספרן בעיתונים מערביים מרכזיים. התחווה שמספרן בהארץ גדול באופן בולט ומשמעותי ביחס למספרן בעיתונים האחרים. התברר גם שבשנים האחרונות חלה מגמה ברורה של עלייה במספר הכתבות הכוללות את המילה מדי שנה וכי הן הופיעו במגוון רחב של הקשרים נושאים. ממצאים אלה מצביעים על התבססותה של המילה בשפה העברית בת זמננו, על נוכחותה ב"שיח הציבורי הישראלי" ועל התבססותה של הפרקטיקה שהיא בדרך כלל מסמנת במערכת הישראלית, הקולטת. בחינת תוכנו של הכתבות אפשר לעמוד על דימויה של הויפאסאנה בהארץ, כלומר על האופן שבו הדגם הזר, שזה מקרוב בא, מיוצג בהארץ ולפיכך גם על האופן שבו הוא נתפס ב"תודעה הקולקטיבית הישראלית" – או לפחות בזו של ציבור קוראי הארץ; מהלך זה גם חשף מספר הנחות יסוד רווחות, שחזרו על עצמן במספר ווריאציות, הנוגעות לאופן העברת הדגם למערכת הקולטת ולפונקציות השונות שהוא עשוי למלא בה.

הכתבות חולקו לחמישה מקבצים, בהתאם להקשר הנושאי בו הופיעה המילה. המקבץ הראשון כלל כתבות בהן הופיעה הויפאסאנה כדגם טרנדי או כחלק מ"טרנד" כללי יותר, שכונה "הטרנד הרוחני". מכתבות אלה התחוויר שסדנת הויפאסאנה הפכה לאופציה זמינה, מקובלת ואף "פופולרית" בקרב מגזרים מרכזיים של המערכת הקולטת (הפונים לסדנא תוארו כיהודים-חילונים, לעיתים קרובות עירוניים, בני המעמדות הבינוניים ומעלה, שגילם בדרך כלל נע בין עשרים לפחות או יותר שלשים).

במקבץ השני הויפאסאנה הופיעה כאלמנט מרכזי בהצגת-עצמי בעיתון; מקבץ זה מבטא את אותו מימד אופנתי של מדיטציית הויפאסאנה – רק מזווית אישית. איזכור ההתנסות בסדנא במסגרת הצגת עצמי בעיתון מעיד על ההון הסימבולי שהתנסות זו מקנה; אזכור זה גם תרם במקביל לכך להעלעת קרנה של הויפאסאנה, כמו גם להפצת מידע אודותיה (ברוח חיובית, אוהדת, אותנטית, ללא משוא פנים) במערכת הקולטת. במספר כתבות היא אף הופיעה כהתנסות שיכולה לכלול ולרומם את הפונים אליה מה"מיינסטרים". כמו כן, הדמויות שהופיעו בכתבות אלה הן דמויות ראויות להערכה, חלקן אף מוכרות וידועות בציבור (ניתן לשייכן לקטגוריה החברתית הכללית שהוגדרה במקבץ הראשון).

במקבץ השלישי המילה ויפאסאנה הופיעה כ"שתיקה" – פונקציה חדשה שאפשרה את הכללתה בהקשרים נושאים מגוונים (ספורט, כלכלה וכו'). "גלגול" זה נובע מהעובדה שמשותפי הסדנאות מתחייבים לשמור במהלכן על שתיקה; וכך, עבור הציבור הרחב סדנת ויפאסאנה מסמנת "סדנת שתיקה". במקבץ הרביעי נכללו כתבות העוסקות במוצרי תרבות: התברר שהויפאסאנה הופיעה במספר תכניות טלוויזיה מרכזיות – ולפיכך סביר להניח שקהלים נרחבים בישראל, הרבה מעבר לציבור קוראי הארץ, לפחות שמעו על סדנאות הויפאסאנה ועל מדיטציית הויפאסאנה. במקבץ החמישי והאחרון נכללו כתבות שבמרכזן עמדה הויפאסאנה.

בסך הכל הדגם הזר, שזה מקרוב בא, הוצג בעיתון הארץ באור שנע בין נייטרלי לחיובי ולעיתים קרובות אף לחיובי ביותר. מתוך סך הכתבות בהן הופיעה המילה בהארץ מתקבל הדימוי הכללי הבא: ויפאסאנה היא טכניקת מדיטציה בודהיסטית; היא חלק מ"הטרנד הרוחני" (לעיתים היא אף מסמלת או מייצגת אותו); היא מתקשרת לטיול התרמילאי להודו או "לתרבות הנגד הביט-היפית"; סוכנים ראויים להערכה עברו את הסדנא וראו כי טוב; הסדנא עשויה לחולל שינויים מרחיקי לכת באופן תפיסתו של המשתתף את עצמו, את העולם, את חייו (וכו') ואף להוביל לידי שינויים בדפוסי התנהגות ולעקור מהשורש הרגלים מזיקים. במספר מקרים היא אף הופיעה כמסגרת תרפויטיית-נפשית "משלימה" או "אלטרנטיבית".

בפרק הבא יבחנו "קווי המתאר" הללו לאור הראיונות שערכתי עם ויפאסאניסטים ישראלים.

פרק ב. רכישת הדגם והעברתו לישראל

1. מבוא

בתהליך רכישתו של כל דגם – יהיה זה מוצר, פרקטיקה, טכניקה, מחווה גופנית וכו' – ניתן לזהות, מנקודת מבטו של הסוכן-צרכן, שלשה שלבים עיקריים¹⁸: א. החשיפה לדגם: ובמקרה שלפנינו, כיצד ובאילו נסיבות שמעו המרואיינים על סדנת הוויפאסאנה ועל מדיטציית הוויפאסאנה? ב. צריכה ראשונה: מדוע המרואיינים בחרו לעבור את הסדנא ובאילו נסיבות אישיות הם הגיעו אליה? ג. אימוץ הדגם או דחייתו: מהן העמדות שהם הביעו ביחס לסדנא, לרעיונות ולטכניקת המדיטציה שהועברו בה? האם הם מתרגלים בחיי היומיום? האם ניתן לזהות "צריכה חוזרת" – כלומר האם הם פנו לסדנאות נוספות? כמו כן, מאחר וחיבור זה עוסק בתהליך העברתה של טכניקה ממערכת תרבותית אחת למערכת תרבותית אחרת, אבקש גם לבחון (ד) האם המרואיינים תרמו, במודע או שלא במודע, במתכוון או שלא במתכוון, להמשך הפצת הדגם במערכת הקולטת – למשל על-ידי המלצה למכרים לפנות לקורס, סיוע לפעילויות של העמותות וכו'; או להיפך, האם הם התנגדו להמשך הפצת הדגם (למשל על-ידי המלצה למכרים שלא לפנות לקורס); או שמא הם היו אדישים לכך. שני הסעיפים הראשונים מתייחסים אפוא לתהליך רכישת הדגם ושני הסעיפים האחרונים מתייחסים להעברתו אל המערכת הקולטת.

1.1. מתודולוגיה

פרק זה מבוסס על ראיונות עומק חצי מובנים (Collins, 1998; Fontana and Fray, 2000) שערכתי עם חמישה-עשר ישראלים, שמונה גברים ושבע נשים, שהיו בסדנת ויפאסאנה אחת לפחות. שנים-עשר מהמרואיינים הם מכרים של מכרי¹⁹; שלשת הנותרים הם חברים של מרואיינים אחרים. לא היכרתי את המרואיינים לפני הראיון ולא ידעתי עליהם כמעט דבר, מלבד העובדה שהם היו בסדנת ויפאסאנה לפחות פעם אחת. כמו כן, בכל המגעים המקדימים שהתקיימו עם המועמדים נושא המחקר הוצג באופן כללי, או, ליתר דיוק, כמחקר שיעסוק ב"סיפורי חיים של ישראלים שעברו סדנת ויפאסאנה". הראיונות התקיימו במועד ובמקום שהתאימו למרואיינים; עם זאת, תמיד הצעתי כאופציה ראשונה לקיים את הראיון בבית המרואיין – בעיקר מטעמי נוחות, אך גם משום שביתו של אדם, או ליתר דיוק חדר האורחים שלו, עשוי לספק נושאים קלים וספונטניים לשיחה (תמונות, ספרים וכו'), כמו גם מידע עשיר אודותיו (סגנון חיים וכו'). שמונה ראיונות נערכו בבית המרואיין, שלשה בבתי קפה וארבעה באתרים שונים (מקום העבודה, דירה של חברה, גן ציבורי וחוף הים). הראיונות ארכו, בממוצע, כשמונים ושש דקות: הראיון הארוך ביותר ארך מאה ושלושים דקות והקצר ביותר ארך שישים ושלוש דקות.

¹⁸ זוהי גירסה מופשטת של מודל תיאורטי קלאסי מתורת השיעור, וליתר דיוק מהענף העוסק ב"התנהגות הצרכן". ראה למשל: Blackwell, Miniard, Engel: 2001, pp: 70-95.

¹⁹ השימוש בלשון זכר נעשה אך ורק מטעמי פשטות ולמען שטף הקריאה.

אוסף ואצוין שהשתדלתי ככל האפשר לשוות לאינטראקציה החברתית הספציפית והמוגדרת מבחינה תרבותית של הראיון (ועוד ראיון מוקלט, לצרכי מחקר אקדמי) נופך של שיחה. כך, למשל, לא היו לפני גליונות עם שאלות מוכנות מראש וגם הרשיתי לעצמי "להיכנס לראיון" ולשתף את המרואיין בפרטים ובחוויות אישיות. אך אולי יותר מכל עמדה לנגד עיני בהבניית האינטראקציות הללו העמדה "הדיאלוגית-בובריאנית" (בובר, 1980). העובדה שרוב המרואיינים היו מכרים של מכרים; שרובם היו ישראלים בערך בני גילי; שחלקנו מספר חוויות משותפות (שירות צבאי, טיול למזרח) – כל אלה תרמו ליצירתה ההדרגתית של אוירת השיחה הפתוחה והמשוחררת שהשתדלתי ליצור (לתיאור מפורט ראה/י נספח 2). ככלל ניתן לאפיין את המרואיינים באופן הבא: יהודים, חילונים, שנולדו בתחילת-אמצע שנות השבעים והתחנכו בישראל; רובם באים ממשפחות חילוניות, יציבות ומבוססות כלכלית. הם שרתו בצבא, בעלי השכלה על-תיכונית, טיילו במזרח ובעת קיום הראיונות גם עבדו לפרנסתם במשלחי יד הזוכים ליוקרה רבה יחסית (מתכנתי מחשבים, מטפלים בילדים אוטיסטים, רקדנים, יועץ עסקי, מהנדס, מתרגמת ועוד). חלקם רווקים וחלקם נשואים, עם או בלי ילדים. מן הראוי לציין כי לרובם נסיון חיים מחוץ לישראל, מלבד הטיול התרמילאי: חלקם עולים חדשים או צאצאים לעולים חדשים, ששמרו על קשרים הדוקים עם בני משפחה בחו"ל; אחרים שהו בילדותם מספר שנים בחו"ל, או היו בחו"ל כבוגרים. נתון זה מצביע על האופק התרבותי הרחב של המרואיינים, על כך שרובם מודעים לקיומן של אופציות תרבותיות (מנהגים, נורמות, דפוסי התנהגות, חוקים וכו') שונות ביחס לנהוג בישראל – מצע ביוגרפי שעשוי לתרום לפתיחות ביחס לאופציות זרות, שונות, חדשות וכו' (לתאור מפורט יותר של קבוצת המרואיינים ראה/י נספח 2).

2.1. ממצאים כלליים

הטבלה הבאה מרכזת את הנתונים שהתקבלו ביחס למקום בו המרואיינים נחשפו לוויפאסאנה וביחס למקום בו הם עברו את הקורס לראשונה. הכותרת "ישראל-הודו", המופיעה בראש העמודה הראשונה מימין, מציינת כי המרואיינים הכלולים בה שמעו על הויפאסאנה בישראל ועברו את הסדנא לראשונה בהודו; הכותרת "ישראל-ישראל" מציינת כי המרואיינים הכלולים בעמודה זו שמעו על הויפאסאנה בישראל ועברו את הסדנא לראשונה בישראל, וכן הלאה. בנוסף לכך, מרואיינים ששמותיהם הודגשו היו ביותר מסדנא אחת והמספר המופיע בסוגריים מציינ את גיל המרואיין בעת פנייתו לסדנא הראשונה.

טבלה מספר 2: מקום החשיפה לוויפאסאנה ומקום ההתנסות הראשונה בקורס

ישראל – הודו	ישראל – ישראל	הודו – הודו	הודו – ישראל
עדי (21)	נתן (22)	ליהי (21)	דודו (33)
יואב (22)	רונן (23)	גדי (22)	
רותי (22)	רינת (24)	קרן (23)	
משה (23)	עומר (25)		
ענבל (26)			
טליה (26)			
ג'קי (27)			

טבלה זו חושפת מספר ממצאים חשובים: ראשית, רוב המרואיינים פנו לסדנא לראשונה בתחילת העשור השלישי לחייהם: תשעה היו בני 21-23, לפני תחילת פרק הלימודים העל-תיכוניים או זמן קצר לאחר תחילתו; חמישה היו בני 24-27, לקראת סיום פרק הלימודים או זמן קצר לאחריו; ואחד היה בן 33 והוא עבד בעבודה "מסודרת" (שאינה עבודה סטודנטאלית – כגון מלצרות, שמרטפות וכו').

שנית, אחד-עשר מרואיינים נחשפו לוויפאסאנה בישראל. עובדה זו מספקת עדות נוספת לחידת הדגם למרחב התרבותי הישראלי, או, ליתר דיוק, לנכונותו בשיח המתקיים במגזרים חברתיים מובחנים, שהפרטים המשתייכים אליהם אופיינו בפרק הקודם כיהודים-חילונים בני המעמדות הבינוניים ומעלה, שגילם נע בין עשרים לפחות או יותר שלשים (רוב המרואיינים משתייכים לקטגוריה חברתית כללית זו). שלישיית, עשרה עברו את הסדנא לראשונה בהודו וחמישה עברו את הסדנא לראשונה בישראל. לפיכך, שני שלישים מהמרואיינים עברו את הסדנא לראשונה בהודו, בעוד ששני שלישים שמעו על הויפאסאנה לראשונה בישראל; היפוך זה מצביע על הטיול להודו כסיטואציה המאפשרת או אף מעודדת התנסויות כגון זו. אוסיף ואציין שכל המרואיינים, מלבד רונן, טיילו בהודו. זאת ועוד: "ההקשר ההודי" מופיע כאלמנט מרכזי בתיאורי "הצריכה הראשונה" של ארבעה מתוך חמשת המרואיינים שעברו את הסדנא לראשונה בישראל. כמו כן, רק מרואיין אחד שמע על הדגם בהודו ועבר את הסדנא לראשונה בישראל. רביעית, תשעה מרואיינים היו ביותר מרטרט²⁰ מלא אחד. אם כן, רוב המרואיינים סיפרו על צריכה חוזרת. שישה מתוך עשרת המרואיינים שעברו את הקורס לראשונה בהודו פנו לרטרט נוסף בישראל, בדרך-כלל במהלך השנה הראשונה לשובם מהטיול; שלשה מתוך החמישה שעברו את הקורס לראשונה בישראל פנו בהמשך לרטרטים נוספים, שהתקיימו בישראל או בהודו.

אוסיף ואציין כי שמונה מתוך העשרה שעברו את הקורס לראשונה בהודו שמעו על הויפאסאנה דרך סיפורים שהם שמעו ממכרים, בישראל או בהודו (כולם חוץ מיואב, שחיפש ומצא מידע באינטרנט, וטליה, שלא זכרה בדיוק כיצד היא נחשפה לוויפאסאנה); תשעה (כולם חוץ מרות) סיפרו בתורם למכרים אודות הסדנא והמליצו בחום להתנסות בה. מתוך חמשת המרואיינים שעברו את הסדנא לראשונה בישראל שלשה שמעו על סדנאות ויפאסאנה דרך סיפורים של חברים. השניים הנותרים נחשפו לדגם דרך צפיה בסרט אגף הויפאסאנה; כל החמישה סיפרו על הסדנא למכרים והמליצו למכרים להתנסות בה.

ממצאים כלליים אלה מצביעים על חשיבותו המכרעת של הטיול התרמילאי להודו – הן להבנת תהליך רכישת הדגם והן להבנת תהליך העברתו למערכת הקולטת. לפיכך, אפתח את הדיון בהצגת מספר מאפיינים מרכזיים של הטיול התרמילאי; לאחר מכן אדון בתהליך רכישת הדגם ובתהליך העברתו לישראל: תחילה אתיחס לעשרת המרואיינים שעברו את הקורס לראשונה בהודו ולאחר מכן אתיחס לחמישה שעברו את הקורס לראשונה בישראל.

²⁰ המונחים "סדנא", "קורס" או "רטרט" (*Retreat*) מציינים את אותה פעילות: בדרך כלל תלמידים חדשים ישתמשו במונחים "סדנא" או "קורס" ואילו תלמידים וותיקים, כאלה שהיו ביותר מסדנא אחת, ישתמשו במונח רטרט. כמו כן, תלמידים וותיקים וחדשים עובדים ביחד את אותה קורס או רטרט (באותו אתר ובאותו זמן הם כפופים ביחד לאותו סדר יום ונחשפים לאותם תכנים), אלא שכללי ההתנהגות נוקשים יותר עבור הוותיקים (ראה/י גם ע"מ 71-75 וכן נספח מ"ס 1).

2. טיול להודו וויפאסאנה

1.2. תרבות הנגד, טיול להודו וויפאסאנה

הטיול התרמילאי למזרח הרחוק ולהודו מייצג דוגמא נוספת לקליטתו של דגם זר (או של אופציה זמינה ומקובלת לפעולה), שמקורו במערב אירופה ובארה"ב, במערכת הישראלית. ראשוני התרמילאים הם בני הדור שנולד לאחר מלחמת העולם השנייה והתבגר במערב לקראת אמצע-סוף שנות השישים. לגיבורי התרבות (הכוכבים הבינלאומיים) של "תרבות הנגד הביטניקית-היפית" – אלן גינסברג, ג'ק קרואק, טימוטי לירי, בוב דילן, הביטלס וכו' – נועד תפקיד מכריע בביסוס הטיול התרמילאי כדגם זמין ומקובל לפעולה, כמו גם בהפניית מבטם של צעירים מערביים מזרחיים, לעבר העולם העשיר והמגוון של המסורות הפילוסופיות והמיסטיות ההודיות. אלמנטים מזרחיים מופיעים הן בביוגרפיות (מסעות למזרח הרחוק, אימוץ פילוסופיות והמיסטיות ההודיות. אלמנטים מזרחיים מופיעים הן בביוגרפיות (מסעות למזרח הרחוק, Roszak, 1968: 124-154;) והן ביצירות של דמויות אלה (Marwick, 1998: 455-498). השהות המתקשרת של ארבעת המופלאים באשראם של המהארישי מאהש-יוגי ברישיקש בראשית 1968 (כדי ללמוד את רזי המדיטציה הטרנסצנדנטלית, בתנאי פנימיה שמאוד מזכירים רטריטים כמו הויפאסאנה המתקיימים כיום בישראל) מייצגת דוגמא מפורסמת לכך (בן דויד, 2000; לורי, 2000; Milstein, 1971; 2000). כידוע, שימוש בסמים פסיכדליים ופניה לדגמים מהמזרח הרחוק עומדים במרכז "הבשורה" החתרנית של תרבות הנגד; לעיתים הם מופיעים בנשימה אחת כשתי חלופות זמינות ומקובלות לפעולה שתכליתן זהה: פתיחת מרחבים תודעתיים חדשים, המובילים לתפיסה אחרת של המציאות ושל הקיום האנושי, ומכאן לחשיפת משמעות קיומית נעלה יותר (ראה/י למשל: (The Beatles, Anthology, Episode 7, 07:50-14:30; Leary, Metzner, Alpert, 1964: 3-4).

האידיאלים והמסרים החתרניים של תרבות הנגד לא השפיעו רק על צעירים שהתבגרו במערב באמצע-סוף שנות השישים, אלא גם על בני הדורות הבאים ועל בני חברות אחרות; תרבות הנגד הביט-היפית הפכה לסמל של מאבק בממסד, למסורת אלטרנטיבית מערבית (ראה/י למשל: Fiedler, 1971; Fiske, 1989). גיבורי התרבות, האידיאלים, הרעיונות, המוסיקה, אופנות הלבוש וכו' של תרבות הנגד התבססו גם בתרבות הישראלית-חילונית, כולל הפניית המבט לעבר תורות ופרקטיקות מהמזרח הרחוק ומהודו. אזכיר בהערת אגב שאנשי רוח אירופאים וישראלים מהמעלה הראשונה (שופנהאואר, ניטשה, הסה, לוי-שטראוס, בובר, יונג ועוד רבים אחרים) התעניינו במסורות הפילוסופיות-מיסטיות ההודיות הרבה לפני גינסברג, הביטלס וכו'; אך דמויות מתוקשרות אלה תרמו להפיכת הדגמים המזרחיים למקובלים ולאופנתיים בקרב צעירים מערביים, שחיפשו להגדיר לעצמם דרך חיים אלטרנטיבית לדרך החיים שהציבה בפניהם התרבות הבורגנית-קפיטליסטית הדומיננטית, שממנה הם באו וכנגדה הם יצאו. בהחלט יתכן (ולא ניתן לדון בכך כאן ברצינות הראויה) ו"האלטרנטיבה ההודית" הלכה וצברה תאוצה ככל ש"האלטרנטיבה המרקסיסטית-סוציאליסטית" הלכה ואיבדה גובה: יתכן ועבור צעירים אירופאים האופציה הסוציאליסטית הפכה לחלק מהממסד, מהמיינסטרים הפוליטי; וככל שהמעצמה הסובייטית נתפסה כאיום הקיומי המרכזי על ארה"ב ועל הדמוקרטיות המערב אירופאיות, וככל שהתבררו מעשי

הזוועות של החברים לנין וסטאלין (ולאחר מכן של היו"ר מאו), כך גם גבר הצורך במציאת אלטרנטיבה אלטרנטיבית לאלטרנטיבה המרקסיסטית-סוציאליסטית. מצד שני, מלבד אופיה השונה והאקזוטי, "האלטרנטיבה הבודהיסטית" לגוניה התאימה במספר מובנים חשובים לבני התרבות החילונית-בורגנית-מערבית (שימוש במערכת טיעונים לוגית-רציונלית, העדר קיומו של אל, "חיבור" בין פסיכותרפיה מערבית לעמדה התרפויטית הבודהיסטית, מעמדו המרכזי של הפרט ועוד). כלומר, לצד התשתית המושגית, הנחות היסוד ותפיסות העולם השונות בתכלית (בידרמן, 2003) ניתן לזהות גם נקודות חיבור והתאמה שאפשרו או הקלו על שילובם של דגמים בודהיסטים ברפרטואר המערבי-חתרני. על כל פנים, "הפניית המבט מזרחה" (בעיקר על-ידי הגיבורים של תרבות הנגד) הובילה לכך שרבים במערב התעניינו בתורות ובדגמי פעולה מסויימים מהודו ומהמזרח הרחוק ולכך שחלקם חדרו לרפרטוארים מערביים.

אי אפשר שלא להבחין בסמיכות הכרונולוגית שבין האירועים המכוננים של תרבות הנגד – "הקיץ של האהבה" (1967), מחאת הסטודנטים בפריס (מאי 1968), פסטיבל וודסטוק (1969) וכו' – לשני האירועים המכוננים של ההסטוריה הישראלית: מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים. ביטוי מרתק לקישור בין תרבות הנגד, הטיוול התרמילאי להודו וויפאסאנה, בקונטקסט ישראלי, מופיע במאמר מאת גדי טאוב, המסרטט קווים לדמותם של "הישראלים החדשים" – בני הדור שנולד לאחר מלחמת יום הכיפורים (רוב המרוויינים כאמור נמנים עם קבוצה דורית זו). המאמר פורסם במוסף השבועי של הארץ לקראת יום הכיפורים, כאשר המערכת התרבותית הישראלית (מוסדות המדינה, אמצעי התקשורת וכו') ציינה שלשים שנה למלחמה. טאוב מגדיר את הישראלים החדשים כ"נכדים של הסיקסטיז" (טאוב, 2003):

הנכדים הישראלים של הסיקסטיז הם לא נכדים של הסיקסטיז הישראלים ישראל של שנות השישים נמחקה מההארד-דיסק. אלבומי הניצחון של מלחמת ששת הימים נגנזו קצת אחרי מלחמת יום כיפור, עם עליית גוש אמונים, ואחר כך מנחם בגין, ולבנון והאינתיפאדה. שנות השישים והשבעים הממשיות בישראל בכלל לא נמצאות על המפה של הדור היותר צעיר. בכלל, זה נראה כמו עולם בלי הארד-דיסק, רק עם RAM. עולם שחלקי הפסיפס השבורים של הסיקסטיז של אמריקה הגיעו אליו דרך מוסיקה ונוסטלגיה-אירונית, מה שקוראים רטרו. הם לא יודעים וגם לא רוצים לדעת מאיפה הגיעו חלקי המוזיקה הזאת שהם הרכיבו מחדש, בספונטניות, בנסיעות לפונה וגואה, בלילות אהבה בצמח, במועדונים. הרכיבו מחדש בקווים חדים, ובצבעים צורבים, בהיי-טק ובהודו, עם פלאפונים וקרטונים מרובעים, תוכנות מחשב וויפאסאנה. והם נרתעים אינסטינקטיווית מלחזור למקור, למרות ש"לאב-פיס" ופסיכדליה חזרו, כמו שברים שצפים בריק של אנימציות 3D ממוחשבת, אל כל הז'אנרים של המוסיקה האלקטרונית. מאחורי החיוך של הסמיילי הדלוק, יש איזה עולם בין לאומי שקשור במעורפל, באמצעות איזו נוסטלגיה עמומה, לשנות השישים. אבל אי אפשר לצרף את הסמלים למשהו כמו השקפת עולם, מפני שלא ברור לגמרי אף פעם אם הם גלגול רחוק של האידיאליזם ההוא או רק דקורציה.

אם כן, טאוב טוען שעבור "הישראלים החדשים" תרבות הנגד של שנות השישים היא מיתוס: היא שייכת למקום אחר ולזמן אחר; המיתוס הזה הורכב מחדש באופן ספונטני, בעיקר באמצעות מוסיקה (לילות אהבה בצמח, מועדונים) ונסיעות להודו.

ההרכבה מחדש מומחשת באמצעות שלשה צמדים של ניגודים חופפים: "בהיי-טק ובהודו, עם פלאפונים וקרטונים מרובעים, תוכנות מחשב וויפאסאנה". או: היי-טק, פלאפונים ותוכנות מחשב – לעומת הודו, קרטונים מרובעים וויפאסאנה, כאשר פלאפונים ותוכנות מחשב מסמלים את עולם ההיי-טק בעוד שקרטונים מרובעים ("טריפים") וויפאסאנה מסמלים את הודו, כפי שזו נתפסת בעיני תרמילאים ישראלים. הודו התרמילאית מיוצגת באמצעות שני אתרים, פונה וגואה: הראשון מסמל את הודו הרוחנית (האשראם של אושו למשל ממוקם בפונה); השני מסמל את הודו הקרחוניסטית, של מסיבות הטראנס רוויות הטריפים. כפי שיתחווור בהמשך, תרמילאים שוהים בעיקר במחיצת תרמילאים אחרים (ולעיתים רחוקות במחיצת "מקומיים"). בהודו התרמילאית מתקיים במידה רבה מפגש בין צעירים ישראלים לתרבות הנגד, שבתורה שואבת דגמים מרפרטוארים הודים מסויימים. "העולם הבין לאומי שקשור במעורפלי, באמצעות איזו נוסטלגיה עמומה, לשנות השישים" חי וממשיך ללבוש ולפשוט צורה (מוסיקה אלקטרונית למשל) בהודו התרמילאית; מערכת הערכים והפרקטיקות של תרבות הנגד הביט-היפית מושלת בכיפה בתת התרבות התרמילאית – עובדה שבאה לידי ביטוי ב"סטיילינג" (פרטי לבוש, שיער, תכשיטים), בערכים (חירות, פשטות, ספונטניות, אהבה, קוסמופוליטיות) ובאופציות זמינות לפעולה (סמים, מסיבות, רטריטים וכו'). נראה כי היציאה לטיול גם מבטאת את אקט ה"נשירה" של השילוש ההיפי שניסח טימוטי לירי באחת הסיסמאות המפורסמות של התנועה: "*Turn on, Tune in, Drop out*" (Marwick, 1998: 312). שני המרכיבים האחרים, הידלקות והתחברות, יחזרו כחוט השני בסיפורי המרואיינים, כפי שנראה בהמשך.

2.2. הטיול להודו כטקס מעבר

הטיול התרמילאי הפך תוך שניים-שלושה עשורים לאופציה לא רק זמינה ומקובלת, אלא להתנסות כמעט סטנדרטית ברצף ביוגרפי סטנדרטי של צעירים ישראלים בני המעמדות הבינוניים ומעלה. רצף זה כולל בדרך כלל את התחנות הבאות: לימודים תיכוניים; צבא; לימודים על-תיכוניים; עבודה; הקמת משפחה ... הטיול נכנס לרצף זה בין מסגרת אחת למסגרת הבאה אחריה – בדרך-כלל בין השחרור מהצבא לפרק הלימודים, או בין סיום פרק הלימודים להשתלבות בשוק העבודה; לא מעט ישראלים גם יוצאים לטייל בסביבות גיל שלשים, למשל בין התנסות מקצועית אחת להתנסות הבאה (מעוז, 2006: 115). תרמילאים מצויים אפוא במצב של "בין לבין", בין פרק (מובנה) אחד בחיים למשנהו, בין מסגרת אחת לבאה אחריה.

פרק הזמן שנפתח עם השחרור מהצבא מסמן עבור סוכן יהודי-חילוני בן המעמדות הבינוניים ומעלה את תחילת דרכו כ"בוגר", כאדם חופשי ועצמאי העומד ברשות עצמו. הוא ניצב בפני צומת דרכים: בין סיומו של פרק, השירות הצבאי, לתחילתו של פרק חדש, העשור השלישי לחייו, שיוקדש בדרך-כלל להנחת היסודות של קריירה מקצועית ולביסוסה. מאחר ובחירותיו יציבו אותו במסלול הכשרה שאורך לעיתים קרובות מספר שנים, שבסופו של דבר גם יגדיר במידה רבה את מצבו הקיומי בהמשך החיים (מקובל להניח שמשלח היד מייצג מרכיב משמעותי בהגדרת תנאי הקיום החומריים, הסטטוס חברתי, זהות, הביטוס וכו'), הרי שהחלטות הנוגעות לאוריינטציה מקצועית נחוצות כהחלטות כבדות משקל והרות גורל.

כמו כן, עשור שלישי זה רווי בצמתי דרכים ובדילמות אישיות ומקצועיות "כבדות" כגון אלה, היכולות לצוץ לכל אורך הדרך (תואר ראשון, התנסות מקצועית, תואר שני וכו'); לעיתים הן גם עשויות לעורר מתחים, מצוקות ואף משברים נפשיים. כל המרואיינים הקדישו זמן, מאמצים ומשאבים כספיים כדי לחפש ולהגדיר לעצמם 777 חיים שתתאים להם. יש הטוענים שהטיול התרמילאי הפך לאופציה זמינה ומקובלת להתמודדות עם מצבים של "בין לבין" כגון אלה (מעוז, 2006: 110), המאפשרת ואף מעודדת הגדרה אינדיווידואלית של "מהות", "משמעות", "אוריינטציה" וכו' להמשך הדרך בחיים (הינה כי כן, תהליך אינדיווידואלי של הגדרת אוריינטציה אישית מוביל ישראלים רבים לצאת ולטייל במזרח הרחוק).

לא בכדי נוהגים סוציולוגים ואנתרופולוגים לבחון את הטיול התרמילאי דרך הפריזמה המושגית והתיאורטית של "טקסי מעבר" (*Rites de passage*), שנוסחה על-ידי ארנולד ואן גנפ ופותחה לאחר מכן על-ידי ויקטור טרנר (Noy & Cohen, 2005: 5). טקסי מעבר מוגדרים כ"טקסים המלווים כל שינוי במקום, במצב, במיקום חברתי ובגיל" (טרנר, 2004: 87); הם כוללים שלשה שלבים עוקבים: *ניתוק*, *לימינליות* (מהמילה הלטינית *limen*, שמשמעותה "סף") ו*התחברות מחדש*. השלב הראשון כולל "... התנהגות סמלית המציינת את ניתוקם של הפרט או של הקבוצה מן העמדה המוגדרת במבנה החברתי אשר היתה מנת חלקם בעבר, את ניתוקם מסדרה של תנאים תרבותיים ('מצב') או את שניהם גם יחד" (שם, 87). הטקס מגיע לידי השלמה בשובו של מושא הטקס למרחב התרבותי ממנו הוא התנתק, אזי "... יש לו זכויות וחובות ביחס לאחרים, זכויות וחובות מוגדרות ובעלות אופי 'מבני' לחלוטין; מצפים ממנו לנהוג בהתאם לנורמות מקובלות מסוימות ובהתאם לאמות מוסר המחייבות אנשים בעלי מיקום חברתי במערכת של מיקומים חברתיים שכאלה" (שם, 87-88).

הטיול התרמילאי מייצג את השלב הלימינלי של טקס המעבר. על-פי טרנר המאפיינים של השלב הלימינלי או של *פרסונות סיפיות* "מעורפלות בהכרח", שכן "... מצב זה ואנשים אלה חומקים דרך רשת המיון הממקמת בדרך כלל מצבים ומיקומים חברתיים במרחב תרבותי. ישויות לימינליות אינן כאן ואינן שם; הן נמצאות בין לבין [betwixt and between] המיקומים החברתיים שהועידו וקבעו החוק, המנהג, המסורת והטקס" (שם, 88). אך טרנר מתאר בכל זאת מספר מאפיינים בולטים של המצב הלימינלי: ראשית, "ישויות לימינליות עשויות להיות מיוצגות כמי שאין בבעלותן דבר ... כדי להפגין שבתור ישויות לימינליות אין להן כל מעמד, רכוש, סימני דרגה, לבוש חולין המצביע על מעמד או על תפקיד, מיקום במערכת שארים – בקיצור, אין להן דבר העשוי להבדילן משאר החניכים או הנחנכים" (שם, 88). שנית, "התנהגותן על פי רוב סבילה או כנועה; עליהן לציית לנותני הפקודות שלהן ללא סייג ולקבל עונשים שרירותיים ללא תלונה. דומה שהן מצטמצמות או נכתשות לכדי מצב אחיד שממנו יעוצבו מחדש ויזכו לכוחות נוספים שיאפשרו להן להתמודד עם התחנה החדשה בחייהן" (שם, 88). שלישית, "בינם לבין עצמם החניכים נוטים לפתח אחווה ושוויון עזים. הבדלי חולין של דרגה וסטטוס נעלמים כלא היו או שהם עוברים האחדה" (שם, 88).

המצב הלימינלי מנוגד אפוא למצב הנורמלי של הסוכן בתרבות: "דומה שיש כאן שני 'דגמים' עיקריים ליחסי גומלין בין בני אדם, דגמים חלופיים ומנוגדים. הדגם החברתי הראשון הוא מערכת מובנית, רבת הבדלים ולעיתים קרובות היררכית של מיקומים פוליטיים-חוקיים-כלכליים אשר לרשותה סוגי אבחון רבים המבחינים בין בני אדם על פי מושגים של 'יותר' או 'פחות'. הדגם החברתי השני, הצץ בבירור בתקופה הלימינלית, הוא של *comitatus*, קהילה בלתי מובנית, או מובנית באופן בסיסי, נטולת דיפרנציאציה באופן יחסי, או אפילו אחווה של פרטים שווים בדרגתם המצייתים יחדיו לסמכותם הכללית של זקני הטקס" (שם, 88-89).

בצאתו להודו מתנתק הסוכן-תרמילאי לתקופה יחסית ארוכה מהמרחב התרבותי המוכר שבו הוא צמח, מהרשתות החברתיות (משפחה, חברים, קולגות) ומהמסגרות (בית ספר, צבא, אוניברסיטה, מקום עבודה) שליוו והבנו את חייו מיום היוולדו. זאת ועוד: לוי-שטראוס קובע שכל נוסע נע בשלשה מימדים – הזמן, המרחב והמבנה החברתי (Levy-Strauss, 1955: 92). כלומר, המטייל מגיע במסעותיו למקומות בהם מיקומו יהיה גבוה או נמוך בהשוואה למיקומו בתרבות המקור. מעמדו של התרמילאי הישראלי, המטייל במדינות העולם השלישי ובאמתחתו אלפי דולרים אמריקאים, יהיה בדרך כלל גבוה לא רק ביחס לרובם המכריע של ה"מקומיים" שבארצם הוא מטייל, אלא גם ביחס למעמדו בישראל: תרמילאים מתקיימים (לינה, מזון, תנועה במרחב וכו') בתנאי מחייה סבירים בלי לעבוד במשך חודשים ארוכים; לפיכך, הם משתייכים למעמד בעלי הפנאי המוחלט, מעמד של אלה שאינם צריכים לעבוד כדי להתקיים. לפיכך, תרמילאים לא רק יוצאים מכל המסגרות החברתיות שנכפו עליהם "מאחור" (העבר, המסורת) ו"מלמעלה" (משפחה, בתי ספר, צבא ושאר מוסדות), אלא גם עומד לרשותם זמן-פנאי ויש בידם מספיק כסף כדי לעשות בערך ככל העולה על רוחם: הם נהנים אפוא מחירות יוצאת מגדר הרגיל. זאת ועוד: אחד המאפיינים הבולטים של השלב הלימינלי על-פי טרנר הוא הקומיוניטי, או היווצרותה של קהילה "בלתי מובנית או מובנית באופן בסיסי" שיחסי הגומלין בין חבריה מאופיינים "באחוה ובשוויון עזים", כאשר "הבדלי חולין של דרגה וסטטוס נעלמים כלא היו". כפי שיתחוויר בהמשך מתוך סיפורי המרואיינים כך ניתן לאפיין גם את האינטראקציות בין תרמילאים בטיול. תרמילאים נעים במרחב ושוהים בדרך כלל במחיצת תרמילאים אחרים: הם מגיעים לאתרים בהם שוהים תרמילאים, משתכנים באותן אכסניות ועושים דברים שתרמילאים עושים. סגנון הלבוש שלהם יחסית פשוט והומוגני; כלומר, תרמילאי יסמן את עצמו בנקל כתרמילאי, אך לא ניתן לזהות על-פי סגנון לבושו את מעמדו החברתי-כלכלי מבית. "במצב התרמילאי" הסוכן נהנה אפוא מחירות, כאשר יחסיו החברתיים מאופיינים בשוויון ואחוה יוצאים מגדר הרגיל.

ואולם, מאפיין חשוב בתיאורו של טרנר – קבלת מרותם של "זקני הטקס" – נעלם במקרה הספציפי של הטיול התרמילאי: תרמילאים מציינים אך ורק "לרצונם החופשי" ול"קוד התרמילאי", המבוסס כאמור במידה רבה על האתוס הביט-היפי. בניגוד לטקסי מעבר מוכרים אחרים, כגון בר מצווה, שירות צבאי, חתונה וכו', בולטת העדרותם של מנהלי הטקס או של נציגי המסורת והתרבות הדומיננטית (מפקד, רב). הטיול נראה אפוא כמקרה מיוחד של טקס מעבר. אך יתכן ואת תפקיד "זקני הטקס" ממלא ס.ג. גואנקה.

היציאה מהמרחב המוכר בישראל למרחב אחר זור, והשהייה במרחב הזר במחיצת תרמילאים אחרים (ישראלים או מערביים), המשתייכים פחות או יותר לאותה שכבה דורית ולאותה קטגוריה חברתית-כלכלית, פותחת בפני המטייל פרספקטיבה חדשה אודות החוקים, המנהגים, דרכי החשיבה והפעולה, מערכות היחסים, הסטרוקטורות וכו', המבנים את חיי היום-יום "בבית". הסיטואציה של הטיול גם מאפשרת, או אף מזמינה, "התבוננות פנימית": עריכת חשבון נפש (התייחסות והערכה של אירועי העבר הקרוב והרחוק) וחשיבה אודות המשך הדרך (התייחסות אל העתיד). אך גם אם המטייל נהנה מחירות יוצאת מגדר הרגיל, עדיין הוא לוקח לטיול את "עצמו". שאלות כגון "מי אני", "לאן פני מועדות" ו"מדוע פני מועדות לכאן ולא לשם" (הן במרחב "החיצוני", של התנועה בטיול, והן במרחב "הפנימי", של הגדרת המשך "הדרך" בחיים), זוכות במקרים רבים להתייחסות. במילים אחרות, הטיול מהווה לעיתים קרובות מסגרת לחיפוש פרטי, אינדיווידואלי, אחר משמעות (פראנקל, 1970) ועבור רבים מדובר בהתנסות משמעותית, מכוננת (שמחאי, 2000: 142-172; Noy and Cohen, 2005: 1-35). אזכיר בהקשר זה סדנת הויפאסאנה מבטיחה להקנות כלי בודהיסטי (כלומר מקומי, אותנטי) ל... "התבוננות פנימית". לעיתים מתקבל הרושם שאף מצופה מסוכן צעיר שיצא לטייל (במיוחד במרחב המיתי המכונה "הודו") לעבור תהליך של "שינוי פנימי" או של התבגרות. בהתאם ובנוסף לכך, הסיטואציה של הטיול מאפשרת או אף מעודדת בחינה ביקורתית של מושגים וגבולות של "מותר ואסור". רבים מנסים את עצמם בכל מיני מצבים "קיצוניים" (לימינליים). רבים יחפשו להתנסות בחוויות "לא נורמליות", יוצאות מגדר הרגיל, שבחלקן היו בגדר "אסור מוחלט" בבית; הדבר יכול לבוא לידי ביטוי בצריכה מסיבית של סמים מכל מיני סוגים, בטרקים מפרכים בהרים ובמגוון רחב של התנסויות אחרות כגון קפיצות באנג'י, רפטינג וכו'. כפי שיתחורר בהמשך, גם סדנת הויפאסאנה מוצגת לעיתים קרובות כהתנסות קיצונית ואף מסוכנת.

3.2. אופציות זמינות לפעולה בטיול

תרמילאים בדרך-כלל מטיילים: הם נעים במרחב הזר ועוברים ממקום למקום בהתאם לתנאי האקלים, לנטיות הלב ולתנועה הכללית של תרמילאים אחרים. הניידות, התנועה, האפשרות להחליט בין רגע, בספונטניות, על מעבר למקום אחר עם פרטנר אחר רק כי כך מתחשק, הם ממאפייניה הבולטים של החוויה התרמילאית (ביטוי של מימד החירות). זאת ועוד: תרמילאים בדרך-כלל נעים במרחב הזר במחיצת תרמילאים אחרים, בזוגות או בקבוצות דינמיות, שמתחברות ומתפרקות ללא הרף. אדם עשוי למשל לצאת לטיול עם חבר "מהבית", להיפרד ממנו כעבור כמה שבועות, לשוב ולהתחבר אליו בהמשך הדרך ושוב להתפצל וחוזר חלילה – כל זאת בטבעיות, בספונטניות, כנורמה מקובלת; ומה עושים חברים למסע שעברו כברת דרך ביחד, נפרדו, ושוב ונפגשו כמה חודשים מאוחר יותר? מתעדכנים ומספרים זה לזה סיפורים: ומסתבר שהתנסות בסדנת הויפאסאנה הופכת לסיפור מצויין. מערכת זו של דפוסי תנועה במרחב ושל תקשורת בין אישית מאפשרת העברה מסיבית של אינפורמציה שימושית מפה לאוזן: לאן ללכת, כיצד להגיע, מה לעשות וכו'. כך מגיעים תרמילאים לעיתים קרובות לאותם אתרים, לאותן אכסניות ("גסט-האוס") ובסופו של דבר להתנסויות פחות או יותר דומות (Noy, 2005).

אך תרמילאים אינם רק נעים במרחב. בפניהם עומדות מספר אופציות מקובלות לפעולה, כמו למשל: ביקור באתרים הסטוריים, מסיבות טראנס, רביצה בחופים, טרקים בהרים, וכן: פניה למגוון רחב של קורסים, חלקם מסומנים כרוחניים (Anteby-Yemini, Bazini, Gerstein, and Kling, 2005: 91). רבים פונים לסדנאות טאי-צ'י, יוגה, מדיטציה, רייקי, ריקוד, נגינה בכלי נגינה מקומיים, בישול, שפות ועוד (שמחאי, 2000: 78-79; מעוז, 2006: 113-117). השתתפות בקורסים גם מספקת מסגרת נוחה להרחבת המעגלים החברתיים במרחב הזר ולעיתים קרובות נרקמים או מתחילים להרקם במהלכם קשרים אינטימיים (ראה/י למשל: גדי, 380; טליה, 536-570 וכן 704-719; ג'קי, 516-525 וכן 893-901); כלומר, מלבד הפונקציה הלימודית להשתתפות בקורסים יש גם פונקציה חברתית (כמו בסיטואציה של לימודים באוניברסיטה). ברור מאליו שתרמילאי ישראלי שפונה לסדנאות כאלה ואחרות במהלך הטיול רוכש בהזדמנות זו דגמים זרים לחלוטין לרפרטואר הישראלי המסורתי, הדומיננטי.

זאת ועוד: ישנם מספר מרכזים בהודו התרמילאית ששמשם הולך לפנייהם כ"מרכזים לימודיים" – כמו למשל פונה, רישקש, וואראנאסי וכמובן דרמסללה (*Dharamsala*) – או ליתר דיוק הכפרים סביב דרמסללה (דרמקוט, באגסו וכו'). לא פחות משבעה מתוך חמישה עשר מרואיינים עברו סדנת ויפאסאנה על-פי גואנקה בדרמקוט (ענבל, עדי, ליהי, ג'קי, משה, יואב ונתן); ואילו פדרמן מעריך בחיבורו "תולדות הויפאסאנה" כי כשמונה מאות ישראלים משתתפים מדי שנה בסדנת ויפאסאנה על-פי גואנקה במרכז זה בלבד (פדרמן, 2005/א').

בנוסף לכך, מסיפורי המרואיינים מתחזור שמורים נעים מאתר לאתר, בהתאם לתנועת התרמילאים. מסתבר גם שלא רק מורים הודים מלמדים במרכזים אלה: גם מורים מערביים ואף ישראלים מלמדים בהם (רונה, 528-534). מורים שמרכז פעילותם בהודו, אף מגיעים מדי פעם לישראל כדי להעביר לתלמידיהם סדנאות המשך או ריענון. עדויות לתנועה זו של מורים מהודו לישראל מופיעות לעיתים מאוד קרובות על גבי לוחות המודעות ברחבי ת"א, כמו גם בכלי התקשורת: לדוגמא, המגזין *טיים אאוט תל-אביב* מקדיש מדור שלם לנושאים "רוחניים" ומדי שבוע מופיעות בו עשרות מודעות המדווחות על קורסים, רטריטים, מפגשים, הרצאות וכו' ולעיתים קרובות מופיעות במדור מודעות המבשרות על הגעת מורים שמלמדים רוב הזמן בהודו; לעיתים רק מעגל מצומצם של יודעי דבר, בדרך כלל תלמידים של מורה ספציפי, יודעים על הגעתו (ליהי, 861-891). במקרים אלה הגעתם של המורים נותרת "מתחת לפני השטח". לפיכך, במסגרת המפגש "הבין תרבותי" המתקיים על אדמת הודו (כאמור, בעיקר בין צעירים ישראלים לצעירים ישראלים או מערביים) הועברו לישראל לא רק דגמים ספציפיים כמו "מדיטציית ויפאסאנה", אלא גם "דגם על" – של סדנאות, קורסים, רטריטים וכו', המתנהלים במתחמים נפרדים וסגורים ובהם למדים המשתתפים כל מיני פרקטיקות וטכניקות (רובן ככולן זרות לרפרטואר הישראלי המסורתי). הנוכחות של פרטי רפרטואר מ"שם" באה לידי ביטוי גם בתרבות החומרית, כמו חפצי נוי לבית; כך, למשל, לא מעט מרפסות תל אביביות מעוטרות בדגלי תפילה טיבטים (ראה/י לדוגמא: רח' התבור 26, רח' הירדן 16, רח' סירקין 4 ו 5, רח' ישראל'ס 6, רח' הירשנברג 3, רח' דיזנגוף 103, שד' עמנואל 10). כמובן שלצד האיכויות האסתטיות יש להצבת הדגלים במרפסות הפונות לרחוב גם פונקציה מסמנת.

3. אימוץ הדגם והעברתו לישראל

1.3. צריכה ראשונה בהקשר של הטיול להודו

את עשרת המרואיינים שעברו את הקורס לראשונה בהודו ניתן לחלק לשלש קבוצות: אלה ששמעו על הדגם לראשונה בהודו (ליהי, גדי וקרן); אלה שרק הדים של שמועות אודותיו הגיעו אליהם בישראל (עדי, רות, ומשה); ואלה שצברו מידע רב אודותיו בישראל (ענבל, טליה, ג'קי ויואב). ליהי שמעה לראשונה על הויפאסאנה בהודו (195-202):

ה. איך הגעת לזה? איך שמעת על זה? איך אההם

ל. ניסיתי גם בזה להיזכר היום יותר מוקדם ואני ממש לא יודעת, כאילו נראה לי שפשוט זה הסתובב כזה, כי בהודו הכל מסתובב, כאילו. אז זה הסתובב – וגם, אחרי כמה זמן מצאתי את עצמי עם דף כזה ורושמת וקוראת את הדף ואומרת כן – כאילו, כל מה שהיה כתוב בדף היה נראה לי, מקובל עלי ומעניין אותי.

ידיעות אודות הויפאסאנה *מסתובבות* אם כן בהודו – כפי שידיעות אודות אופציות אחרות לפעולה *מסתובבות* בה: "בהודו הכל מסתובב". הכוונה למה שמכונה "באז" – מידע שעובר מפה לאוזן ברשת חברתית נתונה (תרמילאים במזרח הרחוק ובהודו במקרה שלפנינו) אודות דגמים או אופציות מקובלות, אופנתיות ("קוליות") לפעולה (Gladwell, 1997). מאחר ותרמילאים "מסתובבים" בהודו ומאחר והם שוהים ונעים במרחב בדרך כלל במחיצת תרמילאים אחרים, הרי שידיעות אודות כל מיני אתרים, אירועים ואופציות זמינות לפעולה *מסתובבות* ביחד איתם. תיאורו של גדי זורה אור על האופן שבו מידע אודות הויפאסאנה עשוי להסתובב בקרב חוגי התרמילאים במזרח הרחוק ובהודו (471-484):

ה. (...) ²¹ איך הגיע לך הרעיון, זאת אומרת, איך, איפה שמעת על זה, או איך, איך נתקלת בזה?

ג. חבר שלי שחזר מהקורס – אתה יודע מה קודם לכן בקמבודיה מישהי דיברה על זה ממש בתחילת הטיול – ואלי אז זה לא דיבר. חבר שלי ישב, הקשיב, מאוד התעניין. אני עוד לא הייתי פתוח לזה

ה. החברה בקמבודיה, אההם, מישהי שטיילה איתכם?

ג. מישהי שטיילנו איתה יום, יומיים – בחורה אנגליה, סרוטה מאוד אבל אההם מאוד מעניינת

ה. כן

ג. והיא דיברה על זה וחבר שלי נדלק על זה. ואני – זה עניין אותי רק אז, רק אחרי שפגשתי אותו בספטמבר. התחלנו את הטיול באפריק, בספטמבר פגשתי אותו שוב, בדיוק כשהוא חזר מזה והוא היה – הוא לא סיפר על זה יותר מדי הוא פשוט אמר שזה מדהים, שזה קשה כמו טירונות. ובטיול טיפה דיברנו על זה, טיילנו המון – שלשים וחמישה ימים בטרק, איפהשהו אההם ניסיתי להבין מה, מה זה המוד (Mode) הזה, המחשבתי שהוא מדבר עליו.

ה. הוא הוא עשה שמה מדיטציה ב... אחרי הקורס, במהלך הטרק הזה?

ג. לא, לא במיוחד, הוא לא התמיד אז. ואז אמרתי לעצמי שאני רוצה לעשות את זה והיפשתי הזדמנות.

²¹ הסימון "(...)" בתחילת ציטוט מהראיונות (או בסופו) מציין כי בשיחה המשפט התחיל (או הסתיים) קודם לכן (לאחר מכן); בחרתי לקטוע את הדברים ולהתחיל (או לסיים) את הציטוט בנקודה זו שכן תחילת המשפט (או סופו) אינו רלוונטי להערכתני.

אם כן, גדי שמע לראשונה על ויפאסאנה בקמבודיה, דרך סיפורים שסיפרה לו תרמילאית ברישית, אותה הוא אפיין כ"סרוטה" וכ"מאוד מעניינת". בשלב זה הוא עדיין לא היה פתוח לזה, אך חברו הביע עניין ואף נדלק על הרעיון. בהמשך גדי וחברו התפצלו. הם נפגשו שוב כמה חודשים מאוחר יותר, בנפאל, זמן קצר לאחר שהחבר חזר מהקורס. הלה התלהב מהחוויה, למרות, ואולי בגלל, שהיא היתה קשה "כמו טירונות". בשלב זה גדי כבר היה פתוח לרעיון של ההתנסות בקורס. גדי עבר את הקורס כמה חודשים לאחר מכן, בכלכתה. חשוב לציין כי מדובר בחבר של גדי "מהבית": השניים עבדו ביחד למימון הטיול והם יצאו לטייל במזרח הרחוק ביחד (110-103); לסיפורים שגדי שמע מחברו אודות חוויותיו מהסדנא היתה אם כן חשיבות מכרעת בהחלטתו להתנסות בה בעצמו. אך בתיאורו מופיע במובלע גורם חשוב נוסף, שיחזור ויפיע בהמשך: "הפתיחות המנטלית", כלומר נטייה להתנסות בכל מיני התנסויות חדשות.

בסיפור חשיפתה של קרן לויפאסאנה מופיעים מספר אלמנטים דומים. קרן טיילה פעמיים במזרח ובהודו, בכל פעם לתקופות של בערך תשעה חודשים; אל הטיול הראשון היא יצאה כשנה לאחר שחרורה מהצבא, ואל הטיול השני היא יצאה כחצי שנה לאחר שובה מהטיול הראשון. כמו ליהי וגדי, כך גם קרן שמעה על הויפאסאנה לראשונה בהודו וגם היא עברה את הקורס לראשונה בהודו – אך היא שמעה על הויפאסאנה במהלך הטיול הראשון ואת הקורס היא עברה במהלך הטיול השני (264-256):

ק. (...) בוא נתחיל מזה שבטיול הראשון אז אההם, זה כל הזמן אההם ככה, היה בראש – לעשות את

הויפאסאנה.

ח. או-קיי.

ק. אההם

ח. [איך הגעת לזה? איך שמעת על זה? איך זה הגיע אליך?]

ק. [זה פש – פשוט מדברים על זה בהודו, כאילו אתה פוגש

אנשים שעושים, אתה שומע, אתה פה אתה שם – אז זה נורא אההם, זה מאוד דיבר אלי שמה, אבל זה זה גם מאוד הפחיד אותי, אההם ב... בטיול הראשון אההם, זה זה היה נשמע לי משהו שבקלות אני יכולה ל... לאבד את הדעת שמה.

תיאור זה שב ומצביע על נוכחותה הבולטת של הויפאסאנה כשיח התרמילאי במזרח הרחוק ובהודו. כמו כן, הן מתאורו של גדי והן מתאורה של קרן – וכפי שנראה בהמשך גם בתיאורים אחרים – סדנת ויפאסאנה מצטיירת כהתנסות מיוחדת, מאתגרת, קשה ואף מסוכנת מבחינה נפשית, התנסות שלא כל אחד יכול לעמוד בה. על כל פנים, הילה זו של קושי ושל סכנה תורמת ליוקרת הסדנא בעיני תרמילאים ששוקלים להתנסות בה, שכן, כאמור, רבים מחפשים לבחון את עצמם בסיטואציות "לא נורמליות", החורגות מגדר הרגיל.

לעומת ליהי, גדי וקרן, ששמעו לראשונה על הויפאסאנה בהודו ועברו את הסדנא לראשונה בהודו, ענבל שמעה על הויפאסאנה בישראל – אך ההקשר של הטיול להודו עדיין מאוד בולט (476-494):

ה. (...) אז איך, איך הגעת לויפאסאנה? זאת אומרת איך נתקלת בזה?

ע. התבשלת על זה שנה.

ה. או קיי.

ע. או קיי, בוא נראה. שמעתי על זה ממלא מקומות. ידיד שלי, התחיל לדבר על זה. הוא, הוא גם היה כאילו בהתבשלות, לדעתי, הוא עוד לא עשה את זה – גם קוראים לו חגי, מעניין. חגי פינטו, מירושלים. הוא התחיל לדבר על זה. ואז שמעתי על זה לראשונה – או אולי לא לראשונה, אבל לראשונה מישוהו שדיבר על זה יותר ממילה. ואז ידיד שלי אחר, אורן, הוא ממש סיפר לי על זה – הוא גר בהודו תקופה, והוא דווקא את הויפאסאנה שלו הוא עשה בתאילנד. אבל הוא מאוד היה בעניין, ואז – והוא היה גם בעניין של הודו, ובזכותו אני בכלל הגעתי להודו. הוא הדליק אותי על זה ממש, כאילו ואמרתי וואללה, זה גם אפשרי.

ענבל שמעה על ויפאסאנה "ממלא מקומות" – עדות לנוכחות של הדגם בישראל, בשיה שהתקיים ברשתות החברתיות אליהן היא השתייכה – אך היא הזכירה שתי דמויות מרכזיות: חגי היה הראשון "שדיבר על זה יותר ממילה", אך הוא עדיין לא עבר את הקורס בעצמו, ואורן, ש"ממש סיפר על זה". אורן חי בהודו והוא עבר בעצמו קורס ויפאסאנה; הוא "היה בעניין", הן של הודו והן של הויפאסאנה. ענבל אף מציינת ש"בזכותו" היא הגיעה להודו, ושהוא הדליק אותה (גירה את סקרנותה, הצית את דמיונה) על האפשרות להצטרף לקורס. בזכותו היא גם הגיעה למסקנה ש"זה גם אפשרי", כלומר שעוד אנשים עוברים את הקורס ושגם היא יכולה לעבור אותו; הדיווח של אורן הפך את אופציית הפניה לקורס המזור, אולי גם המפחיד, לקונקרטית ולאפשרית. הפסוק: "התבשלת על זה שנה" מעיד על כך שלא היתה זו החלטה של מה בכך, שרק לאחר תהליך של איסוף מידע ושל הערכה ושקילה היא החליטה (באופן בוגר ואחראי) לפנות לקורס. שני האלמנטים הללו (ה"התבשלות" והמסקנה "שזה גם אפשרי") מעידים על הילת הסיכון, על האתגר ועל ההון הסימבולי שמקנה ההתנסות בסדנא. אציין בהערת אגב כי הפסוק: "... והוא דווקא את הויפאסאנה שלו עשה בתאילנד" מבטא הנחת יסוד לפיה נהוג לעשות ויפאסאנה בהודו ולא בתאילנד – מה גם שאורן "חי בהודו" (ואולי עבד, למד, או הקים משפחה בהודו). מיד בהמשך דבריה ענבל הוסיפה: "... אורן ואני קבענו שנעשה ביחד את הויפאסאנה, שמה בהודו, ניפגש בדרמסללה – וכך היה". לפיכך, תפקידו של החבר אורן, שטייל וחזר לישראל ושב לטייל, בסיפור החשיפה וההתנסות הראשונה של ענבל היה מכריע. תאור זה ממחיש את העובדה שתרמילאים לא רק מספרים זה לזה אודות חוויותיהם במהלך הטיול: הם ממשיכים לספר סיפורים ולשתף מכרים בחוויותיהם מהטיול בשובם לישראל. כלומר, הסיפור אודות חוויות מהטיול או מהויפאסאנה מקנה למספר הון סימבולי לא רק בהקשר של הטיול אלא גם בישראל. כך גם הבאת אודות הויפאסאנה מגיע ביחד איתם לישראל. גם עומר (25-35) ורונה (267-275), שניים מארבעת המרואיינים ששמעו על הויפאסאנה בישראל ועברו את הקורס לראשונה בישראל, נחשפו לדגם דרך סיפורים של חברים שחזרו מהודו. הסיפורים של ג'קי, יואב וטליה מזכירים במספר מובנים את סיפורה של ענבל: גם הם קיבלו מידע רב אודות הדגם בישראל וגם הם עברו את הסדנא לראשונה בהודו.

ג'קי אלתחבר לוויפאסאנה'דרך זוג חברים קרובים, שהוא מאוד העריך ושתרגלו את הטכניקה בחיי היומיום; הוא אף ניסה לתרגל ביחד איתם לפני נסיעתו להודו. ג'קי צבר אם כן מידע תיאורטי ומעשי לא מבוטל אודות הטכניקה עוד לפני הגעתו לקורס. זאת ועוד: לקראת סוף הטיול ג'קי נפגש עם בני הזוג והגיע לקורס, שהתקיים בדרמסללה, ביחד איתם (74-64; 207-168). תאור החשיפה והצריכה הראשונה של ג'קי מאוד מזכיר אפוא את תאורה של ענבל: לשניהם היו חברים קרובים שכבר עברו את הקורס וסיפקו להם אודותיו מידע רב ומהימן, ממקור ראשון; שניהם נפגשו עם החברים-אינפורמטורים בהודו; שניהם עברו ביחד איתם את הקורס הראשון (בדרמסללה); ושניהם עברו בהמשך רטריטים נוספים. גם תליה שמעה על הויפאסאנה בישראל (היא לא הצליחה לשחזר כיצד ובאילו נסיבות), וכמו ענבל גם היא החליטה לעבור את הקורס במהלך הטיול המתוכנן להודו; הקורס היה פריט ב"צ'ק ליסט" של קורסים שהיא תכננה לעבור בהודו (429-428). כך היא מתארת את הדרך שהובילה אותה לסדנא (448-431):

ט. (...) נחתתי ונסעתי לרישיקש, היתה לי חברה ישראלית שגרה שם איזה תקופה, עם חבר הודי (.
< מכחכחת > היום הם נשואים ו... וגרים באמירים, ויש להם ילדה (. אההם, והיא כל הזמן נידנדה לי ואמרה לי יש פה איפהשהו בטוח ויפאסאנה, יש פה איפהשהו בטוח ויפאסאנה, ו... אני פשוט כאילו הגעתי באמת < ממלמלת > עם Let go לגמרי, כאילו לא היה לי כוח להתעסק עם זה, והיא התחילה לחפש לי באינטרנט וכולי וכולי, ואמרה שיש איפהשהו באזור של ג'איפור ובדיוק תכננתי לנסוע לג'איפור אההם (. אההם מיד אחרי רישיקש, אבל גם, לא טרחתי לעשות עם זה כלום, הגעתי לג'איפור, הייתי שם כמה ימים ואז נסעתי לפושקר (. < מכחכחת > ושם פגשתי בחורה איטלקיה מהממת, ומדהימה, שבהתחלה סתם התחברנו – היא ישנה בגסט-האוס שלי (. התחלתי לדבר איתה וכולי ואז היא אמרה לי שהיא הולכת עוד שבוע וחצי לויפאסאנה, שיש בג'איפור

ח. או-קיי

ט. יופי שתומה, כאילו היית בג'איפור, לא יכולת כאילו מה עיניינים ומה נשמע – עכשיו אני גם חייתי בסרטים של (. של אההם – ויפאסאנה יש בערך רק בדרמסללה, ואנשים מחכים חודשים! נרשמים חודשים מראש, וגם אז – צריכים לתכנן את הטיול שלהם וזה – אמרתי טוב, אין סיכוי – היא אמרה לי תראי, מה איכפת לך, תיכנסי – נתנה לי את ה... את האתר (.)

ח. כן

ט. נכנסתי, נרשמתי, ואמרתי טוב, מקסימום אני אסע איתה לשם, ו... יגידו לי לא אז אני אחזור חזרה אבל שווה את המאמץ – בסוף קיבלתי תשובה חיובית עוד לפני שנסענו (.)

לפיכך, תליה הגיעה להודו עם סדרה של הנחות אודות סדנאות ויפאסאנה בהודו, המעידות על נוכחותה של הויפאסאנה בעולמה החברתי-תרבותי בישראל (סטודנטית באוניברסיטת ת"א, מטפלת בגן לילדים אוטיסטים). שוב מתחוור כי שמה של הויפאסאנה כאופציה לפעולה בטיול להודו הולך לפנייה עוד בישראל. מובאה זו גם שבה ומעידה על נוכחותה הבולטת בשיח התרמילאי בהודו: תליה מזכירה שתי חברות שעודדו אותה ואף סייעו לה מעשית להרשם לקורס; וכפי שענבל וג'קי הגיעו לסדנא עם חברים מהבית, כך גם תליה הגיעה לסדנא עם חברה שהיא הכירה "על הדרך". כמו כן, מתחוור שגם תרמילאים אירופאים פונים לסדנאות ויפאסאנה, עובדה שבוודאי תורמת להעלעת קרנה בעיני תרמילאים ישראלים.

המקרה של יואב מדגים ווריאציה נוספת של חשיפה לדגם בישראל והתנסות ראשונה בהודו. סיפורו כולל מספר תחנות: יואב נחשף לוויפאסאנה במהלך שחרורו "הזמני" מהצבא. לאחר שהודח מקורס טיס, ובעקבות משבר נפשי, יואב שוחרר "זמנית" לתקופה של שנה, שהוארכה בשנה נוספת (120-125). ניתן להגדיר אפוא את תקופת השחרור הזמני כתקופה של "בין לבין", בין השירות הצבאי ל"אזרחות". תקופה זו רווייה בהתחלות והפסקות של כל מיני פרויקטים לימודיים ומקצועיים, ובמסעות למחוזות רחוקים (שלשה מסעות בני בערך חודשיים כל אחד: לתאילנד, אוסטרליה והודו); היתה זו אפוא תקופה של חיפוש אישי להגדרת דרך או אסטרטגיה להשתלבות בעולם המבוגרים. במהלכה הוא החל להתעניין בתורות ובפרקטיקות "רוחניות", כמו הדרך הרביעית של גורודייף ואוספנסקי או טאי-צ'י (311-318); גם הפרקטיקה המכונה "מדיטציה" עוררה את סקרנותו: "... קראתי על גורודייף, קראתי זה, ואמרתי טוב צריך לתרגל, אז הסתכלתי באינטרנט על כל מיני דברים, ואמרתי טוב מדיטציה – אז קראתי על המדיטציה הזאת, ובין השאר נתקלתי גם בוויפאסאנה וקראתי על הויפאסאנה, ועל מה שיש בישראל, ומרכז וקורסים, עשרה ימים וזה – מאוד קרץ לי. שם בעצם שמעתי פעם ראשונה על הויפאסאנה – אז קראתי יותר נכון על הויפאסאנה" (324-328). אם כן, יואב נמשך בעיקר לאספקט המעשי של הויפאסאנה: קורס, שבמסגרתו ניתן לרכוש טכניקת מדיטציה שניתן יהיה לתרגל לאחר מכן בחיי היומיום.

בשלב הבא יואב נרשם עם חבר לקורס של העמותה לוויפאסאנה בישראל, אך לא היה להם מקום בתאריך המבוקש; כלומר, יואב כמעט ועבר את הקורס בישראל. כמה חודשים לאחר מכן הוא נסע להודו. כבר בתחילת הטיול עלתה אופציית הפניה לקורס (231-234): "... טוב, הגעתי להודו, הגעתי לניו-דלהי, בערב, למיין באזאר, לג'יפה של המיין באזאר – פגשתי שם איזה מישו מהתיכון שמעולם אפילו כמעט לא דיברתי איתו – מה עיניינים, מה פה, מה שם וזה – כן כן, יש ויפאסאנה בדרמסללה". אם כן, נראה כי יואב חשב מראש, לפני הגעתו להודו, על האפשרות לעבור את הקורס במהלך הטיול (כמו טליה). יואב נסע לדרמסללה במטרה לעבור את הסדנא, אך שוב לא היה לו מקום; הוא נרשם לקורס שהתקיים כמה שבועות לאחר מכן ובינתיים המשיך לטייל בצפון הודו; כמה ימים לאחר הקורס הוא שב ארצה. הפרימטר של הטיול הוגדר אפוא במידה רבה על-ידי סדנת הויפאסאנה ונראה שהיא סימלה את אחת החוויות החשובות של הטיול (464, 851-870). הסיפור של יואב גם ממחיש את החשיבות המכרעת של מימד הפנאי של הטיול לתהליך רכישת הדגם (ראה/י גם: יואב, 934-951; משה, 916-925).

אציין כי מרואיינים נוספים (משה, 433-439; ליהי, 211-213) סיפרו על רשימות המתנה ועל תקופת המתנה לסדנאות של גואנקה בדרמסללה; כפי שהמחישה העדות של טליה, יש אף המניחים מראש שהתפוסה תהיה מלאה וכי יש להזמין מקום "חודשים מראש" כדי לשריין מקום. עובדה זו בוודאי תורמת ליוקרתו של הקורס בעיני מי שיבקש לעבור אותו, שכן מתחוויר שעוד רבים אחרים מבקשים להתנסות בו. הביקוש הרב יחסית להיצע גם יוצר הילה של נדירות, שמעלה את ערך הקורס ותורמת ליוקרתו. ניתן לדמות זאת למסעדה ששמה הולך לפנייה; לקוחותיה מודעים לכך שעליהם להזמין מקום מראש כדי לקבל בה שולחן; ולא זו אף זו, לעיתים גם אין מקום במועד המבוקש.

סיפור החשיפה והצריכה הראשונה של ענבל, ג'קי, טליה ויואב כולל אפוא מספר אלמנטים דומים. ראשית, ענבל, ג'קי וטליה עברו את הקורס הראשון שלהם בגיל מתקדם יותר יחסית לשאר המרואיינים, לאחר השלמת התואר הראשון. כלומר, מספיק זמן עבר עליהם ב"אזרחות", מאז שחרורם מהצבא, כדי שידעו אודות הדגם יספיקו להגיע אליהם עוד בישראל; קביעה זו תקפה גם לגבי ליואב, שנחשף לדגם לקראת סוף תקופת שחרורו הזמני מהצבא. שנית, הארבעה הספיקו לצבור מידע רב אודות הויפאסאנה לפני צאתם לטיול – אם דרך סיפורים ממקור ראשון, מפי חברים שעברו את הקורס בעצמם (ג'קי וענבל), ואם באופן עצמאי (יואב). לחברים של ענבל, ג'קי וטליה גם נועד תפקיד מכריע בתהליך שהובילם לפניה לקורס הראשון. שלישי, ענבל וטליה החליטו לעבור את הקורס במהלך הטיול המתוכנן להודו וסביר להניח שגם ג'קי ויואב לפחות חשבו על אפשרות זו. אציין לסיום שענבל, ג'קי ויואב עברו רטריטים נוספים ואילו טליה היתה רוצה לעבור רטריט נוסף, אך היא מתקשה לפנות לשם כך זמן (764-769).

בין קבוצת המרואיינים ששמעו לראשונה על הויפאסאנה בהודו ועברו את הקורס בהודו, לקבוצת המרואיינים ששמעו על הויפאסאנה בישראל ושקלו ברצינות לעבור את הקורס בישראל או בהודו (ובסופו של דבר עברו את הקורס בהודו), קיימת קבוצת ביניים, אליה משתייכים אלה שרק הדים של שמועות אודות הויפאסאנה הגיעו אליהם בישראל – ולאחר מכן, במהלך שהותם בהודו, צברו מידע מקיף ומלא יותר אודות הסדנא ואף הספיקו להתנסות בה במהלך הטיול. אם בישראל היתה לויפאסאנה נוכחות כלשהי בעולמם החברתי-תרבותי, הרי שבסיטואציה של הטיול נוכחותה בלטה הרבה יותר (הדוגמא של משה ממחישה זאת באופן ברור ביותר. ראה/י: משה, 345-377) – כפי שהתחוויר גם מהסיפורים של ליה, גדי, קרן, טליה ויואב. ואולם, בסיפורים של משה, עדי ורות מופיעים מספר אלמנטים חשובים נוספים, המצביעים על "הסיטואציה התרמילאית" כסיטואציה המאפשרת ומעודדת התנסויות כגון סדנת הויפאסאנה (מעבר לנוכחותה ב"שיח התרמילאי").

עדי שמעה על הויפאסאנה לראשונה במהלך שירותה הצבאי, מסיפורים שסיפרה לה חברה טובה ששרתה איתה; החברה לא עברה את הקורס בעצמה: היא רק שמעה על הויפאסאנה "מאיזה חברים" (67-68). שוב מופיע אפוא במרחב התרבותי הישראלי הבא אודות הסדנא, שעובר מפה לאוזן ברשת חברתית נתונה. וכמו גדי, שאפיין את התרמילאית הבריטית שסיפרה לו לראשונה על הויפאסאנה כסרוטה, כך גם עדי אפיינה את החברה מהצבא כ"משוגעת לגמרי", כ"בולמית" וכ"פסיכית": אדם "סרוט" או "פסיכי" הוא אדם חריג, "לא נורמלי", שעושה דברים שאנשים רגילים בדרך-כלל לא עושים; במילים אחרות, התנסות בסדנא עשויה לייחד את הסוכן ולכלול ביחס לסוכנים "רגילים". בנוסף לכך, גם עדי, כמו ענבל, מספרת שהחברה לא עברה את סדנת הויפאסאנה בעצמה, מתוך חשש שהיא תעדיף להמשיך ולשתוק גם אחרי הקורס (ביטוי לסטיה נפשית) (56-80). אם כן, גם בתיאור של עדי, כמו בתיאורים של גדי ושל קרן, סדנת הויפאסאנה מופיעה כאתגר לנפש או כהתנסות מסוכנת מבחינה נפשית, התנסות שלא כל אחד יכול לעמוד בה. אזכור חברים, שסיפרו על הסדנא אך לא עברו אותה בעצמם, מעיד על ההזון הסימבולי המבדל שהשתתפות בסדנת הויפאסאנה מקנה: לא כולם ניחנים באומץ, ב"תעוזה", בחוסן הנפשי וכו' הדרושים כדי לעמוד באתגרים שמציבה סדנא מוזרה ומסוכנת זו.

הידיעות אודות הויפאסאנה אמנם עוררו את סקרנותה, אך מאחר והיא שמעה על הסדנא במהלך שירותה הצבאי, הרי שהפניה אליה לא היתה רלוונטית (64-65). בסיטואציה של הטיול, הנוכחות של הויפאסאנה היתה הרבה יותר בולטת ואופייית ההשתתפות בסדנא הפכה לרלוונטית (491-501). אך עדי פנתה לקורס בעיקר מכיוון שהיא חיפשה להתנסות בכל מיני חוויות "לא נורמליות", החורגות מגדר הרגיל: "לא ידעתי על זה כלום, חוץ ממה שכולם יודעים, שמה אסור. אההם ובדיוק מה שאסור זה מה שקסם לי, הרעיון שאני לא אצטרך לדבר, כאילו, שאני אקח מהחיים האלה, הכל כך רועשים, עשרה ימים של לא לעשות ולא לעשות ולא לעשות" (518-521). כמה משפטים בהמשך היא מפרטת (531-561):

ע. (...) לא עניין אותי כל כך – אז, מה יש לגואנקה להגיד, לא עניין אותי כל כך מה יש לויפאסאנה להגיד – עניין אותי לראות, מה יקרה לי (.). עשרה ימים של שתיקה, ושל לא, לא להסיח את דעתי לא בעישון, ולא ב... (.) לא בטיולים, ולא בכתיבה ולא בקריאה, כאילו חשבתי שזה – נורא שמחתי שמישהו עושה את זה בשבילי, כאילו זה משהו שנורא הייתי רוצה לעשות ומישהו אומר לי או קיי, את יכולה לבוא לפה ח. אז למה הלכת? כאילו, זאת אומרת (3) הלכת בשביל השתיקה? היה – זה להתנסות בשתיקה? ע. [הלכתי בשביל החוויה] [בשביל החוויה,

כן – בשביל השתיקה, הכוללת – לא רק של הדיבור!

ח. כן

ע. בשביל ההתנתקות, ממה שכל-כך מוכר, כן – ובאמת בשביל זה (.). לא – אז לא היה לי שום עניין ב... לא בלצאת מ... Misery, ולא בדרך ולא בבודהיזם ולא בגואנקה ולא ב... ו... ואחרי הקורס, כבר כן! זה התפתח במהלך הקורס, אבל באותה מידה (.). הייתי הולכת, נראה לי באותו שלב – למרות שאין דבר כזה, זה מצחיק להגיד אבל (.). גם אם היו אומרים תבואי, ננעל אותך בחדר עשרה ימים, ניתן אוכל – ואין Discourse, ואין מדיטציה – הייתי אומרת סבבה, גם זה טוב (.).

ח. כן

ע. כאילו, משהו בחוויה עצמה מאוד קסם לי (.).

ח. ואז הגעת אההם, פתאום גואנקה וה... (.).

ע. כן

ח. אההם

ע. לא, וגם (.). אני חושבת שזה מאוד עזר לי (.). שזה היה בהודו באמצע טיול (.). כי היכולת שלך לספוג דברים מוזרים, היא כבר כל-כך רחבה ופתוחה, שאתה (.). יאללה, אז בורמזי – כאילו אני רואה לפעמים בארץ אנשים באים לקורסים, והם (.). הרבה יותר קשה להם ביומיים הראשונים כי (.). כי הוא נשמע להם מוזר, כי יש את כל ה-Chanting הזה ו... (.). אבל שם זה היה לי – נתתי לזה לזרום, חיכיתי ש... שמישהו יתפוס אותי, אז – ברגע גם שהוא התחיל לדבר, ברגע ששומעים את ה-Discourse – אני לפחות אני מתה עליו, הוא בעיני (.). הוא עושה את זה, הוא עושה את הקורס – אז ברגע שמה שהוא אמר היה נראה לי הגיוני (.). ושאהבתי אותו, ראיתי אותו ו... חיבבתי את הבן אדם? אז הוא כבר פתר לי הרבה מה... מהדילמה, ש... (.). זה באמת מזל שלי, כאילו זה הסיבה גם שחזרתי לעשות את זה, כי באמת (.). הוא גם דיבר על הרבה הרבה דברים שבאמת הטרידו אותי – ולא ידעתי שהוא ידבר עליהם, לא ציפיתי שהוא ידבר עליהם, לא באתי במחשבה שהוא יענה על שאלות כאלה או אחרות – אבל גם, זה התחבר לי מאוד לפסיכולוגיה ולדברים אחרים שקראתי וחוויתי בכלל בטיול ובחיים האישיים שלי (.). אההם (-) זה מה ש... – אני מאוד אהבתי אותו (.).

אם כן, עדי הגיעה לקורס כדי להתנסות בסדרת האיסורים שהוא מבטיח; סדרת איסורים זו מהווה את המסגרת של הקורס; במהלכו היא נחשפה גם לתכניו – לטכניקת המדיטציה ולרעיונות שהביע גואנקה, המציגים כאמור את תפיסת העולם ואת דרך החיים התרוואדית-בודהיסטית. היא העריכה את שיחות הדהרמה של גואנקה, ש"דיברו אליה" ועסקו בנושאים שעניינו אותה, ובעקבות הקורס היא החלה להתעניין בעולם התכנים הבודהיסטי. מובאה זו ממחישה שני היבטים חשובים של הטיוול התרמילאי כמצע פורה לרכישת דגמים זרים לרפרטואר הישראלי המסורתי: (א) המשיכה לכל מיני התנסויות חריגות ומזרות רק לשם ההתנסות, "כדי לראות מה יקרה לי" בתנאים החורגים מתנאי הקיום הרגילים (ביחס לשגרה "בבית" וביחס לשגרת הטיוול); (ב) היכולת לספוג כל מיני דגמים או רעיונות מזרים, "לא נורמלים", יוצאים מגדר הרגיל. השילוב בין השניים יוצר נטייה להתנסות ואף לאמץ דגמים זרים. את התפתחותה של דיספוזיציה זו (של "פתיחות מנטלית" או של יכולת קליטה וספיגה), המתגבשת במהלך הטיוול, ניתן אולי להסביר בעצם השהות הארוכה במרחב זר ולא מוכר, הכוללת "הסתגלות" ו"התאקלמות" במרחב הזר ו"מפגש" עם מגוון רחב של דגמים ושל חוויות חושיות לא מוכרות (נסיעה ברכבת טומנת בחובה מגע עם מראות, ריחות, טעמים, אנשים, וכו' שונים לחלוטין מכל מה שמוכר למטייל מ"הבית"). התייחסויות ישירות נוספות לכך מופיעות בסיפורים של ג'קי (369-383), יואב (934-951) ורות (1019-1028).

תיאור דרכה של רות לסדנת הויפאסאנה מרתק לעניינינו שכן היא החלה את הטיוול למזרח במחיצתן של חברותיה מ"הבית", ליהי ועדי, שבאותה עת עמדו לסיים את פרק הטיוול למזרח. כך היא מתארת את המפגש עם החברות הטובות במזרח (717-728):

ר. (...) אז הגעתי לתאילנד, הגעתי לעדי וליהי (.). אההם (.). היה נורא מעניין כאילו, פתאום להיות בחו"ל, ובתאילנד, וידעתי שיש כל מיני דברים שאני רוצה, ידעתי שאני רוצה להגיע להודו כי הן היו חצי שנה בהודו ויש לי להשלים שם כל מיני דברים (.). ו... וזהו, אבל בדיוק – ליהי החליטה שהיא חוזרת לארץ, עדי החליטה שהיא נוסעת לאוסטרליה, ואני הייתי – מצאתי את עצמי פתאום, כאילו שלשה שבועות בתאילנד, עשינו – או-קיי, קופנגן קוסמוי וזה, ו... אבל – What the fuck כאילו I just got here ואני לא אסע עכשיו לאוסטרליה, כי זה מערב (.). כאילו זה היה (.). אמרתי לעצמי, זה לא מתאים, אני צריכה לספוג קצת ממה שאתן ספגתן (.). ו... – אז החלטתי לנסוע לנפאל לבד (.).

משפט הפתיחה של מובאה זו חושף מימד חשוב של הסיטואציה החברתית שרות מתארת: היא הגיעה למרחב זר, עמוס במשמעויות סמליות – אך היא גם הגיעה לעדי וליהי, החברות "מהבית", שהיו במרחב הזר "בבית". הן קיבלו את פניה, סיפרו לה אודות החוויות שלהן מהטיוול, סיפקו לה מידע שימושי וכו'. במילים אחרות, הן עזרו לה להתמצא במרחב הזר ולהתאקלם לסיטואציה החדשה של הטיוול. אין ספק שהסיפורים שהיא שמעה עיצבו במידה כלשהי את המשך דרכה העצמאית בטיוול. בעת השהות הקצרה עם חברותיה בתאילנד, מעמדה של רות היה אם כן מעמד של מטיילת "צעירה", שזה מקרוב באה, בעוד עדי וליהי היו הוותיקות: לסיפורים שהן סיפרו היה ערך מיוחד, שכן הם באו ממקור ראשון, מהימן ויוקרתי.

אציין כי דפוס דומה של "קבלת פנים" ושל "הכנסה לעיניינים" מופיע גם בראיונות אחרים; כך למשל מתאר ג'קי את הגעתו להודו (279-277): "... ופגשתי שם ידידה שלי, שזה היה שלשת הימים האחרונים שלה וזה היה שלשת הימים הראשונים שלי, אז היא עשתה לי מן תדריך כזה על הודו...". דפוס זה חוזר על עצמו גם כשלמטייל אין "חברים מהבית" בהודו (משה, 376-362; יואב, 974-969; רות, 978-966). דוגמאות אלה מעידות על *האחוזה והשוויון העזים*, המאפיינים את הקשרים הבין-אישיים בטיול: רשת חברתית כמו עוטפת את המטייל שזה מקרוב בא ומסייעת לו להתמצא ולהתאקלם במרחב הזר. היא גם מאפשרת מעבר של מידע שימושי מפה לאוזן בנוגע לכל מיני אופציות זמינות ומקובלות לפעולה. *החניכה* או *התדריך* שמעבירים המטיילים הוותיקים (מספרי סיפורים) לאלה שזה מקרוב באו (מאזינים) מעצבים לפחות במידה כלשהי את חוויית הטיול של הצעירים, שדי במהרה יהפכו לוותיקים (מספרי סיפורים) שיתדרכו בתורם מטיילים צעירים, וחוזר חלילה. דפוס זה תורם להבניה ולהומוגניזציה של חוויית הטיול. זאת ועוד: רות מספרת שהיא הגיעה למזרח עם כל מיני תכניות, אחת מהן היתה לטייל בהודו: "... ידעתי שאני רוצה להגיע להודו כי הן היו חצי שנה בהודו ויש לי להשלים שם כל מיני דברים". לפיכך, רות בקשה לטייל בהודו מכיוון שחברותיה טיילו בהודו ובעיקר מכיוון שהיא העריכה שעליה למלא איזהשהו חסך, להשיג או להגשים כל מיני "דברים" שנראה היה לה שחברותיה השיגו או הגשימו בהודו. כאמור, חוויית הטיול נושאת בתרבות הישראלית משמעות סמלית של שינוי אישי ושל *התבגרות*: בתחילת הטיול של רות, עדי וליהי כבר השתייכו לקבוצה נבדלת, מרוממת מעם, של *בוגרי הודו* – של אנשים שטיילו והתבגרו בהודו; על מנת להשתוות אליהן, היה עליה להשלים את החסר ולהתנסות בעצמה בכל מיני "דברים" או חוויות המסמלות את חוויית הטיול להודו.

מיד בהמשך רות מתארת דילמה קיומית שכל תרמילאי מכיר היטב, שכן היא מופיעה חדשות לבקרים, ושניתן לכנותה "ומכאן, לאן?": "רות יכלה להצטרף לעדי, שהיתה בדרכה לאוסטרליה, או להמשיך ולטייל לבדה במזרח. הטיעון שהכריע את הכף לטובת המשך הטיול לבד במזרח מבטא את אותו רעיון: "אמרתי לעצמי, זה לא מתאים, אני צריכה לספוג קצת ממה שאתן ספגתן". פסוק זה מבטא את אחד הרעיונות המרכזיים של חיבור זה: האדם, שהתנועה במרחב היא אחד ממאפייניו הבסיסיים ביותר, מדומה לספוג; בדרכו הוא סופג, קולט ומטמיע דגמים תרבותיים, שהוא גם נושא עימו הלאה (ומפיץ) בכל אשר ילך. כפי שסוכן נושא ומפיץ מבלי משים גנים או חיידקים, כך הוא גם נושא ומפיץ דגמים ורפרטוארים תרבותיים.

בהמשך, לאחר שרות תארה את המשך דרכה בטיול, שוב עלה נושא החשיפה לוויפאסאנה וההחלטה להתנסות בסדנא (1007-1003): "... ואחד מהדברים שידעתי זה שעדי עשתה ויפאסאנה (...). ופשוט ידעתי שזה משהו שאני הולכת לעשות גם כן בהודו, שזה אחד מהדברים שאני – לא יודעת אם זה הווי הזה, אבל זה היה נורא ברור לי שזה אחד מהדברים שאני רוצה לעשות". ה"ווי הזה", מזכיר את ה"צ'ק ליסט" של טליה. *הווי הזה* הופך את ההתנסות בסדנת הווי-פאסאנה לפריט ברשימה של דברים שמטיילים מסמנים לעצמם שהם רוצים לראות או לעשות במהלך טיול או חופשה מתוכננת בחו"ל, לעיתים בעל כורחם כמעט, כיוון ש"חייבים", כיוון ש"כולם עושים זאת"; ולאחר שהם "עשו את זה" הם יכולים לסמן "ווי" ולהמשיך הלאה לפריט הבא ברשימה (ראה/י גם קרן, 483).

במונחי הז'רגון התרמילאי, אדם שמספר שהוא עשה משהו כדי "לסמן וי", מציין באירוניה עצמית שהוא עשה את מה שהוא עשה מכיוון שכך הוא תכנן מראש ואולי אפילו מכיוון שכך עושים כולם, התנהלות מנוגדת בתכלית לאידאל של הטיול האינדיווידואלי, הספונטני, בזרימה חופשית; אציין כי בהקשר אחר רות תהתה אם פנייתה לסדנא לא ביטאה בסופו של דבר "הליכה עם העדר" (1040). נראה שרות העריכה שמי שטייל בהודו ולא עשה ויפאסאנה עשוי להחמיץ משהו מהותי מהחוויה של הטיול להודו, ממה שהוא אמור "לספוג" בהודו. אם כך הם פני הדברים, הרי שהפניה לוויפאסאנה הפכה להתנסות סטנדרטית, שאדם "אמור" או "חייב" לעבור כדי להציג את עצמו כאדם שאכן ספג את מה שהוא אמור לספוג בהודו, כדי להשתייך לקבוצה המרוממת של *בוגרי הודו*. ואם אכן כך הם פני הדברים, הרי שישראלים שאינם יכולים לטייל בהודו עדיין יכולים לספוג משהו מממותה של "החוויה ההודית" בפנותם לקורס ויפאסאנה בישראל – ובכך לצמצם פערים סמליים שנוצרו ביחס למכרים שטיילו בהודו.

2.3. אימוץ בהודו והמשך הפצה בישראל

תשעה מתוך עשרת המרואיינים שעברו את הקורס לראשונה בהודו הביעו הערכה רבה כלפי הקורס והתכנים שהועברו בו. רובם גם הביעו את הערכתם למורה, ס.ג. גואנקה (עדי, 561-554; ליהי, 307; קרן, 595-588; משה, 530-520). רות הביעה עמדה מסוייגת יותר, גם אם בסך הכל העריכה את ההתנסות כחיובית (1121-1307); להערכתה היא "פיספסה" את הקורס במידה רבה מסיבות התלויות רק בה (היא למשל סיפרה שהיא לקחה טריפ או אקסטזי בדרכה לסדנא (994-1007, 1059-1054)). ההערכה הרבה לקורס ולתכניו באה לידי ביטוי בפועל, הלכה למעשה, בפניה לרטריטים נוספים, כלומר *בצריכה חוזרת*: שישה מתוך עשרת המרואיינים שעברו את הקורס לראשונה בהודו פנו לרטריט נוסף – במהלך הטיול (גדי בנפאל, עדי באוסטרליה) או לאחריו, בישראל (ליהי, ענבל, ג'קי ויאב; עדי וגדי פנו לרטריט שלישי בישראל, לאחר שובם מהטיול). חמישה מתוך השישה (כולם חוץ מליהי) אף עברו לרטריט שלישי. מרואיינת שביעית, קרן, הגיעה לאתר של העמותה לוויפאסאנה בחצבה זמן קצר לאחר שובה מהטיול, כדי לשרת ולעבור לרטריטים נוספים, אך החליטה לעזוב את האתר כעבור מספר ימים. אם כן, בסך-הכל שבעה מתוך עשרת המרואיינים שעברו את הקורס לראשונה בהודו הגיעו לאתר של העמותה לוויפאסאנה בישראל: שישה עברו לרטריט שני וחמישה עברו לרטריט שלישי. אציין כי בכל המקרים היו אלה "רטריטים מלאים", של עשרה ימים, שארגנה העמותה לוויפאסאנה בישראל. תליה (764-769) ומשה (916-922) סיפרו שהם היו רוצים לעבור לרטריט נוסף ושהם לא עשו זאת עד עתה מכיוון שקשה להם לפנות לשם כך זמן. ואילו רות מתרגלת טכניקות מדיטציה אחרות (1601-1630). אין להקל ראש בממצאים אלה, שכן פניה לרטריט בהקשר של חיי היומיום של בוגרים צעירים בני המעמדות הבינוניים בישראל דורשת השקעה לא מבוטלת של *זמן-פנאי* והעדפה של אופציית הרטריט על-פני אופציות-פנאי אחרות. ממצאים אלה גם מעידים על איכות הסדנא ועל התועלת שהמרואיינים חשו שהם הפיקו ממנה (מסגרת, תכנים, תרגול) – אחרת אף אחד מהם לא היה משחית את זמנו הפנוי לריק.

ממצאים אלה מעידים בנוסף לכך על הקשר הברור והחד משמעי בין הטיול התרמילאי להודו להעברת הדגם לישראל – ואף לעיצוב המבנה של שדה הויפאסאנה הישראלי: כאמור, עשרה מתוך חמישה עשר מרואיינים עברו קורס ויפאסאנה לראשונה בהודו – כולם במסגרת קורסים מבית היוצר של ס.ג. גואנקה; מיותר לציין כי בהודו ובדרום-מזרח אסיה קיימות מסגרות רבות אחרות בהן ניתן ללמוד טכניקות מדיטציה, בודהיסטיות ואחרות. שבעה מהם הגיעו לאתר של העמותה לויפאסאנה בישראל, המארגנת קורסי ויפאסאנה על-פי המתכונת המדויקת של ס.ג. גואנקה. הדפוס החוזר של רכישת הדגם בהודו, בקורסים של ס.ג. גואנקה, ופניה לקורסים נוספים על פי גואנקה לאחר הטיול, בישראל, מספק הסבר חשוב להתפתחות המבנה של שדה הויפאסאנה הישראלי, שבו העמותה לויפאסאנה היא הדומיננטית, בעוד שעמותת תובנה היא "קוראת התגר" (אתייחס לכך ביתר הרחבה בפרק הבא).

בנוסף לכך, עצם פנייתם של תרמילאים שחזרו מהודו לרטרט נוסף בישראל תורמת להפצת ה"באז" אודות הויפאסאנה במערכת הקולטת. אמנם התרגול המדיטטיבי מתבצע בחדרי חדרים, בדרך כלל לבד (רק בני משפחה או שותפים לחיים עשויים להחשף לתרגול) – אך אקט היציאה לרטרט בולט לעין, שהרי התלמיד עוזב את המסגרות החברתיות להן הוא שייך למשך עשרה ימים כדי לעבור לרטרט, שבמהלכו הוא יגזור על עצמו שתיקה מלאה ויתרגל טכניקת מדיטציה אקזוטית שהוא למד בהודו. לבני משפחתו ולחבריו יהיה קשה שלא להבחין ביציאתו לרטרט. כפי שיתחוויר בהמשך, בני משפחה וחברים היו מודעים לכך שהמרואיינים היו בקורס ויפאסאנה, שהם היו "בעניין".

את המרואיינים שעברו את הקורס לראשונה בהודו ניתן לחלק לשתי קטגוריות, בהתאם לעמדתם ביחס לויפאסאנה: אלה שמאוד התרשמו מהקורס, מטכניקת המדיטציה, מתפיסת העולם ומדרך החיים שהוצגו בו – ואף ניסו במשך פרק זמן כלשהו ליישם פחות או יותר את אורח החיים הזה (גדי, יואב, ג'קי, עדי, ענבל ובמידה מסויימת גם ליהי); מרואיינים אלה גם פנו לרטרט נוסף לאחר הטיול. ואלה שפחות או יותר העריכו את הקורס ואת תכניו, קיבלו חלק מהרעיונות שהוצגו בו והמשיכו הלאה בחייהם (משה, טליה, קרן ורות). מרואיינים אלה לא פנו לרטרט נוסף. אך מתחוויר שכולם, למעט רות, תרמו להפצת ה"באז החיובי" אודות הויפאסאנה ולהעלעת קרנה ויוקרתה בישראל. אציין שרות לא המליצה שלא ללכת לקורס (1643-1650). אם כן, אף אחד מהמרואיינים לא הביע התנגדות לקורס ולתכניו.

עמדה כמעט אחידה זו ביחס לויפאסאנה עשויה להצביע על בעייתיות מתודולוגית מבנית: הרי המרואיינים גוייסו דרך מכרים, שידעו שהם עברו קורס ויפאסאנה; כלומר, הם סיפרו למכריהם שהם עברו את הקורס ולפיכך סביר להניח שהם עברו חווייה "חיובית", שהרי אדם שעבר חווייה לא נעימה לא שש בדרך-כלל לספר על כך. אין לדעת מהו היחס בין אלה שהתלהבו מההתנסות לאלה שעברו חווייה לא נעימה ושהצטערו על החלטתם לפנות לקורס. על כל פנים, קולם לא נשמע במחקר זה. אזכיר כי גם בסדרת הכתבות שפורסמה בעיתון הארץ הופיע דובר אחד בלבד שסיפר על חוויית ויפאסאנה לא נעימה והזהיר את הקוראים מפני פניה לסדנא, שלהערכתו אינה מתאימה לכל אחד (אלדר, 2000).

אציין בהערת אגב שחיפשתי באינטרנט בלוגים בעברית בהם תארו בלוגרים את התרשמויותיהם מסדנת הויפאסאנה, בתקווה להרחיב את מגוון ההתייחסויות לויפאסאנה. מצאתי שני טקסטים כאלה: שניהם

ארוכים ומפורטים וגם בהם העמדות ביחס לסדנא מאוד אוהדות. אציין בנוסף לכך ששני המחברים שמעו על הויפאסאנה במהלך טיול בהודו, דרך סיפורים של מטיילים אחרים, ושהם עברו את הקורס בהודו. הם מייצגים אפוא דפוס של "חשיפה וצריכה ראשונה" זהה לזה של ליהי, קרן וגדי²².

בחינת תאורי המרואיינים תמחיש עד כמה הם העריכו את הקורס, עד כמה הוא נגע לליבם ותרם לעיצוב "המבט" שלהם על העולם, על החיים ועל עצמם. תיאורים אלה גם ימחישו את הקשרים בין אימוץ הדגם, הפקת הון סימבולי והפצת הדגם במערכת הקולטת. מפאת קוצר היריעה אתייחס בעיקר לתיאורים של גדי, ליהי ומשה – המבטאים במידה רבה את קשת העמדות שהביעו שאר המרואיינים (מלבד רות). גדי נמשך לויפאסאנה ממספר טעמים: האתגר, השתיקה והתנסות בחוויה שנראתה לו ייחודית ואוטנטית (201-185). הוא גם סיפר שבאותה תקופה היתה לו "... איזה מן מאניה של להתגבר על הלבד ולדעת להיות לבד ולהיות מסוגל להיות לבד, ולהיות שליו ומסופק בעצמי והיה נראה לי שזה כלי שיכול מאוד לעזור להגיע לזה" (472-473). הויפאסאנה סימנה אם כן "כלי" שעשוי היה לסייע לו להסתדר לבד ולהשיג שלושה וסיפוק עצמי – כלומר להתבגר. כך הוא תאר את תחושותיו בצאתו הקורס (566-558):

(...) קודם כל זה תחושה של איזה אמת מאוד מאוד גדולה שגיליתי. רצון מאוד גדול לשמר את זה; חשש מאוד גדול שאני לא אצליח ואיפהשהו חצי ידיעה שזה לא הולך להשתמר בגלגול הזה. אבל יחד עם זאת ידיעה ברורה שאני הולך לעשות עוד קורס. ו... נפתח בעיני עולם שלם, ממש. היה לחיים – ולעולם, הרבה יותר משמעות בעיני. החיים עשו סנס. הצלחתי להבין איפהשהו מי נגד מי ומה נגד מה, מה שקודם היה הרבה יותר נסתר מעיני; איזהשהי תחושה דתית אבל לא דווקא של דת, שמלווה אותי מאז – לעיתים יותר, לעיתים פחות. תחושה של הבנה, של אני מבין מה קורה פה, אני מבין מי נגד מי. תחושה של סופר-מן מאוד גדול. הרבה מאוד זמן, עד שלקח לי להבין שאני, שאני לא בודהא אחרי קורס אחד וגם לא אחרי שתיים, הייתי בטוח שאני כבר כן, ממש.

אם כן, גדי גילה במהלך הקורס "אמת מאוד מאוד גדולה". כמו כן, נפתח בפניו "עולם שלם". שני האלמנטים הללו העניקו משמעות חדשה לחייו: "היה לחיים – ולעולם, הרבה יותר משמעות בעיני. החיים עשו סנס". התובנות החדשות שהוא גילה בקורס גם הובילו לתחושה של התעלות רוחנית: "תחושה של סופר מן מאוד גדול". גדי אף הזכיר איזושהי תחושה דתית שמלווה אותו מאז, לעיתים יותר ולעיתים פחות, אך היא עדיין נוכחת בעת קיום הראיון – בערך כעשר שנים לאחר הקורס הראשון. גדי אף חשב שהוא הפך בעצמו לבודהא והוא סיפר שחלף "הרבה מאוד זמן" עד שהוא הבין שהוא לא. חשוב להזכיר שבמערכת המושגים הבודהיסטית אדם שהגיע לשחרור מוחלט עשוי לקבל את התואר "בודהא", תואר שפירושו "אדם שהתעורר" או אדם "מואר"; גם סידהארטה גאוטמה זכה לתואר זה (בידרמן, 1995: 85).

²² ניתן לעיין בשני הבלוגים בקישורים הבאים (תאריך כניסה אחרון: 26/01/2009):
<http://www.pyael.com/drup2/?q=node/6> .1

http://gesher.blogspot.com/2007/07/blog-post_27.html .2

כלומר, גדי האמין שבעקבות התרגול והשמירה על אורח החיים עליו המליץ גואנקה הוא הפך לבזזאה, לאדם מואר. גדי גם ציין שהיה לו חשוב "לשמר" את מה שהוא גילה בקורס, למרות הקשיים שיעמדו בדרכו "בגלגול הזה"; הוא מתאר את תחושותיו קרוב לעשר שנים לאחר הקורס הראשון והוא יודע, בעת קיום הראיון, שאכן יתעוררו קשיים ביישומה של דרך חיים זו הלכה למעשה. אך לאור מחויבות זו לשימור "הדרך" הוא החליט לפנות לקורסים נוספים. לפיכך, הפניה לקורסים נוספים בישראל מהווה אמצעי חשוב לשימורה של "האמת", של "הדרך" ושל המשמעות שגדי גילה בקורס הראשון. בהקשר אחר גדי תאר משבר נפשי שליווה את שובו מהטיול, משבר שנבע לדעתו מהפער בין החיים "שם", כמטייל כל יכול, לחיים "כאן" כאזרח מן המניין – ומהנסיון שלו "להמשיך לחיות כמו שמה פה" (304) – אידאל שהוא מעריך כיום כבלתי אפשרי ליישום בפועל. במילים אחרות, גדי גילה בקורס אמת ודרך, שהעניקו משמעות חדשה לחייו; דרך זו, על תפיסת העולם שבבסיסה ואורח החיים הנגזר ממנה, הגיעה ביחד איתו לישראל בשובו מהודו; יתכן והיא אף סימלה דמות של אני חדש שצמח במהלך הטיול. אחד האמצעים המעשיים לשימור "הדרך" כאן היתה השתתפות בקורסים משם; זמינותן של סדנאות ויפאסאנה בישראל איפשרו לו להמשיך ולשמר את הדרך (אולי אף את "האני החדש" שחזר מהודו) גם בישראל: גדי עבר תשעה רטריטים נוספים, כולל "סאטיפאטאנה", קורס שמארגנת העמותה לויפאסאנה עבור תלמידים וותיקים ו"רציניים" – כאלה שעברו יותר משלשה קורסים, ניסו לחיות במשך כשנה על-פי "חמשת הכללים" (ראה/י פירוט בפרק ג') ותרגלו את הטכניקה בחיי היומיום, שעה בבקר ושעה בערב. אין ספק ששוק הסדנאות המקומי לא היה מתפתח כפי שהוא התפתח בשנים האחרונות ללא ביקושים מצידם של צרכנים מקומיים. הניסיון לשמר או להתאים דרך חיים שהיתה יפה ל"שם", לחיי היומיום "כאן" מזין בביקושים את שוק הסדנאות המקומי (ורדי, 2006), במסגרתו מוצע "כאן" מגוון רחב של סדנאות מ"שם" ולפיכך יש לו תפקיד מרכזי בתהליך העברתם של דגמים מ"שם" ל"כאן". אימוץ הדגם – במובן הרחב של המילה (מערכת מושגית, תפיסת עולם ואורח חיים הנגזר ממנה, שטכניקת המדיטציה המכונה "ויפאסאנה" היא חלק ממנו) מהווה אם כן אלמנט מכריע בהעברתו לישראל. דינמיקה דומה מופיעה בסיפור של ליהי. גם היא סיפרה על חשיפתה של "אמת" בקורס (834-845):

ל. לא, אני שמה ביום השישי, ידעתי ש...

ה. שמה?

ל. שזאת אמת. אתה יודע מה זה להגיד דבר כזה כאילו? לדעת את זה בצורה אבסולוטית על משהו? הרי כל מורה של יוגה – תמיד אנהנו נוטים כאילו, זה בטבע האנושי, לפקפק בכל דבר כאילו ו... יש אנשים שפחות אבל אני נגיד יותר ו... פשוט שמה אתה – אני ידעתי את זה, וזה לא קורה לי עם כלום, עם שום דבר בחיים זה לא קורה לי, נראה לי.

ה. [כן. אז מה זה סוג של אמת ש...]

ל. סוג כזאתי של דרך שהיא עובדת. כאילו אתה יכול לעבור את הגוף, למצוא את כל הדברים שמחזיקים אותך, או מונעים ממך להיות – אני לא יודעת בדיוק מה המילה, אם זה מאושר או זה – כאילו לחיות נכון יותר. לאהוב ולא, לא להרגיש רגשות נגטיביים לכלום, גם לא למישהו שמעיר לך וגם לא למישהו שיש לך מערכת יחסים איתו ו... היא לא כאילו קיצית.

ליהי מציגה את עצמה כאן כאישה ספקנית בדרך כלל; אך לטענתה היא נחשפה בקורס ל"משהו" שהוא "אמיתי" – והיא הביעה את הערכתה על כך. היא גם הזכירה "דרך שהיא עובדת", שהוכיחה את עצמה לדעתה בפועל – דרך החושפת, באמצעות ההתבוננות הפנימית, את כל מה שמונע מאדם, מבפנים, להיות "מאושר" ולהיות בצורה "נכונה יותר". אם כן, הקורס והתכנים המועברים בו עשויים להקנות מעין מפתח אל "האושר" – אחד המיתוסים המרכזיים של התרבות המערבית (גורביץ', 1997: 55-17). דרך חיים "הגיונית" ו"נאורה" זו אמורה לסייע לאדם "לשמור על עצמו" ולהיות חיים מוסריים, בריאים ושמחים. לפיכך, *הדרך* שהיא גילתה בקורס, הגם שאין היא יכולה ליישמה בחיי היומיום בישראל, מושתתת על עקרונות ערכיים ומוסריים שהתאימו לערכיה ולתפיסת עולמה (328-342):

ל. אני הרגשתי אחרי הויפאסאנה כאילו מצאתי דרך (. אני כל החיים מחפשת (. מצאתי דרך – היא לא אפשרית לי, אני יודעת את זה היום, כאילו לא אפשרית לי לבצע את מה שהיא מבקשת כאילו, שזה למדוט פעמיים ביום ולשמור על חמשת הכללים (. אז אני הגעתי למסקנה אחרי שניסיתי, שזה לא מתאים לי, אבל שזאת דרך (. זאת דרך, כאילו שאני מאה אחוז יש לי עליה, מאה אחוז (. כאילו אני מרגישה שהיא נכונה, שהיא יכולה להיות נכונה – אני לא יודעת עד כמה היא נכונה לחיים כמו שהם, אבל (. אם אתה מחפש דרך – והרבה אנשים מחפשים דרכים שנראים לי כאילו מאוד לא (. מאוד לא הומאניות או מאוד לא כזה – לא הגיוניות ולא נאורות, אז זאת > לא ברור, אולי "לפי דעתי" < היא אחת שכן ח. מה בדרך הזאת אההם (.)

ל. פשוט זאת דרך לשמור על עצמך, כאילו – אתה רוצה להיות בן אדם מוסרי וכן אדם בריא וכן אדם שמה וזאת דרך לעשות את זה (. למדוט אההם פעמיים ביום, שעה, בצורה הזאת, לגלות – להכיר את עצמך מבפנים (. זה גם היה לי (. בויפאסאנה שעשיתי בדמסללה אז ביום – באחד הימים אז היה לי ממש, כאילו, איתות כזה בגוף ש... שזה עובד המדיטציה הזאת ואין שום סיבה שאם לא תעב – אני מאוד אוהבת למדוט, כאילו (3) וזה עובד.

מיד בהמשך ליהי סיפורה שהיא משתדלת למדוט בחיי היומיום והיא הוסיפה וציינה שהיא מתרגלת יוגה: "אני עושה יוגה היום, כאילו שזאת פשוט דרך שהיא הרבה יותר – היא לא בדיוק דרך אבל זה משהו שאני יכולה להכניס בחיים שלי, שהוא מזכיר לי את כל ה... את כל העקרונות" (344-346). לקראת סוף הראיון היא הזכירה את הנסיון "להפרות" בחיי היומיום בישראל תפיסת עולם, אידאליים, "עקרונות" ופרקטיקות אליהם היא נחשפה או בחרה להחשף במהלך הטיול (717-721): "... הודו זה מקום, שפשוט גם בגלל הריחוק מההורים, מכל הדברים האלה – אני הגעתי למקומות שרציתי להגיע אליהם, אם זה יוגה ואם זה ויפאסאנה ומדיטציה וזה מקומות שאני (. מנסה להפרות אותם, כאילו במהלך החיים שלי וזה – ושמה ניתנה לי הזדמנות כאילו, מזוקקת כזאת לעסוק בהם לבד. להבין (. מה אני מחפשת בהם, או למה חיפשתי אותם".

אציין כי תיאורים אלה של גדי וליהי אודות חיפוש והגדרת "דרך" במהלך הטיול עולים בקנה אחד עם תיאורים המופיעים במחקרים אחרים שעסקו בתרמילאים שחזרו לישראל (שמחאי, 2000: 141).

זאת ועוד: כמו גדי, כך גם ליהי עברה תקופה של משבר נפשי בשובה מהטיול (750-744): "... החזרה היתה לדעתי לא כל כך רכה, זה היה די מדכא. כי פתאום ראיתי שכל הפורמות האלה שכאילו עזבתי הם עדיין שם, הם עדיין – אני נכנסת לתוכם, די בקלות, כאילו. נראה לי שרק עם המעבר גם לתל אביב, מחוץ לבית של ההורים, וגם, לא – זה לא התחיל בתל אביב, כאילו – גם עם השנים, פשוט הפך את הודו לחלק דווקא יותר הרמוני כאילו מהחיים שלי, לעומת כשחזרתי וזה היה כזה שני ניגודים, כאילו".

התבטאויות אלה מציגות את הסוכן-תרמילאי כנשא של דגמים ומצביעות על תפקידו בהעברת דגמים חדשים למערכת התרבותית שממנה הוא בא ואליה הוא חזר: תרמילאים נחשפים במהלך הטיול למגוון דגמים זרים; רבים מגלים במהלכו "אמיתות" אודות עצמם ומגדירים לעצמם אידאלים ועקרונות על-פיהם הם היו רוצים לחיות. השיבה לחיי היומיום בישראל מלווה לעיתים קרובות במשבר נפשי, הנובע במידה רבה מהניגוד בין אידאל חיים שהתגבש בהקשר של הטיול לסגנון החיים הישראלי-מערבי, מהניגוד עליו הצביע טרנר בין המצב הלימנילי למצב הנורמלי. הניסיון לאזן או ליצור הרמוניה בין שני הניגודים הללו מוביל לשילובים ולהתאמות של אידאלים שהתגבשו "שם" לחיי היומיום "כאן". במילים אחרות, המשך תרגול כאן של כל מיני פרקטיקות משם מסמל וממחיש בפועל את הנסיון "לשמר" ו"להפרות" אידאלים, עקרונות ודרך חיים שהתגבשו במהלך הטיול (ראה/י גם ג'קי, 741-686). יתכן ואלה אף מסמלים עבור הסוכן "אני חדש" שצמח במהלך הטיול וחזר לישראל²³. הפיכת "הודו" לחלק יותר הרמוני בחיים מצביעה בהכרח על שימור והפרייה כאן של דגמים משם (פרקטיקות, עקרונות, דרך חיים, דפוסי התנהגות). במרכזן של רוב הפרקטיקות שמקורן שם (יוגה, טאי-צ'י, ויפאסאנה וכו') עומדת תפיסת עולם, שממנה נגזרת גם דרך חיים בעלת עקרונות וכללים ברורים של עשה ואל תעשה – כולל הרגלי אכילה, כללי התנהגות וכו', שאמורים להוביל לחיים מוסריים, בריאים ושמחים (או נעלים) יותר: יישומה של דרך החיים כולל גם תרגול קבוע של הפרקטיקה וכך היא גם משתמרת במערכת הקולטת.

גם עדי (883-872), יואב (710-666) וקרן (143-135) תארו תקופה של מתח, מצוקה או אף משבר נפשי בשובם מהטיול (אציין כי ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם מחקרים אחרים (שמחאי, 2000: 113-122)); שלשתם הגיעו לאתר של העמותה לויפאסאנה בחצבה במהלך השנה הראשונה לשובם. יואב ועדי אף הגדילו לעשות: יואב שהה באתר של העמותה לויפאסאנה במשך כשלושה חודשים ועדי שהתה בו במשך כשישה חודשים; במהלך פרקי זמן אלה הם שרמו בסדנאות ועברו רטריטים נוספים. גם קרן הגיעה לחצבה זמן קצר לאחר שובה מהודו במטרה לשהות באתר כמה חודשים, אך היא חזרה בה כעבור שלשה ימים (743-703). לפיכך, אתר העמותה עשוי לשמש מעין "עיר מקלט" עבור תרמילאים-ויפאסאניסטים שחזרו מהטיול ועברו משבר נפשי בשובם. נראה כי רטריט נוסף בישראל או שהייה ארוכה באתר של העמותה לויפאסאנה מסמנים "חוייה של טיול", מעין הארכה של פרק הטיול בישראל, המספקת, בנוסף לכך, תנאים אידאליים ל"התבוננות פנימית" ולמציאת "קצה חוט" להמשך הדרך. בנוסף לכך, המשרתים תורמים באופן אקטיבי להתבססות הדגם במערכת הקולטת, מעבר להפצת ה"באז".

²³ על מסעות כמסגרת לעיצוב ולכינון זהות בתרבות המערבית (והישראלית) ראה/י: נווה, 2002: 7-15.

אציין כי הארכת פרק הטיוול עשויה לבוא לידי ביטוי בפניה לאופציות זמינות ומקובלות אחרות (רובן ככולן כוללות יציאה ממרחבים יומיומיים, "נורמליים", והגעה למרחבים מיוחדים, שוליים) – כגון נסיעה לסיני (משה, 1083; גדי, 329) ופניה לפסטיבלים (תבורי, 2007: 95) או לסדנאות משם (טליה, 1095). אציין כי בראיונות מופיעים מניעים נוספים לפניה לרטרטיים נוספים: הרטריט עשוי לסמן "פסק זמן" לחשיבה על החיים, במהלכו ניתן אף "לחתוך" מחיי היומיום כדי לסיים תקופה שנתפסת כקשה או כ"לא נכונה" ולפתוח פרק חדש, חיובי יותר (עדי, 613-638; 955-985). עבור רבים האינטנסיביות של הסדנא הראשונה הובילה לתחושה שישנם אספקטים תיאורטיים ומעשיים שלא הובנו כראוי. חלקם אף ספרו שכבר בסיימה של הסדנא הראשונה גמלה בליבם ההחלטה לעבור רטריט נוסף (גדי, 560; עדי, 1018; יואב, 462; רונן, 670; ג'קי, 805). כמו כן, עבור אלה שהיו רוצים לתרגל בחיי היומיום אך מתקשים בכך בפועל, הפניה לסדנא גם מייצגת מעין הכנסה למסלול התרגול: הם מקווים שהתרגול האינטנסיבי, בתנאים אופטימליים, יוביל להמשך תרגול בחיי היומיום (עדי, 746-760; ג'קי, 687-715; 805-812). אציין שגם ס.ג. גואנקה ממליץ על פניה לרטרטי פעם בשנה (Hart, 1987: 97). כאמור, רוב המרואיינים (שישה מתוך העשרה שעברו את הסדנא הראשונה בהודו ושלשה מתוך החמישה שעברו אותה לראשונה בארץ) פנו לפחות לרטרטי אחד נוסף בישראל; הצריכה החוזרת מספקת אפוא הסבר חשוב לביקושים לסדנאות ויפאסאנה במערכת הקולטת. בסדנאות שבהן השתתפתי בערך כשליש מהמשתתפים היו תלמידים וותיקים. אימוץ הדגם בהודו (כפי שראינו בסיפורים של גדי וליהי) מוביל להמשך הפצת הדגם, לא רק בהקשר החברתי-תרבותי של הטיוול אלא גם בהקשרים אחרים. ביטוי לכך מופיע בדילוג הבא (ג'קי, 346-359):

ח. (...) יש לך חברים בפריס?

מ. כן

ח. הם (.) הם יודעים מה זה ויפאסאנה? הם אההם שאתה

מ. [לא, אני הכרתי להם את זה]

ח. הם שמעו ממך אז

מ. כן (.) אההם, אני (.) זה דבר די מדבק אההם ויפאסאנה, אההם

ח. [מה זאת אומרת?]

מ. אההם – לי זה קצת שינה את החיים, או-קיי? כי (.) כי אני מאוד התחברתי לזה, כי אני חשבתי שזה אחלה כלי, כי יש לזה הרבה מאוד השפעה – לי היו הרבה השפעות חיוביות על החיים שלי מזה (.) אההם והחברים שלי בפריס, שאני חברים שלהם הרבה שנים, אההם, אההם אולי ראו שיש > מגמגם < אצלי שינוי, אההם – אז אני הייתי – אז אז הסברתי להם בדיוק מה זה, ומה זה עושה – מה זה עשה לי, ו... ולכן אני הסברתי להם.

דימוי ה"הידבקות" בו השתמש ג'קי מרתק, שכן הפצת הדגם אכן נראית כהתפשטות של מגיפה ויראלית, כתהליך אוטוקטקליטי (דיימונד, 2002: 204-202) שהולך וצובר תאוצה ככל שיותר סוכנים נדבקים ומפיצים הלאה את הבאז' לטוכנים המשתייכים לאותן רשתות חברתיות. כמו כן, כמו ג'קי (ראה/י גם: 582-650), כך גם מרואיינים אחרים תארו את הסדנא ואת תרגול הטכניקה בחיי היומיום במונחים של "תועלת" ואף של "השקעה" ושל "רווח" (ענבל, 619-630; עדי, 570-602; נתן, 407-513; רונן, 933).

ענבל מאוד העריכה את הקורס וגם היא נסתה לשלב את דרך החיים שהציג גואנקה בחייה. היא גם אספה חומר מוקלט של גואנקה, שהיא הציעה להעביר לידי – מתוך רצון לסייע, אך גם מתוך כוונה מפורשת להפיץ את הבשורה על-פי גואנקה (947-940):

ע. (...) והוא גם שר, אני כבר מכינה אותך. אם יש לך בעיה עם זיופים, תכין את עצמך נפשית, כי הוא מזיף, מה זה מזיף? אבל אתה מתמכר לזה אחר כך, אם תרצה אחר כך תתקשר אלי אני אצרוך לך את הדיסקים, יש לי של השירה ושל מדיטציה מונחית יש לי – אני אספתי, אני היה לי מזל. יש לי גם MP3 שהוא מדבר בו ו... ח.

[בשמחה] [וואו, אני אשמח]

ע. אז אם – אחר כך אתה תרצה את זה לדעתי אז בכיף אני אצרוך לך את זה.

ח. וואי, איזה יופי. תודה, זה ממש יעזור לי.

ע. בכיף. אני רואה מטרה להפיץ את זה.

ההגדרה של הפצת הויפאסאנה כ"מטרה" מבטאת פעילות מכוונת, מודעת ואולי גם שיטתית ומאורגנת להשגתה בפועל: ענבל התנדבה מספר פעמים לשרת בקורסים של העמותה לויפאסאנה (571-569) והיא אף הזכירה וויכוחים "נוקבים, עד חורמה" שהיו לה עם מכרים מחב"ד בנוגע לויפאסאנה (1123-1119). פעילות פולמוסית זו ממחישה את התגייסותה למען הגנה על הדגם הזר והמשך הפצתו במערכת הקולטת. גדי אף הגדיר את עצמו כ"שליח דת" (617-602):

ח. (...) המלצת לחברים שלך, למשל?

ג. [כן, בטח > מגחך < הייתי שליח דת מה קרה לך]

ח. [מה באמת?]

ג. הייתי מיסיונר בהתחלה, ממש. ממש. כל אחד – כולם היו חולים ולי, ואני הייתי הרופא עם התרופה.

ח. איך אההם, זאת אומרת איך היית?

ג. פשוט מנסה להוביל את השיחה או פשוט אומר שזה התשובה וזה יעזור וזה יעשה לך טוב ומנסה מאוד לשכנע.

מתישהו הבנתי שזה, זה לא עובד ככה, זאת אומרת מי שרוצה אני שם לספר, להמליץ – מכל הלב, ובשיא

החם – כולל הרבה ספקות וזאת אומרת, לתת את מלוא היריעה אבל אני לא יכול לכפות על בן אדם.

ח. זאת אומרת שהיית מציג > גמגום < את הבשורה ל... לכל מי שהיית פוגש אותו או ש...

ג. [כן – מבחינתי כל

האנושות היתה יכולה – אני וחבר שלי קוראים לזה ללכת מחר להתאשפז, כאילו, ללכת להתאשפז לעשרה

ימים, נחזור בריאים > לא ברור <, לפחות עם קצה חוט.

גדי משתמש בדימויים טיפוליים: הרטריט הוא סוג של "אישפוז", המאפשר או לפחות מעניק לחולה סיכוי להבריא. חשוב לציין כי זהו דימוי בודהיסטי קלסי: הבודהא מוצג כרופא המציע לחולה הסובל ממחלה אוניברסלית (דוקהה) טיפול יעיל: "הדארמה" (בידרמן, 1996: 32). אך חשיבותה של מובאה זו טמון ברוח ההתגייסות חזרת האמונה של אדם צעיר (שמייצג בוודאי רבים אחרים), שגילה את הבשורה וחפץ בכל ליבו להפיצה – בעיקר מכיוון שלהערכתו היא מעיל למכריו או אף "לאנושות" כולה. אין שום סיבה לחשוד שגדי (או יתר המרוויינים) הרוויח משהו חומרי מכך שהוא המליץ או "שלח" מכרים לקורס.

כאמור, להבדיל מג'קי, ענבל וגדי, משה לא עבר רטריט נוסף והוא לא תרגל באופן קבוע לאחר הקורס. עם זאת, משה מאוד העריך את הקורס ואת התכנים שהועברו בו; הוא אף ציין שחלק מהרעיונות ומדגמי הפעולה אליהם הוא נחשף לראשונה בקורס המשיכו "ללוות" אותו במידה כזאת או אחרת לאחריו, בישראל: "... האמת אני יגיד לך, זה תמיד מלווה אותי" (961); ראה/י גם (840-826)). לאחר הקורס משה סיפר על חוויותיו מהקורס למכריו, הן בהודו (1032-1057) והן בישראל (1080-1105):

מ. כשהגעתי לארץ, קודם כל הרגשתי ש... כמו שאתה חוזר מחו"ל, מחווייה מטיוול ארוך (. אתה מרגיש שאתה יכול לעשות הכל (... כאילו הייתי מאוד יוזם – אמרתי לאבא שלי פעם ראשונה בחיים אבא יאללה, בוא נעשה הליכה לים, ממש בימים הראשונים, ובהליכה לים עם אבא שלי סיפרתי על כל הויפאסאנה הזאתי ועל כל הזה – וגם פה, ניסיתי לא להיות פלצן כי רציתי כן לנסות לחבר אותו לזה, ולא רציתי להיות מוגזם, כי אם אתה מספר את זה בצורה מוגזמת אז הוא שם בלוק – < לא ברור > הוא לא יקשיב לך באמת – הוא יקשיב לך אבל הוא יגיד וואי וואי הבן שלי, נהיה טרלללה קצת (. ודווקא מאוד, בשבוע הראשון מאוד רציתי לשכנע אנשים לנסות (. ללכת ולעשות את זה, את אבא שלי – את אמא שלי פחות, אבל ידעתי שאבא שלי מאוד יתחבר ל... לסגנון הזה של דברים (. ו... וכל אחד שהייתי מדבר איתו הייתי משכנע אותו, אבל ממש מיום ליום, מיום ליום, זה דעך, ממש ככה!

ח. והצורך הזה ל... לשתף אנשים או להעביר להם את זה הלאה או ל... לשכנע אותם

מ. [זה פשוט בא לי מבפנים,

אההם זה הדליק אנשים – אני לא חושב שיש מישהו שאחר כך הלך ועשה בגלל ששכנעתי אותו

ח. כן, לא אבל הצורך שלך כאילו, ב... בלשתף אנשים, איך אתה מסביר אותו? כאילו איך אתה (.

מ. היה לי – זה היה לי חווייה, הרגשתי שזה משהו שהוא באמת, יפה וטוב (. ו... היתה לי גם את כל הכוונה –

אתה יוצא משם עם כוונה באמת להמשיך עם זה – לא יודע באיזה רמה, אבל להמשיך עם זה (. ו... וזה דבר

מיוחד, איפהשהו (. < לא ברור > זה דבר מיוחד, הוא מאוד אההם – לא כל אחד עושה אותו, לא כל אחד

שעושה אותו מצליח לעשות אותו עד הסוף, וגם זה איזהשהו מן סיפור אההם שהופך < ממלמל > אתה מעורר

אותו בצורה גאה איפהשהו

ח. כן

מ. ו... אז אתה רוצה לשתף, אתה רוצה להראות ש... תשמע עשיתי איזה משהו מעניין ועשיתי משהו יוצא דופן

ואני מיוחד קצת ו... (. אבל, בלי קשר לזה, זה באמת אחלה וכדאי לעשות את זה כאילו, < מגמגם >, זה מה

שרציתי להראות איפהשהו.

מובאה זו ממחישת כיצד הערכה הרבה לסדנא או התועלת שהמרוויינים חשו שהם הפיקו ממנה מחד,

וההון הסימבולי שמקנה ההתנסות בה מנגד, מעודדים את התלמיד הוותיק לשתף מכרים בסיפורים

מהסדנא, גם בשוכו של המטייל ממסעו. גם ג'קי (676-661), יואב (1015-983), עדי (782-772),

(1095-1059), טליה (875-725) וקרן (701-649) סיפרו בשובם על הקורס והמליצו בחום להתנסות בו

לאור התועלת הגלומה בו. דפוס זה, של אימוץ הדגם במהלך הטיוול והעברתו לישראל ביחד עם המטייל

שחזר (הסוכן כנשא) מזכיר משפט, המתיימר לתאר אמת אוניברסלית, מאת שאטובריאנד, משפט שלוי-

שטראוס מצטט בחיבור אוטוביוגרפי בו הוא מתאר את מסעותיו בברזיל (Levy-Strauss, 1955: 44):

Chaque homme porte en lui un monde composé de tout ce qu'il a vu et aimé, et où il rentre sans cesse, alors même qu'il parcourt et semble habiter un monde étranger.

אם כן, אדם נושא בקרבו "עולם" או "מטען" (רפרטוארים תרבותיים) שמלווה אותו בכל אשר ילך. אך בתרבות היהודית-נוצרית (ואולי אף בתרבויות אחרות: יתכן ולפנינו דפוס אוניברסלי) סוכנים שביקרו בארצות זרות ושבו לאחר מכן לגבולם, זוכים לעיתים קרובות למעמד מיוחד: מעמד של מספרי סיפורים. לא רק מיתוסים ויצירות קנוניות מבוססות על מעלליהם של גיבורים רבי מעללים, ששהו בעולמות אחרים, מיתיים, ושבו לארצם כדי לספר על מעלליהם (גילגמש, אודיסאוס, ראמא וסיטה, מרקו פולו, ישמעל, אסטריקס, פרודו באגינס ועוד ועוד)²⁴: גם במפגשים חברתיים מחיי היומיום – בסעודות משפחתיות, במסיבות וכו' – סוכנים שחזרו "מחוץ-לארץ" מקבלים לעיתים קרובות את מרכז הבמה, את רשות הדיבור והסיפור. לעיתים קרובות סיפורים אלה כוללים תיאורים של הרפתקאות ושל חוויות "לא נורמליות", החורגות מהחוויות הרגילות, שמזמנים חיי היומיום לקהל המאזינים. סדנת הויפאסאנה היא אחת מאותן חוויות שתרמילאים שחזרו לישראל מתארים בחזוהם למכריהם; וכך, מצד אחד המטייל-מספר שחזר צובר הון סימבולי באמצעות תיאור חוויותיו מהטיול ומהסדנא ובעת ובעונה אחת תורם להעלעת קרנה ולהפצת הבאז אודותיה במערכת הקולטת (בדומה למרואיינים שהופיעו בעיתון הארץ).

3.3. התנסות ראשונה בישראל

חויית הטיול להודו מופיעה כאלמנט מרכזי בסיפורים של ארבעה מחמשת המרואיינים שעברו את הקורס לראשונה בישראל: דודו שמע על הויפאסאנה לראשונה בהודו. רונה ועומר שמעו על הויפאסאנה בישראל – מחברים שחזרו מהודו (כמו ענבל, אלא שהם עברו את הסדנא בישראל). נתן נחשף לויפאסאנה דרך צפייה באגף הויפאסאנה, סרט שעלילתו מתרחשת רובה ככולה בהודו; כמו כן, כמה שנים לאחר הקורס הראשון נתן טייל בהודו (במשך כשנה) ובמהלך הטיול פנה לרטריט שני. רועי היה המרואיין היחידי שלא טייל בהודו: הוא שמע על הקורס ממספר חברים, אך לא ברור אם מי מהם היה בהודו.

דודו מדגים ווריאציה ייחודית של חשיפה ושל פניה ראשונה לסדנא: הוא היה היחידי מבין כל המרואיינים ששמע על הויפאסאנה בהודו ועבר את הסדנא לראשונה בישראל. הוא גם היה היחידי שבחר להצטרף לסדנאות של עמותת תובנה. סגנון הטיול המיוחד בו הוא בחר מספק הסבר מרכזי לכך: דודו טייל בהודו במסגרת של טיול מאורגן, מסגרת שאינה מאפשרת לסטות מסדר היום של הקבוצה ולהתחבר לתרמילאים אחרים או להצטרף לקורס של עשרה ימים (בהנחה שהוא היה חפץ בכך). אך לטיול בהודו נועד תפקיד מכריע בתהליך שהובילו, כמה חודשים לאחר שובו, לקורס הויפאסאנה הראשון שלו (350-360):

²⁴ אציין בהערת אגב כי לפחות עבור חלק מהדמויות המיתולוגיות הללו פרק השיבה היה כרוך במשברים או במאבקים עזים.

ד. (5) עכשיו שם דווקא לא עשיתי קורסים וזה כי זה היה מאוד אההם (-) היו ימים שלקחתי לבד והייתי לבד אבל לא, נגיד נכנסתי ועשיתי ויפאסאנה באיזה מנזר, או (-) או אפילו לא בדרמסללה שהייתי ומאוד הוש – ככה, נתן לי השראה (-) אבל כשחזרתי אמרתי אני רוצה לחזור לשם, לא חזרתי עד עכשיו אבל (-) אבל נפתח לי עולם חדש, שבאמת לא הכרתי אותו לפני זה והתחלתי ללכת אההם (. לשמוע הרצאות, ו... לעשות יוגה (. מדיטציה (-) ו... גם תובנה

ח. אז הגעת (-) הגעת לזה אחרי הטיול בהודו > מגמגם < איפה (. בעצם ויפאסאנה שמעת על זה

ד. [אה-הם] [שמעתי]

על זה כבר בהודו וגם ראיתי סרט מדהים (. שעשו (. שתי נשים, אחת מהן אני חושב שהיא תסריטאית (. שכחתי את שמן (. מאוד הושפעתי מזה, רואים שמה בעצם איך עושים ויפאסאנה בבית כלא בהודו.

הטיול להודו נראה כמו פתיחת צוהר אל "עולם חדש" שהצית את דמיונו ועורר את סקרנותו. בשובו הוא פנה לכל מיני דגמים שייצגו וסימלו את אותו "עולם חדש": הרצאות, שעורי יוגה וגם סדנת ויפאסאנה. הפסוק: "כשחזרתי אמרתי אני רוצה לחזור לשם – לא חזרתי עד עכשיו" חושף שני מימדים מרכזיים בתהליך העברת סדנאות הויפאסאנה לישראל: ראשית, מתחורת הפונקציה המבדלת של הטיול התרמילאי במערכת הישראלית, שהרי לא כל אחד יכול לממש את אופציית הטיול (לא תמיד התנאים המשפחתיים, החברתיים, הכלכליים, הבריאותיים וכו' מאפשרים זאת). שנית, מאחר ודודו לא יכול היה לחזור להודו (בעיקר עקב מחויבויות מקצועיות) הוא פנה בישראל לסדרה של אופציות זמינות לפעולה שסימלו עבורו את הודו. גם במקרה של דודו, שטייל בהודו במשך פחות מחודש, הפניה לפעילויות המסמלות את הודו מבטאת פעולה של "הארכת הטיול" לאחר סיומו. דודו בוודאי מייצג ישראלים רבים שמתתפים "כאן" בפעילויות בהן הם היו רוצים להשתתף "שם" – פעילויות המסמלות או מזכירות את חוויית הטיול להודו (מסיבות טראנס, קורסים, רטריטים וכו').

ניתן להזכיר בהקשר זה את סדרת הטלוויזיה "בשורות טובות", שכאמור שודרה בערוץ 2. כזכור, בפרק הראשון של הסדרה הוצגה דילמה, שסיפקה את סיפור המסגרת של הסדרה כולה: הגיבור ובת זוגתו תכננו לצאת "למסע רוחני" בהודו, אלא שהגיבור קיבל הצעת עבודה שאין הוא יכול לסרב לה; לפיכך בני הזוג החליטו להשאיר בישראל ולעבור את המסע הרוחני "כאן". במהלך הסדרה הם התנסו בכל מיני סדנאות "ניו-אייג'יות", כולל ויפאסאנה. הסדרה ממחישה אפוא את "אפקט המראה" הקיים כיום בין ישראל להודו: כאשר אדם אינו יכול לנסוע ל"שם" עומדת בפניו האופציה להצטרף "כאן" למגוון רחב של פעילויות המסמלות את "הודו התרמילאית" – בדיוק כפי שהומחש במקרה של דודו. ובמידה והסוכן יוכל לצאת להודו, הרי שגם אז הוא יוכל להשתתף באותן סדנאות (הפעם בסיטואציה של טיול, של "חופש", עם ניחוח מקומי ואותנטי): כך נהגו טליה, ענבל ונתן. הסדרה גם ממחישה עד כמה דגם העל, המקובל כל כך במסגרת הטיול התרמילאי, של פניה לקורסים, רטריטים וכו' (המסומנים לעיתים קרובות כרוחניים) הפך למקובל ואף לאופנתי במגזרים מרכזיים של המערכת הישראלית, הקולטת. יש אף המכנים זאת "תרבות של ריטריטים" ומבקרים את הנטייה של הפונים לריטריטים לתרגל במסגרת הריטריט בלבד ולא מתמידים בכך בחיי היומיום (מלכין, 2005).

בנוסף לכך, דודו הזכיר במובאה זו את הסרט *אגף הויפאסאנה*, בו הוא צפה במהלך הטיול; הוא גם תאר את עלילת הסרט ואף נזכר באחת מהסצינות הדרמטיות שהופיעו בו (362-385). הסרט ריגש אותו וגירה את סקרנותו ובשובו מהודו חיפש מידע אודות האפשרויות ללמוד את טכניקת המדיטציה המתוארת בו. דודו מצא מידע אודות סדנאות ויפאסאנה באינטרנט ובסופו של תהליך של הערכה ושל שקילת האפשרויות העומדות בפניו בחר לפנות לסדנא של עמותת תובנה (561-571). זאת ועוד: זמן מה לפני נסיעתו להודו עבר משבר נפשי, שכלל טיפול פסיכיאטרי-תרופתי; בשובו הוא המשיך את הטיפול עם פסיכולוגית. בהקשר קיומי-משברי זה, כמה חודשים לאחר שובו מהטיול, הוא פנה לקורס הראשון (273-507). כלומר, דודו פנה לקורס בין היתר מתוך תקווה "למצוא תשובה" או לקבל "כלי", שיסייע לו להתמודד עם המשברים הנפשיים עמם הוא התמודד באותה עת (630-639):

ד. אני חושב שהיה בי, בשנים האלה, איזהשהו חיפוש עמוק של אההם, של למצוא איזהשהו תשובה. משהו שיתן

איזה תשובה, סוף סופית סופנית ל... לתחלואים שלי ל... < לא ברור > שלי

ח. < צוחק > איזה משהו!

ד. כן, איזה איזה אידאולוגיה, לא יודע אידאולוגיה כי כבר אמרתי – כי כאילו הייתי מתוחכם על מתוחכם, כאילו

אמרתי מה פתאום אידאולוגיה, זה זה מן מסווה למשהו שאתה לא רוצה באמת להתמודד איתו, אבל אבל

אההם אני חושב שעוד לא הייתי – עדיין היה לי איזה מן תקווה אני אומר שאולי אני אמצא עוד כלים שישרו

לי להתמודד עם הקשיים שלי.

סדנת הויפאסאנה מופיעה כאן אם כן, כאופציה "משלימה" או "אלטרנטיבית", לטיפול נפשי קונבנציונלי. בהמשך היא גם מופיעה כמסגרת ליצירת קשרים חברתיים ואף למציאת בן זוג (602-610):

היה לי ברור שהולכים לשתוק שמה, כן? שהרבה אנשים מדברים על העניין של השתיקה (.). שזה הדבר הקשה

ואני אמרתי, מה זה לשתוק? אני כזה מילולי (.). אל"ף זה יהיה לי אכלה, לשתוק (.). ו... וזה בסדר כי גם כל

הכלים האחרים ש... בגלל שבאתי ממשחק ותנועה ורקדתי המון שנים ו... < מגמגם > אמרתי זה לא נראה לי

שזה יהיה קשה מדי (-) עכשיו, אני צריך להוסיף, שכמובן היה לי איזה (.). אולי לא הודתי בזה ו... באופן גלוי,

עם עצמי, אבל אני חייב להגיד שהיה לי איזה מן פנטזיה שאמרתי (.). אה! אני אלך למקום שהוא כזה, אנשים

מפותחים < ממלמל > אתה יודע, אם זה חיפוש, עמוק וזה אולי < ממלמל > אולי יש גם גברים כאלה? לא רק

דודו מטייל בעולם, יש בטח עוד איזה גבר שניים ש... ויכול להיות שמהגבר האחד שניים ה... אחד מהם אולי

הוא הומו? אולי אני אמצא שמה משהו?

כאמור (ע"מ 36), פניה לסדנאות בהקשר של הטיול התרמילאי עשויה לסייע להרחבת המעגלים

החברתיים ולמציאת בני זוג במרחב הזר – מניע שלא בהכרח נעלם בהקשר של חיי היומיום בישראל.

אמנם לא כולם מכירים בכך ולא כולם יספרו על כך – אך במובאה זו דודו מתייחס לכך ישירות. במובאה

זו גם באה לידי ביטוי יוקרתה של סדנת הויפאסאנה, סדנא שמושכת (לפחות בעיניו) "אנשים מפותחים",

אולי הד לדימויה של הויפאסאנה בהארץ. כמו כן, לדידו המאפיין הבולט של הסדנא בעיני רבים הוא

השתיקה: זו עשויה לעורר פחד שעליו יש להתגבר כדי לפנות לסדנא כגון זו.

סיפורו של נתן מזכיר במספר היבטים חשובים את סיפורו של דודו (37-45):

- ג. (...) עשיתי פעם ראשונה ויפאסנה ב... בחצבה (. הייתי בן עשרים ושתיים משהו כזה – ראיתי את הסרט בטלוויזיה על הכלא (.
ח. כן, אגף הויפאסאנה
ג. אגף הויפאסאנה, אגף משהו (.
ח. זה היה בטלוויזיה? אני לקחתי את זה בווידאו
ג. [זה היה בטלוויזיה, בערוץ שמונה (. ראיתי את הסרט הזה, בסוף הסרט היה כזה לפרטים תא דואר או משהו כזה, יצרתי איתם קשר (. הגעתי לשמה לחצבה (4) הייתי בתקופה די הזויה בחיים שלי (-) אההם (. זהו, לא שמעתי לא זה, רק ראיתי את הסרט, ככה הגעתי בפעם הראשונה לויפאסאנה (.
ח. כן
ג. אההם
ח. [מה היה, מה (. היו לך איזה שהן ציפיות? או ש... באת?
ג. אההם (-) היו לי ציפיות – לא ציפיות להגיע להארה, להארה (. אבל אההם (. באיזהשהו – לא יודע אם (. חיפוש עצמי כי (. זה היה תקופה של אההם (. איכשהו איזה כלי עבודה ל... לסדר, למה זה היה תקופה מאוד אההם סוערת בחיים שלי (. ו... בסך הכל הייתי גם ילד, קצת אחרי צבא – עשרים ואחד, עשרים ושתיים (-) משהו כזה (. ו... וזה היה – והייתי, הייתי (. הייתי בסערות, הייתי ב... לא מפוקס, מאוד אההם (. וזה היה הפעם הראשונה וראיתי את הסרט הזה וזה עשה לי רושם מאוד מאוד חזק (.

אם כן, נתן נחשף לויפאסאנה דרך צפיה באגף הויפאסאנה. הצפייה בסרט בהחלט עשויה לעורר סקרנות אודות הקורס – על כל פנים זו היתה התוצאה הן במקרה של דודו והן במקרה של נתן (לא נותר לי אלא להמליץ לצפות בו). בנוסף לכך, כמו דודו כך גם נתן פנה לקורס בהקשר של משבר אישי-נפשי; וגם הוא, ככל הנראה בעקבות הצפייה באגף הויפאסאנה, ציפה לקבל "כלי" שיסייע לו "לעשות סדר" ולהתמודד עם "הבלבול", ועם "הסערה" הנפשית שאפיינו את חייו באותה עת.
בהקשר אחר נתן תאר את המצוקה הנפשית ממנה הוא סבל במונחים הבאים (542-545):

- ג. השתחררתי מהצבא (-) אההם (. הייתי הזוי לגמרי, היו לי כמה שנים מאוד מאוד הזויות ופסיכיות
ח. תן אההם (. תן קצת אההם (.
ג. (. מן מסע ארוך, מבולבל של אההם (. זהות עצמית, זהות מינית, זהות – כל הזהויות, אבל מ... ממקום של קושי (. הרבה קושי, הרבה בלבול (.

נתן גם תוהה אם קיים קשר בין פנייתו לסדנא למה שמכונה בעגה יומיומית "חיפוש עצמי" (50); מרואיינים אחרים קישרו בין "החיפוש העצמי" לויפאסאנה; כך, למשל, דודו מספר על השנה האחרונה שלו כקצין בצבא ובהערת אגב הוא אומר: "אז היתה לי שנה וחצי שעוד הייתי בצבא, אבל כבר התחלתי לגשש החוצה ולחפש את עצמי מה שנקרא, אפרופו ויפאסאנה" (202) (ראה/י גם משה, 424-433; עומר, 775-777). בשני המקרים החיפוש העצמי מתקשר לבהינתן ולהגדרת אוריינטציה מקצועית, אורח חיים וכו' בהקשר של שבר ביוגרפי המסמן את סיומו של פרק, כאשר על הסוכן להגדיר את הפרק הבא.

לעיתים קרובות תהליך זה מלווה במתחים או אף במצוקה נפשית ונראה שסדנת הוויפאסאנה (כמו הטיול התרמילאי) מייצגת אופציה לפעולה שיש בידה לסייע בהתמודדות עם תהליכים מסוג זה.

עומר (28-29), רונן (463) ורונה (267-270) שמעו על הוויפאסאנה דרך סיפורים של חברים, כמו רוב המרואיינים האחרים, שעברו את הסדנא לראשונה בהודו. כמו דודו ונתן, כך גם עומר (20-45) ורונן (291-322) פנו לקורס בהקשר של משבר נפשי. שניהם גם היו במצב של "בין לבין", בין סיומו של פרק לתחילתו של פרק חדש. אם כן, ארבעה מחמשת המרואיינים שעברו את הקורס לראשונה בישראל פנו לקורס בהקשר של מתח, מצוקה או אף משבר נפשי. המקרה של רונה, המרואיינת האחרונה, מייצג מקרה יוצא מהכלל המעיד על הכלל. כך מתאר עומר את הרקע לפנייתו לקורס (20-38):

ע. (...) עשיתי את הסדנא לפני (.). אההם זה היה, בסוף התואר, שזה לפני ארבע וחצי שנים, שסיימתי את התואר וזה היה בערך התקופה הכי נוראית בחיים שלי, הכי קש – כאילו הכי זווועתית כזה, לא, לא ידעתי מה לעשות, לא מצאתי את עצמי – התלבטתי אם לעבוד או לטוס (.). חזרתי להורים, לגור בבית – אחרי ארבע שנים שגרתי בדירה לבד כאילו, עם חברים ולבד (.). מלא דברים כאלה ש... לא ידעתי איפה אני – החלטתי ח. [וואי]

ע. שאני רוצה (.). כל הזמן נמשכתי לתחום הרוחני, בלי לדעת עליו כלום – זאת אומרת (.).

ח. [או קיי]

ע. זה מאוד עניין אותי, אבל לא נגעתי בו אף פעם (.). ובחזרתי משום מה בוויפאסאנה – כי שני חברים טובים שלי עשו את זה פעם, בהודו דווקא, שניהם – <לוחש לעצמו: > דווקא (.). ו... ואיכשהו זה עלה הרבה פעמים והחלטתי שאני הולך לעשות את זה (.).

ח. כאילו בסתם שיחות כאילו הם סיפרו לך מה (.).

ע. לגמרי! זאת אומרת אפילו לא – היה לי קשה להתחבר למה שהם אומרים – להבין, מה הם אומרים, אבל אההם (.). <ממלמל > אמרתי הולכים לעשות את זה הרבה אנשים, אני אולי – לפעמים אני עושה דברים, שאני לא מבין כאילו את המשמעות שלהם, עד שאני עושה אותם – אני לא מבין את ה... נותנים לך בעיה לפעמים היא נראית לך קלה כי אתה לא מבין בכלל כמה היא מסובכת, אז אותו דבר הוויפאסאנה, זאת אומרת – אמרתי טוב, מה, נשתוק? לא מפחיד אותי – כאילו (.). כל מי שלא עשה ויפאסאנה, חושב שהמשמעות של זה זה שתיקה!

אם כן, עומר הגיע לסדנת הוויפאסאנה בתקופה שהוא הגדיר כ"זווועתית", שבה הוא "לא מצא את עצמו". באותה עת הוא עמד לסיים את לימודיו והוא "לא ידע מה לעשות". הוא היה אם כן במצב של "בין לבין", בין סיומו של פרק אחד לתחילתו של פרק אחר ובפניו עמדה המשימה של הגדרת הפרק הבא. בהמשך עומר אף סיפר על התלבטות בין שתי אלטרנטיבות שעמדו אז על הפרק: לטייל בהודו או לחפש עבודה (לתאור המצוקה הנפשית והדילמה בין הנסיעה להודו לתחילת "פרק העבודה" ראה/י: 305-365). עומר מסיים את סיפור הדרך שהובילה אותו אל הקורס במשפט (45): "פיניתי לעצמי – לא היה לי כל כך קשה (.). עשרה ימים". משפט זה שב וממחיש עד כמה משאב הזמן הפנימי קריטי למימושה של אופציית הפניה לקורס. המכשלה של העדר זמן-פנאי כאמור נעלמת בסיטואציה של הטיול; ואילו עומר יכול היה

לפנות לקורס בישראל באותה נקודת זמן של "בין לבין", בדיוק מכיוון שבאותה עת הוא יכול היה לפנות לעצמו בנקל את הזמן הדרוש לכך. השילוב בין מה שניתן לכנות "השבר הביוגרפי" (בין סיומו של פרק מוגדר לתחילתו של פרק שעוד יש להגדיר ולהבנות), על המתח הנפשי שהוא עלול ליצור, לבין זמן הפנאי שמתפנה כתוצאה ישירה של מצב זה, הוא שהופך את הפניה לוויפאסאנה (או לטיול להודו) לרלוונטית, לברת מימוש. תיאור זה גם ממחיש את העובדה שסוכנים כמובן אינם שרויים במצבים של "בין לבין" רק בסיטואציה של הטיול, אלא גם "בבית". הטיול התרמילאי והפניה לסדנת הוויפאסאנה מופיעים כאן אפוא כשתי חלופות זמינות ומקובלות לפעולה להתמודדות עם מצבים של שבר ביוגרפי.

זאת ועוד: גם עומר, כמו יואב, נמשך באותו הקשר ביוגרפי "לתחום הרוחני", עליו הוא ידע מעט מאוד. הוויפאסאנה סימנה עבורו פרקטיקה "רוחנית" והוא מסביר את בחירתו בוויפאסאנה בדיווחים שהוא קיבל משני חברים שעברו קורס ויפאסאנה בהודו; בהמשך עומר סיפר שהקורס פתח בפניו "עולם שלם", אליו הוא לא היה מודע לפני כן, ושהקורס אף "הכניס" אותו "לעולם הרוחני" (91-99). הקורס מייצג אם כן "טעימה ראשונה" של פרקטיקות או סדנאות רוחניות – ראשונה ולא אחרונה, שכן בעת קיום הראיון עומר למד שיאצו במקביל לעיסוקו כמתכנת מחשבים (442-452). אציין בהערת אגב שההערה "דווקא בהודו" והחזרה, בלחש, על המילה "דווקא", מבטאים פליטת פה ותיקונה – המצביעים על כך שעבור הדובר יהיה זה אך טבעי וברור מאליו לעבור את הקורס בהודו (כפי שראינו גם בדבריה של ענבל).

עומר שמע אפוא על הוויפאסאנה מסיפורים של חברים שחזרו מהודו. מיד בהמשך הוא מוסיף ומציין: "ואיכשהו זה עלה הרבה פעמים"; הערה זו מצביעה על נוכחותה של הוויפאסאנה בשיח שהתקיים בעולמו החברתי-תרבותי (סטודנט למדעי המחשב באוניברסיטת באר שבע). עומר אף מזכיר פעם שנוצר בינו לבין חבריו: "היה לי קשה להתחבר למה שהם אומרים – להבין מה הם אומרים". פעם מושגי זה (היכולת להבין מה אומרים ועל מה מדברים) מדגיש את העובדה שהוא לא היה שייך לקבוצה הנבדלת והמרוממת אליה חבריו כבר השתייכו – יוצאי הודו, או בוגרי הוויפאסאנה – כלומר את מעמדו הנחות ביחס לחבריו; על מנת לשוב ולהשתוות אליהם ולשלוט בשפתם היה עליו לנסוע להודו או לעבור את הקורס. תאורו מזכיר אפוא במידה רבה את תאורה של רות את פגישתה עם ליהי ועדי בתחילת הטיול.

בנוסף לכך, עומר מסביר את החלטתו לעבור את הקורס בכך שרבים אחרים עברו אותו (עדות נוספת להופעת הוויפאסאנה ברשתות החברתיות אליהם הוא השתייך) – ובעיקר בכך שהוא לא הבין במה הוא עומד להתנסות. עומר חשב, כמו כל מי שלא התנסה בסדנא בעצמו, שעיקר החווייה טמון בשתיקה: "אמרתי טוב, מה, נשתוק? לא מפחיד אותי" (38). גם בתיאור זה מופיע אפוא אלמנט הפחד; בהמשך תאר עומר את הפחד וההתרגשות שהוא חש בדרכו לסדנא (1050-1057) ואף הזכיר חבר ששקל ללכת לסדנא ונמנע מכך בשל הפחד (578-601, 1113-1140), כמו החברים שהזכירו עדי וענבל.

בשלב זה עובר עומר לעמדת הדובר שכבר עבר את הקורס: "כל מי שלא עשה ויפאסאנה, חושב שהמשמעות של זה זה שתיקה!" ומיד הוא מוסיף (43-40): "כאילו אומרים מה, הלכת לשתוק עשרה ימים מה זה עזר לך, או אני לא מסוגל לשתוק עשרה ימים – הם לא מבינים שזה לא החלק הקשה בכלל בכל החווייה הזאת". עומר כמו מצטט כאן שני סוגים של תגובות שהוא קיבל מאנשים שלא עברו את הקורס, תגובות שבבסיסן עומדת ההנחה המוטעית לפיה הוויפאסאנה היא בעיקרה חווייה של שתיקה.

עומר מציג עמדה רווחת בציבור הרחב – אותם "הם", אלה שלא עברו את הקורס – לפיה העיקר בקורס הוא השתיקה, כפי שראינו גם בדברים של דודו (ראה/י גם: יואב, 954-961; משה, 766-768; קרן, 475; רונה, 240). אזכיר כי דיעה רווחת זו הופיעה גם בעיתון הארץ וכי במילון הסלנג המילה "ויפאסאנה" מופיעה כ"שתיקה יזומה" (כפי שהומחש בפרק א'). ואולם, הם מחמיצים את העיקר. כך גם חוזר עומר ויוצר את הפער בין אלה שלא עברו את הקורס, וחושבים בטעות שעיקר החווייה טמון בשתיקה, לאלה שעברו אותו ויודעים שהשתיקה היא רק אמצעי; כלומר, מי שלא התנסה בסדנא ימשיך להחזיק ברעיונות שווא. טיעון מבדל זה, הממחיש את קיומו של פער בין אלה שעברו את הקורס לאלה שלא עברו אותו, מופיע במונולוג הבא, שיוצא מפיה של בחורה שחזרה זה עתה מהסדנא ומשתפת את בן זוגה בחווייתה:

לא, אתה לא מבין מה הלך שם. אתה לא מבין, זה היה קשה – זה היה חזק אבל זה היה קשה. כאילו יש משהו בלשתוק שגורם לך לרצות להתפוצץ מבפנים, אתה מבין למה אני מתכוונת? זה כאילו – טוב איך תבין? אתה לא היית שם. אבל זה כאילו כל המחשבות שלך נערמות אחת על השניה, זה כמו פקק באיילון ואתה מסתכל על המחשבות שלך מבחוץ ואתה אומר לעצמך זאת איזה יפה, וזאת איזה טרנטה, וזאת כזאת של כולם, וזאת פה רק בשביל לנקר את העיניים ואתה מת, אתה מת, מת, מת להגיד משהו ואתה לא יכול – ואז זה בא לך מבפנים, מן קליק כזה, זה פשוט ... אין לזה מילים, זה מדהים! מדהים! אין, כל אחד חייב לעבור את זה. והאוכל? חבל לך על הזמן, כל גרגר אורז טעם גן עדן. זה פשוט לא יאומן, זה מביא טעם לחיים, אתה לומד להעריך כל דבר, זה סוף העולם זה. וואי בא לי למות מרוב אושר.

מונולוג זה יוצא מפיה של גיבורת הסדרה "בשורות טובות" והוא מופנה לבן זוגה, שנאלץ לוותר על השתתפותו בקורס ולהישאר בבית. היא אומרת את הדברים ממש ברגע הגעתה למעונם המשותף, לאחר עשרה ימים של העדרות – כלומר ברגע דרמטי של פגישה לאחר היעדרות ממושכת. הגיבורה ששבה מהקורס לא רק מתארת בפני בן זוגה את חווייתה – היא גם ממליצה לו בצורה נמרצת לעבור את הקורס בעצמו. בנוסף לכך, דבריה ממחישים את הפער (בידול מרומם) שנוצר ביניהם, הנובע מכך שהיא עברה חוויה "מדהימה", שלא ניתן לתארה במילים, ושכל אחד לדעתה "חייב לעבור"; אך הוא לא יוכל להבין למה היא מתכוונת כל עוד הוא לא יתנסה בוויפאסאנה בעצמו: "איך תבין?" היא שואלת – ומיד משיבה: "אתה לא היית שם". כלומר, כדי להבינה ולהשתוות אליה עליו לעבור את הקורס בעצמו. מונולוג זה מדגים כיצד מידע אודות הדגם עשוי לעבור בצורה ספונטנית מסוכן שהתנסה בו לסוכן שלא התנסה בו (כולל המלצה נמרצת להתנסות בפרקטיקה) וכיצד סיפור אודות ההתנסות מקנה למספר הון סימבולי שמבדלו ומרוממו מכל אלה שלא התנסו בו – אך בעת ובעונה אחת גם מעלה את יוקרת הדגם. אזכיר בנוסף לכך כי המונולוג שודר בערוץ 2, במסגרת של סדרה שזכתה לאחוזי צפייה גבוהים; אלפי ישראלים קלטו את הדברים ביחד עם גיבור הסדרה. על מנת שהסצינה "תעבור" ותתקבל כאמינה עליה לייצג במשהו את המציאות בשטח, את השיח הרווח לפחות במגזרים מסויימים של החברה הישראלית.²⁵

²⁵ ניתן לצפות בקטע זה באתר האינטרנט של "קשת", בקישור הבא (תאריך כניסה אחרון: 28/08/08): <http://www.keshet-tv.com/ProgramVideo.aspx?CatID=1758&ProgID=2946&CurrentCatID=2378>

כאמור, רונה היתה המרואיינת היחידה שלא פנתה לקורס בהקשר של משבר אישי-נפשי (250-259):

תראה, אני ציפיתי ל... (.) ציפיתי לחוויה הרבה יותר משמעותית והרבה יותר קשה, אההם – אני הייתי בתקופה מאוד טובה בחיים שלי (.) היה לי בן זוג שמאוד אהבתי, והיה לי למה לצפות, ו... – הייתי בתקופה טובה (.) ו... בגלל זה גם היה לי די קל (.) היה לי על מה לחשוב – מחשבות מאוד טובות, מאוד מספקות, מאוד אההם (.) ו... – היום אם הייתי עושה את זה? אני לא יודעת – אולי באמת כדאי < מגחכת > שאני יעשה את זה, אבל אההם לא יודעת – אני פשוט חושבת שזה קצת עבר לידי, כי אני יכולה להגיד ש... < ממלמלת > לא בדיוק עשיתי לעצמי הנחות, אבל אההם גם סיפרו לי < לא ברור, אולי "אנשים שעשו" >, אז הבאתי מה... מהאשראם איפה שהבן זוג שלי היה גר, עשיתי אההם כיסא כזה בלי רגליים, זה קרוב – כי לא מצפים ממך כאילו < ממלמלת > מן כיסא כזה בלי רגליים שיהיה לי משענת, כי אמרתי מה – למה אני צריכה שיכאב לי הגב? אני לא – זה לא חלק מהקטע של לסבול כאילו בכוונה (...)

אם כן, רונה הרגישה שמהו בחווייה של הקורס אולי "עבר לידה", מכיוון שהיא עברה אותו בתקופה "מאוד טובה". היא אף שואלת את עצמה בקול רם, ספק ברצינות ספק בצחוק: "היום אם הייתי עושה את זה? אני לא יודעת – אולי באמת כדאי שאני יעשה את זה". בכך היא מסמנת שבעת קיום הראיון היא היתה מצויה בתקופה שונה מבחינה קיומית-נפשית ולפיכך הפניה לרטריט נוסף עשויה להיות רלוונטית. מדבריה משתמע שניתן להפיק את המירב מהקורס כאשר מגיעים אליו בהקשר נפשי-קיומי של מתח, מצוקה או משבר נפשי.

הקשר זה של משבר אישי-נפשי-קיומי לא מופיע בסיפורים של אלה שעברו את הקורס לראשונה בהודו – במידה רבה מכיוון שהם היו בהקשר של טיול, בעיצומה של חווייה של חירות יוצאת מגדר הרגיל, של העדר סטרוקטורות וכו'. ואולם, רבים מאלה שנסעו להודו כאמור דיווחו על משבר נפשי בשובם לישראל. שמונה מרואיינים (דודו, נתן, עומר, רונן, יואב, עדי, גדי וליה) הגיעו לקורס ראשון בישראל או לרטריט נוסף בישראל לאחר שובם מהודו בהקשר של מתח, מצוקה או אף משבר נפשי-קיומי. אזכיר שגם בהארץ הופיעו מספר כתבות בהן הופיעו דוברים שפנו לסדנת הויפאסאנה בהקשר של משבר נפשי וכי היא הוצגה לעיתים קרובות כחווייה תרפויטיית יעילה. מן הראוי גם להזכיר שבסדנא מועברים באופן מרוכז עיקרי העמדה התרואדית-בודהיסטית המציגה תפיסת עולם ודרך חיים שנועדה להקל על *הדוקקה* (סבל, חוסר שביעות הרצון) המאפיינת את הקיום האנושי ואולי אף להשתחרר ממנה לגמרי.

ישנן אף עדויות לכך שנציגי הממסד הפסיכיאטרי הישראלי קיבלו דיווחים מפורטים על הטכניקה: בחודש מאי 2006 הגיע לישראל ד"ר פול פליישמן, פסיכיאטר אמריקאי מוערך (זכה בפרס מטעם אגודת הפסיכיאטרים האמריקאית), שהוא גם *מורה מוסמך* לוויפאסאנה על-פי גואנקה, כ"אורח" של העמותה לוויפאסאנה; פליישמן נטל חלק ב"פאנל הפתיחה של הכנס השנתי של אגודת הפסיכיאטרים הישראלית" והרצה בסמינר של האגף הפסיכיאטרי בבית החולים הדסה עין כרם (בר, 2006; טל, 2006). פליישמן גם פרסם מאמרים העוסקים בוויפאסאנה ככלי תרפויטי (Fleischman, 1999: 25-84).

אימוץ והפצה: חמשת המרואיינים שעברו לראשונה את הקורס בישראל הביעו הערכה רבה כלפי הקורס והתכנים שהועברו בו (דודו, 833-845; נתן, 422; עומר, 63; רונן, 313-346; רוני, 310-330 או 365-383). כולם גם סיפרו והמליצו למכרים לפנות לסדנא – כלומר כולם תרמו להמשך הפצת הבאז אודות הסדנא (דודו, 867-918; נתן, 780-786; עומר, 550-594; רונן, 735-770; רוני, 406-410). כמו כן, רונן ודודו עברו עוד לפחות רטריט נוסף בישראל ונתן עבר רטריט שני בהודו ורטריט שלישי כמה שנים לאחר מכן, בישראל. שלשתם גם תרגלו (לפרקים) בחיי היומיום. דודו אף התנדב לשרת בסדנאות של עמותת תובנה, כמנהל המטבח (668-675). כלומר, כמו ענבל, יואב ועדי, גם דודו תרם להפצת הדגם במערכת הקולטת באופן אקטיבי, מעבר להפצת "באז חיובי" אודותיו.

לסיכום:

סיפורי המרואיינים מצביעים באופן חד משמעי על הקשר המורכב בין הטיול התרמילאי להודו להעברתה של סדנת הוויפאסאנה (ושל טכניקת המדיטציה הנרכשת במהלכה) אל המערכת הישראלית, הקולטת. ראשית, התברר שהסיטואציה של הטיול מאפשרת או מעודדת התנסויות כגון זו: התחוויר כי המרחב התרמילאי בהודו משמש בדרך כלל מסגרת למפגש בין תרמילאים ישראלים לתרמילאים אחרים, ישראלים ומערביים (ולא בין סוכנים ישראלים לסוכנים הודים) וכי במסגרתו "מורכב מחדש" המיתוס הביט-היפי של שנות ה-60, שבתורו שואב דגמים מרפרטוארים הודים או בודהיסטים. כמו כן, רבים מנצלים את פרק הזמן של הטיול – מצב של "בין לבין", ללא מחויבויות חברתיות וללא מסגרות כובלות – לעריכת חשבון נפש או ל"התבוננות פנימית", כאשר סדנת הוויפאסאנה מבטיחה להקנות "טכניקה" או "כלי" להתבוננות פנימית בסגנון בודהיסטי (כלומר "מקומי" ו"אותנטי").

כמובן שזמן הפנאי העומד לרשות התרמילאים מקל על ההצטרפות לסדנא במהלך הטיול. הסיטואציה של הטיול גם מעודדת התנסויות בכל מיני חוויות "לא נורמליות", יוצאות מגדר הרגיל, כמו סדנת ויפאסאנה. הסדנא הוצגה לעיתים קרובות כאתגר, לעיתים אף כהתנסות מסוכנת ומפחידה; עם זאת, לאלה ששוקלים להצטרף לסדנא מתברר שעוד רבים אחרים שוקלים להרשם או נרשמים אליה בפועל (כולל תרמילאים אירופאים): רשימות ההמתנה, הצורך להרשם כמה שבועות מראש, השיחות אודות הוויפאסאנה, כמו גם הילת הסכנה והאתגר, תורמים ליוקרתה ואף הופכים את ההתנסות בה לסיפור טוב.

התברר גם שכשיח התרמילאי במזרח הרחוק ובהודו לסדנת הוויפאסאנה יש נוכחות: היא מופיעה בנושא מקובל לשיחה ודיווח על ההתנסות בה מקנה למספר הון סימבולי, שיש בידו לבדל את המספר ולשייכו לקבוצה מובחנת ויוקרתית, של בוגרי הוויפאסאנה או אף בוגרי הודו. בכמה ראיונות הופיעו תרמילאים "וותיקים" שסייעו לתרמילאים "צעירים" להתמצא ולהתאקלם במרחב הזר וסיפרו לאלה שמקרוב באו אודות חוויתיהם מהוויפאסאנה. בכמה ראיונות גם הופיעו תרמילאים שחזרו וסיפרו על התנסויותיהם מהטיול למכרים בישראל; כשאלה נסעו להודו אופציית ההצטרפות לסדנא היתה חלק מתכנית הטיול.

שנית, רוב המרואיינים מאוד העריכו את הסדנא: את המסגרת, את התכנים ואת המורה. כאמור, בסדנת ויפאסאנה לא למדים רק טכניקת מדיטציה המכונה ויפאסאנה, אלא גם מערכת מושגית ורעיונית שלמה, המכונה "בודהיזם תרואדי". רוב המרואיינים העריכו שלסדנא ולתכניה היו השלכות חיוביות על חייהם, אחרת רובם לא היו חוזרים לרטריטים נוספים; הם גם סיפרו על הויפאסאנה לבני משפחה ולחברים מתוך הערכה שההתנסות בקורס עשויה להועיל גם להם. כאמור, הטיול התרמילאי מייצג עבור רבים התנסות משמעותית, חוויה של "התבגרות", במהלכה הוגדרו עקרונות (דרך חיים, צורת קיום וכו') אותם הם ניסו ליישם בחיי היומיום בישראל. הנסיון לשמר "כאן" עקרונות מ"שם" הוביל לפניה לפרקטיקות שסימלו את חוויית הטיול, כמו סדנת הויפאסאנה. בנוסף לכך, האידאלים, העקרונות והפרקטיקות מ"שם" עשויים לסמל "אני חדש", שצמח במהלך הטיול: דמות זו שבה לישראל בסוף הטיול, על הדגמים, העקרונות והפרקטיקות החדשות שהיא אמצה "שם" – כולל מדיטציית הויפאסאנה. עוד התחוויר שרבים התקשו ליישם את דרך החיים שהציג בפניהם גואנקה ולתרגל את טכניקת המדיטציה בחיי היומיום: רבים פנו אפוא לרטריטים נוספים מכיוון שהם מספקים מסגרת נוחה לתרגול אינטנסיבי, שיש בידה אולי להשיב את התלמיד הוותיק למסלול התרגול לאחר הרטריט. בנוסף לכך, התברר שאזכור ההתנסות בסדנא מקנה למספר הון סימבולי גם בהקשר החברתי-תרבותי "בבית" ותורם במקביל לכך ליוקרתה של הויפאסאנה ולהפצת הבאז אודותיה במערכת הקולטת. נראה כי סדנת הויפאסאנה גם מסמלת בישראל משהו חשוב ומהותי מחוויית הטיול התרמילאי להודו – אופציה יוקרתית לפעולה שלא כולם יכולים לממש; וכך, סוכן שאינו יכול בנקודת זמן נתונה לטייל בהודו, יכול לפחות לעבור סדנת ויפאסאנה בישראל ולצמצם פערי יוקרה עם חברים שחזרו מהודו. התפשטות הבאז במערכת הקולטת נראית אם כן כמו התפשטות של מגיפה ויראלית – מסוכן שהתנסה בסדנא לסוכנים הנמנים על הרשתות החברתיות אליהם הוא משתייך (בתנאי שהוא מעריך שיש בה תועלת) – כהליך אוטוקטקליטי, שהולך וצובר תאוצה ככל שיותר סוכנים עוברים את הסדנא, מתרשמים ממנה או חשים שהפיקו ממנה תועלת, וממשיכים לספר עליה; כמו כן, ככל שהשמועה מתפשטת וככל שיותר סוכנים פונים לסדנא המיוחדת, כך גם הופכת הפניה לסדנא לנורמטיבית ולמקובלת, ואף גובר הסיכוי שאמצעי התקשורת ידווחו על הדגם הזר, שהרי זהו אחד התפקידים הבולטים של מדורי התרבות למיניהם: לדווח, לתאר ולנתח טרנדים חדשים; ברגע שהדגם הזר והמוזר מוזכר בעיתונים ובתכניות טלוויזיה מרכזיות, קיים סיכוי רב לכך שבמות תקשורתיות אחרות יתייחסו אליו ושקהלים רחבים הרבה יותר יחשפו לקיומו (למשל סוכנים מקבוצות דוריות אחרות).

שלישית, דפוס זה של התנסות ראשונה בסדנא במהלך טיול להודו ופניה לסדנאות נוספות לאחריו, או של התנסות ראשונה בישראל לאחר קבלת דיווחים אודותיה ממכרים שהתנסו בה בהודו, השפיע על עיצוב המבנה של שדה הויפאסאנה הישראלי, שבו העמותה לויפאסאנה בישראל (מעין שלוחה של ארגונו של ס.ג. גואנקה בישראל) היא העמותה הדומיננטית: כאמור, כל המרואיינים מלבד דודו, שטייל בהודו במסגרת של טיול מאורגן, פנו לסדנאות של העמותה לויפאסאנה בישראל, המארגנת סדנאות ויפאסאנה על-פי המתכונת המדוייקת של ס.ג. גואנקה. אתייחס לכך ביתר הרחבה בפרק הבא, שיעסוק בשדה הויפאסאנה הישראלי ובתגובות להופעתה ולהתבססותה של הויפאסאנה ב"שדה הרוחניות" הישראלי.

פרק ג': על כמה מתכונות השדה

1. הבהרת מונחי יסוד

המונח "ויפאסאנה" נושא בשפת המקור את המשמעות הבאה:

המונח 'Vipashyana' בסנסקריט (פאלי: Vipassana) מורכב משלש מורפמות: vi-pash-yana. yana הוא סיפא המתווסף לשמות עצם על מנת לתאר פעולה. vi הוא רישא המסמן הפרדה וחדירה גם יחד כמו הרישא 'דיא' ביוונית (דיא-לוג, דיא-תרמי – מונח המסמן שניים נפרדים שיש ביניהם דיפוזיה). pash הוא צורה מקוצרת של spash, המקביל לשורש הליטיני spec (ובאנגלית spy), ופירושו 'לראות', 'לצפות', 'לעקוב' במובן של ראייה. 'Vipashyana' מסמן אפוא 'הסתכלות של זה החודר דרך זה' (Seeing through) כלומר מדובר בחקירה דרך הסתכלות (פלד, 2005: 106).

הרגע בו סידהארתא גוטאמא "התעורר" או הגיע ל"הארה" מייצג את אחד הרגעים הדרמטיים, המכוננים, של הנרטיב הבודהיסטי; קדמה (הובילה) להארה מדיטציה אינטנסיבית שארכה, על-פי רוב הסיפורים, כשבועה ימים. המונח *Meditation* נושא באנגלית משמעות של "חשיבה מעמיקה", "הגות" או "עיון". ואולם, משמעותו של המונח המקורי, *בהאואנא (Bhavana)*, שונה למדי (ראהולה, 2004: 95-96):

המילה מדיטציה היא תחליף דל ביותר למונח המקורי *בהאואנא* (הדגשים במקור, ח.א.), שמובנו 'אימון' או 'פיתוח', כלומר אימון התודעה או פיתוח מנטלי. הבהאואנא הבודהיסטית, אם לדייק, היא אימון התודעה במלוא מובן המילה. מטרתה לטהר את התודעה מזיהומים ומהפרעות, כמו תשוקות ותאוות, שנאה, זדון, עצלות, דאגות, אי שקט וספקות, ולטפח איכויות כמו ריכוז, מודעות, אינטליגנציה, רצון, אנרגיה, יכולת אנליטית, ביטחון, שמחה ורוגע, שמובילים, בסופו של דבר, להשגת החוכמה הנעלה ביותר, אשר רואה את טבע הדברים כפי שהם, ולהגשמת האמת המוחלטת, הנירוונה. יש שני סוגי מדיטציה. האחד הוא פיתוח ריכוז מנטלי (סמטהה, או סאמאדהי בסנסקריט), מיקוד התודעה בנקודה אחת בעזרת שיטות שונות המפורטות בכתבים, שמובילות למצבים המיסטיים העליונים ביותר, כמו 'תחום האין', או 'התחום שבו אין תפיסה ושב אין העדר תפיסה'. על פי הבודהא, כל המצבים המיסטיים האלה הם תולדת התודעה, 'יצירי התודעה, מותנים (סמקהארה). אין להם ולא כלום עם המציאות, האמת, הנירוונה. צורה זו של מדיטציה רווחה עוד לפני ימי הבודהא. משום כך אין היא בודהיסטית במובהק, אך גם אינה מחוץ לתחום המדיטציה הבודהיסטית ... הבודהא עצמו, לפני שהתעורר, למד שיטות יוגיות אלה בהדרכת מורים שונים והגיע למצבים המיסטיים הגבוהים ביותר; אבל אלה לא סיפקו אותו, מכיוון שלא הביאו לחירות מוחלטת; הם לא סיפקו תובנה באשר למציאות המוחלטת ... הוא גילה איפה סוג אחר של מדיטציה שניקרא ויפאסאנה (בסנסקריט ויפאשיאנה או וידארשאנא), תובנה או ראייה חודרת של טבע הדברים, המובילה לשחרור מוחלט של התודעה ולהגשמת האמת המוחלטת, הנירוונה. למעשה, זוהי המדיטציה הבודהיסטית, האימון המנטלי הבודהיסטי. זו שיטה אנליטית, המבוססת על קשב, מודעות, ערנות, התבוננות.

הבהאואנא היא איפה "כלי" מרכזי ברפרטואר ההודי והבודהיסטי: היא עשויה להוביל לא רק ל"מצבים מיסטיים עליונים ביותר", אלא גם (ובעיקר) להבנת טבעם העמוק של הדברים ואף ל"הארה" ולנירוונה.

אך ה"בודזהים" כידוע התפשט במרחב האסיאתי והתפלג לזרמים ולתתי זרמים וכך גם ניתן לזהות מגוון רחב של שיטות (יפאניות, טיבטיות וכו') של "תרגול מנטלי בודהיסטי" (Shaw, 2006: 1-20).

2. סדנאות ויפאסאנה: רקע הסטורי²⁶

המערכת המושגית-רעיונית, תפיסת העולם, דרך החיים וטכניקות האימון המנטלי הבודהיסטיות כמובן זרות לחלוטין לסוכנים מערביים או ישראלים מן המניין; ישראלי החפץ ללמוד טכניקת אימון מנטלי כזאת יכול להצטרף לסדנאות ויפאסאנה שהותאמו במיוחד עבור ישראלים. ניתן להצביע על שלשה שלבים מרכזיים בתהליך העברתם והתאמתם של הקורסים לתלמידים ישראלים: השלב הראשון נפתח בבורמה הקולוניאלית של שלהי המאה ה-19; ככל הנראה כריאקציה לפעילותם של מסיונרים בריטים בבורמה, החל נזיר מלומד העונה לשם לדי סאייאדאו [Ledy Sayadaw (1846-1923)] להקנות את יסודות הדהרמה והתרגול המנטלי (בהאואנקה), שנשמרו עד אז בתחומי המנזרים בלבד, לתלמידים שאינם נזירים. בשלב זה קרוב לוודאי נערכה סדרה ראשונה של התאמות, שכן תלמידים אלה היו קרוב לוודאי הרבה יותר מוגבלים מבחינת משך הזמן שהם יכלו להקדיש ללימוד ולתרגול. בערוב ימיו הסמיך לדי סאייאדאו את תלמידו סאייא טט-ג-יי [Saya Thetgyi (1873-1945)] כממשיכו בהוראת הבהואנקה. גם מהלך זה מבטא את "הוצאת" טכניקות התרגול המנטלי אל מחוץ למנזרים, שכן טט-ג-יי נמנה על מעמד האיכרים. סאייא-גי או-בה-קין [Sayagyi U Ba Khin (1899-1971)], המורה שלימד את בן-גוריון, היה מתלמידיו הבולטים. גם או-בה-קין לא היה נזיר: הוא נמנה על האליטה הפקידותית-כלכלית של בורמה (בשיא הקריירה הוא נשא בתפקיד שניתן להקבילו לתפקיד "החשב הכללי" של ממשלת ישראל). או-בה-קין מסמן את השלב השני: התאמת הקורסים לתלמידים אירופאים, בני התרבות היהודית-נוצרית. כך, למשל, בשעוריו נעדרו סממנים של פולחן דתי (פסלים, קטורות, השתחויות וכו'). גם שליטתו בשפה האנגלית בוודאי הקלה על המשימה. קורסי הוויפאסאנה על פי ס.ג. גואנקה, המציג את עצמו כתלמידו של או-בה-קין, מותאמים אף הם לקהל מערבי: ההנחות למדיטציה ושיחות הדהרמה מועברות באנגלית ואין בקורסים סממנים של פולחן דתי. אך גואנקה תרם בעיקר להפצת קורסי הוויפאסאנה ברחבי העולם: בסוף שנות ה-60 עזב את בורמה והשתקע בהודו, שם הקים ארגון שתוך שניים-שלושה עשורים יהפוך לגלובלי בהיקפו. ארגונו כולל כיום עשרות שלוחות המארגנות קורסי ויפאסאנה על-פי אותם עקרונות, עם אותן מבנה (כללי התנהגות, סדר יום) ועם אותם תכנים. כיום ניתן למנות קרוב לעשרים "מרכזים של קבע" (השייכים ככל הנראה לארגון) בהודו, עשרים מרכזים של קבע במזרח הרחוק (נפאל, מינאמאר, תאילנד, פיליפינים, יפאן...), שמונה בארה"ב, שלשה בקנדה, שלשה בדרום אמריקה (מכסיקו, ברזיל וונצואלה), שבעה באירופה (גרמניה, איטליה, ספרד, צרפת, אנגליה) ושבעה באוסטרליה וניו-זילנד.

²⁶ תקציר זה מבוסס על שני מקורות, שאת מחויבותם לאמת ההיסטורית ניתן להעמיד בספק: א) סדרה בת שלש כתבות מאת אסף פדרמן שכותרתה "תולדות הוויפאסאנה" (פדרמן, 2005/א'; פדרמן, 2005/ב'; פדרמן, 2005/ג'), שפורסמה באתר האינטרנט של מעריב (NRG). ב) הביוגרפיות של שושלת המורים מופיעות באתר האינטרנט של "מכון המחקר" של ארגונו של גואנקה (Vipassana Research Institute), שכתובתו: www.vri.dhamma.org. בדף הבית של האתר מופיעה רשימת המורים עם קישורים לביוגרפיות של כל מורה, שחיברו וערכו אנשי VRI. אציין כי המידע הביוגרפי אודות או-בה-קין המופיע בכתבתו של יוסף לפיד מבורמה (לפיד, 1961/ב') תואם לתיאורים המופיעים באתר VRI.

המרכז של העמותה לוויפאסאנה בישראל, השלוחה של גואנקה בישראל, אינו נחשב ל"מרכז של קבע" – גם אם העמותה לוויפאסאנה מארגנת קורסי ויפאסאנה באותו אתר מאז שנת 2000. על-פי אתר האינטרנט של גואנקה, הסדנאות ששלוחותיו מארגנות ברחבי העולם מתקיימות על-פי אותה מתכונת; אצטין כי ג'קי היה ברטריטים על-פי גואנקה בדרמסללה, בישראל ובצרפת וכי יואב היה ברטריטים על-פי גואנקה בדרמסללה, בישראל ובאנגליה: שניהם סיפרו שהסדנאות היו זהות, הן מבחינת המבנה (כללי התנהגות, סדר יום) והן מבחינת התכנים (הנחיות למדיטציה, שיחות דהרמה) וכי רק התנאים הסביבתיים (אקלים, מזון, תנאי לינה וכו') היו שונים (ג'קי, 413-426; יואב, 912-918). אמצעים אודיו-ויזואליים בסיסיים מאפשרים את העברתם של קורסים זהים במקומות שונים ואת העברת התכנים ללא נוכחות הפיסית של המורה: ההנחיות לתרגול מועברות באמצעות קלטות שמע (בישראל, לאחר השמעת ההנחיות של גואנקה באנגלית הן מושמעות בדיבוב לעברית) ומדי ערב מוקרן סרט וידאו שאורך בערך כשעה, במסגרתו מעביר גואנקה את שיחת הדהרמה. קורסי הויפאסאנה שמארגנות העמותות הפועלות בישראל מייצגים אפוא את שלב ההתאמה השלישי, במסגרתו הותאמו קורסי הויפאסאנה לקהל הישראלי.

3. השוק המקומי

בישראל פועלות שלש עמותות עיקריות המארגנות קורסי ויפאסאנה: העמותה לוויפאסאנה בישראל, עמותת תובנה ועמותת ניומן. על-פי אתר האינטרנט של רשם העמותות, העמותה לוויפאסאנה רשומה כעמותה מאז אפריל 1993, עמותת תובנה מאז אפריל 1995 ועמותת ניומן מאז נובמבר 2005. לפיכך, בישראל מתקיימת מזה קרוב לשני עשורים פעילות מאורגנת להפצת סדנאות ויפאסאנה; שני ארגונים מתחרים הצליחו לשרוד במשך כל התקופה הזו ולאחרונה אף הצטרפה לשדה עמותה שלישית. עובדות אלה מעידות על חוסנו ועל יציבותו של שדה הויפאסאנה הישראלי.

שלשת העמותות מנסות לשרוד כלכלית במרחב הישראלי, תוך כדי תחרות על אותם קהלי יעד. ארגון הסדנאות דורש השקעה לא מבוטלת של משאבים כספיים (חכירת אתר, הלנת עשרות משתתפים, הזנתם וכו') ושל כוח אדם (תחזוקת האתר, הכנת מזון וכו'). מצד אחד, שלשת העמותות מתקיימות מתרומות (זאנא): בדרך-כלל המשתתפים אינם נדרשים לשלם מראש סכום נקוב כלשהו עבור הקורס (לינה, מזון, שכר למורה וכו'), אלא לשאת תרומה בסיומו, כל אחד כרצונו ובהתאם ליכולותיו²⁷. מצד שני, העמותות מסתמכות על כוח אדם זול במיוחד: תלמידים וותיקים שמתנדבים "לשרת" או להתנדב בקורסים ולסייע בשאר הפעילויות של העמותות (אדמיניסטרציה, תחזוקת האתרים בהם מתקיימות הסדנאות, וכו').

קיימים הבדלים מהותיים של מבנה, של סגנון ושל תוכן בין הסדנאות של שלשת העמותות, אך עבור צרכן פוטנציאלי השוקל לעבור סדנת ויפאסאנה לראשונה, ההבדלים הגלויים לעין נראים זניחים למדי: שלשתן מארגנות סדנאות בהן למדים ומתרגלים בתנאי פנימיה טכניקת מדיטציה המכונה "ויפאסאנה"; שלשתן מצהירות על זיקה למסורת הבודהיסטית; ובשלשתן נשמרים אותם כללי ההתנהגות בסיסיים:

²⁷ אמנם עמותת תובנה מארגנת לעיתים סדנאות "בתנאים משודרגים", עבורן היא דורשת תשלום מראש, אך אלה הן בבחינת יוצא מהכלל המעיד על הכלל: כל הסדנאות של העמותה לוויפאסאנה, הרוב המכריע של הסדנאות של עמותת תובנה וכל הסדנאות של עמותת ניומן, ממומנות באמצעות תרומות; על כל פנים, העמותות אינן מצהירות על מקורות מימון נוספים.

הימנעות מהרג, המנעות מגניבה, המנעות ממגע מיני, המנעות מנטילת "חומרים משני תודעה" (אלכוהול, סמים וסיגריות) והימנעות מדיבור. עמותת ניומן מוסיפה הימנעות משינה על גבי מיטות פאר, הימנעות מהתקשטות והימנעות מאכילה לאחר צהרי היום – שלשה כללים החלים גם על "תלמידים וותיקים" של העמותה לויפאסאנה, כאלה שעברו לפחות קורס ויפאסאנה אחד על-פי גואנקה; אציין כי בסדנאות של גואנקה "תלמידים וותיקים" ו"תלמידים חדשים" עוברים ביחד את אותה סדנא (אותו סדר יום באותו מתחם), מלבד, כאמור, שלשת הכללים הנוספים החלים על התלמידים הוותיקים; כמו כן, ניתן לזהות את התלמידים הוותיקים על-פי מקום הישיבה שלהם באולם המדיטציה (הם יושבים בשורות הראשונות). ניתן לדרג את הסדנאות של שלשת העמותות על-פי משכן ועל-פי דרגת הקושי שלהן (ראה/י נספח מ"ס 1): הסדנאות של עמותת תובנה אורכות בדרך כלל שבעה ימים והן "קלילות" יותר; אלה של העמותה לויפאסאנה אורכות עשרה ימים והן "ספרטניות" יותר; ואלה של עמותת ניומן אורכות כשבועיים והן פונות לנישה ספציפית של מתרגלים בד"כ מנוסים, המבקשים לתרגל באופן אישי עם הנזיר עופר עדי.

העמותה לויפאסאנה היא העמותה הדומיננטית בשדה והדבר בא לידי ביטוי בשלשה היבטים חשובים: ראשית, היא רשומה כעמותה לפני שתי העמותות האחרות; כלומר, היא היתה הראשונה שפעלה באופן רשמי ומאורגן להפצת סדנאות ויפאסאנה במערכת הקולטת. שנית, מהלכי הנדל"ן שלה מעידים על התבססות: עד לשנת 2000 סדנאותיה התקיימו בכל מיני אתרים ברחבי הארץ (גדי, 751-749); מאז, כל הסדנאות שלה מתקיימות באותו אתר (מבנים של בית ספר שדה חצבה), שהיא משכירה מהחברה להגנת הטבע; ובשנת 2008 העמותה דיווחה לתלמידים הוותיקים שלה באמצעות דוא"ל על הסכם עקרוני שנחתם לרכישת שטח אדמה בעלות של מליון וחצי דולר. העמותה תממן את הרכישה באמצעות "תרומות מישראל ומחו"ל". נראה שעמותת תובנה הולכת בעקבות העמותה לויפאסאנה: החל משנת 2006 סדנאותיה מתקיימות בעיקר באתר שבקיבוץ עין דור. "בעיקר", מכיוון שלא ברור אם היא משכירה את האתר על בסיס קבוע או רק לתקופות קצרות יותר, אד הוק. כמו כן, העמותה מארגנת סדנאות גם באתרים אחרים. ועל-פי אתר האינטרנט של העמותה מתחוויר שפעיליה מחפשים אתר לרכישה²⁸. שלישית, העמותה לויפאסאנה מושכת לסדנאותיה מספר גדול יותר של תלמידים: כך למשל מתחוויר במאמר מאת אסף פדרמן, שפורסם באתר NRG (פדרמן, 2005/א'). אציין שפדרמן הוא גם פעיל מרכזי בעמותת תובנה: הוא אחד משני מנהלי הפורום של אתר האינטרנט של העמותה והוא היה "מנהל הקורס" שבו השתתפתי. גם שחר בן-פורת, הכתב של טיים אאוט תל אביב שסיקר בשנים האחרונות את "השדה הרוחני" הישראלי, קובע שהסדנאות של העמותה לויפאסאנה הן הפופולריות ביותר (בן פורת, 2006). הערכות אלה עולות בקנה אחד גם עם ממצאי מחקר זה: רק אחד מתוך חמישה-עשר מרואיינים שנטלו בו חלק פנה לקורסים של עמותת תובנה; היתר פנו לקורסים של העמותה לויפאסאנה. אמנם המדגם אינו מייצג, אך ממצאים חד משמעיים אלה, המצטרפים להערכות של פעילים מרכזיים בשדה, ניתן להסיק, במידה רבה מאוד של וודאות, שהעמותה לויפאסאנה מושכת את מספר המשתתפים הגדול ביותר.

²⁸ ראה/י בקישור: <http://www.tovana.co.il/newsite/about.asp?id=28>; קובץ PDF בתחית העמוד מספק פרטים נוספים.

כפי שהתחוויר בפרק הקודם (שוב, בהנחה שקבוצת המרואיינים מייצגת במשהו את המציאות בשטח), ישראלים רבים עוברים קורס ויפאסאנה על-פי ס.נ. גואנקה במהלך הטיול התרמילאי להודו; חלקם פונה בשובם לסדנאות נוספות על-פי גואנקה ורובם מספרים על התנסויותיהם למכרים. כך הפכו סדנאות הויפאסאנה של גואנקה לסטנדרט בישראל: סדנת ויפאסאנה היא סדנת ויפאסאנה על-פי גואנקה. העמדה הדומיננטית של העמותה לויפאסאנה בשדה נובעת בעיקר מהעובדה שהקורסים שהיא מציעה מתקיימים על-פי המתכונת המדוייקת של גואנקה, מכך שהיא מספקת את "הדבר האמיתי", האותנטי – בדיוק את אותו קורס שבו התנסו בהודו החברים שחזרו מהודו (ראה/י למשל בן פורת, 2006).

עמותת תובנה נאבכת על ביסוס מעמדה כעמותה המארגנת "סדנאות ויפאסאנה", גם אם סדנאותיה אינן מושתתות על המודל של גואנקה. עדות למאבק על הזכות להשתמש במונח "סדנת ויפאסאנה" הופיעה כאמור בסדרת ה"מכתבים למערכת" שפורסמה בקיץ 2000 בעיתון הארץ.

תחת זאת, עמותת תובנה מציעה מגוון סדנאות ממסורות שונות, כמו למשל: "האור שבפנים – קורס חנוכה" (שבעה ימים, בהנחיית שימי לוי, רקפת בר-קמה וליילה קמחי); "קורס פסח" (שבעה ימים, בהנחיית כריסטופר טיטמוס, ערן הרפז וליילה קמחי); "רטריט משפחות לחג השבועות" (ארבעה ימים, בהנחיית סטיבן פולדר וערן הרפז); "קורס טבע" (שבעה ימים, בהנחיית לילה קמחי וינאי פוסטלניק); "רטריט דזוג'ן עם קית' דאומן" (שבעה ימים, סדנא המבוססת על מסורת טיבטית); "קורס עם הנזיר ויוקנדה" (עשרה ימים, במסורתו של המורה הבורמזי סאייא-דאו או פנדיטה); "קורס מטה וויפאסאנה עם מרסיה רוז" (סדנא שהתקיימה בקיבוץ תובל "בתנאים משודרגים") ועוד. רשימה חלקית זו של סדנאות שהעמותה ארגנה בשנת 2007 מעידה לפני הכל על המגוון הרחב של הסדנאות שהיא מציעה. התחרות בין העמותות באותו שוק ועל קהלי יעד דומים, הובילה אפוא לגיוון: הסדנאות של עמותת תובנה, "קוראת התגר" שונות או נבדלות ביחס לסדנאות של העמותה לויפאסאנה, העמותה הדומיננטית בשדה. אסטרטגיה זו אפשרית מכיוון שהמונחים "ויפאסאנה" או "מדיטציה בודהיסטית" כאמור מקפלים בתוכם מגוון רחב של שיטות ואינטרפרטציות מקובלות לתרגול (מסורות טיבטיות, בורמזיות, יפאניות וכו').

זאת ועוד: אם הסדנאות של העמותה לויפאסאנה מתקיימות על-פי אותה מתכונת, שטבע גואנקה, הרי שלעמותת תובנה יש יותר מרחב תמרון המאפשר התאמה רבה יותר של הסדנאות לקהלים מקומיים ספציפיים: עמותת תובנה מציעה למשל סדנאות קצרות יותר (שבעה ימים או רטריטים של "סופשבוע"), "רטריט משפחות", "סדנא בתנאים משודרגים" וכו'. לעיתים התכנים גם מותאמים למועד קיומן של הסדנאות, כמו למשל הסדנא "האור שבפנים – סדנת חנוכה" (שמה מעיד על לפחות חלק מתכניה), או "קורס פסח" שבו השתתפתי: אחד הנושאים שחזרו בשיחות הדהרמה היה "היציאה מעבדות לחירות", כאשר מונחים ורעיונות מעולם היהדות שימשו להבהרת מושגים ורעיונות מהדהרמה הבודהיסטית. הבלל חשוב נוסף טמון בתפקידו של המורה: כאמור, התכנים בסדנאות של העמותה לויפאסאנה מועברים באמצעות סרטים וקלטות שמע, כאשר תפקידו של "המורה", נציגו של גואנקה בסדנא, מצומצם ביותר. ואולם, כפי שהתברר בפרק הקודם, חלק לא מבוטל ממשתתפי הסדנאות של העמותה לויפאסאנה בישראל עשויים להגיע אליהן בהקשר של מתח, מצוקה, או אף משבר אישי-נפשי.

רבים ביקרו בשיחות שהתנהלו לפני ואחרי הסדנא של עמותת תובנה את העובדה ש"אין עם מי לדבר" בסדנאות של העמותה לויפאסאנה. לעומת זאת, את הסדנאות של עמותת תובנה מעבירים "בהופעה חיה" מנחים בשר ודם ולפיכך גם "יש עם מי לדבר" אם מתעוררים קשיים: בסדר היום של סדנת הפסח שבה השתתפתי אף הוקדשו פרקי זמן מיוחדים ל"שיחות אישיות" ול"שיחות קבוצתיות" ובשיחות *הדהרמה* ניתן היה לשאול את המנחים שאלות. אציין לסיום כי רשימת הקורסים (החלקית) שהובאה בעמוד הקודם מצביעה על העובדה שאת הסדנאות מעבירים מנחים זרים וישראלים. עמותת תובנה גם מארגנת פרויקט הכשרה למנחים מקומיים, האורך מספר שנים, המכונה DFP (Dharma Facilitators Program). אם כן, במסגרת התחרות בשדה, מציעה "קוראת התגר" סדנאות ויפאסאנה שונות, *נבדלות ומתאימות* יותר לקהל הישראלי, ביחס לסדנאות של העמותה הדומיננטית. התאמת הסדנאות של עמותת תובנה לתלמידים ישראלים גורמת לכך שהן נחשבות ל"קלילות" יותר (או, כפי שאחד מהתלמידים הוותיקים של העמותה הגדיר זאת בפני לאחר הסדנא: "ויפאסאנה לייט") והיא אף *פותחת* את אופציית ההשתתפות בסדנא בפני אוכלוסיות מגוונות יותר (פנסיונרים, דתיים וכו': ראה/י נספח מ"ס 1). סטיבן פולדר, מייסד עמותת תובנה, מתייחס להתאמת סדנאות הויפאסאנה בראיין למגזין "חיים אחרים" (פברן, 2005):

זהו הפורמט שהתפתח בעולם המערבי, והוא נועד כדי לענות על צרכיהם של המערביים שהם כידוע אנשים קצת חסרי סבלנות שרוצים לקבל את חבילת התרגול מהר, ולא לשהות במנוזר לתקופות ארוכות. במזרח את לא מוצאת קורסים כאלה, או לפחות לא מצאת, עד שהוצעו קורסים כאלה בידי מערביים שהביאו אותם למזרח. על פי המסורת קיבלת הסמכה לנזיר והקדשת חודשים, שנים ואולי אפילו את כל חיך לתרגול רוחני: החבילה שאנו מקבלים בצורת רטריט מתאימה את עצמה לתרבות שבה היא מתרחשת, בדיוק באופן שבו כל פעם שהבודהיזם נקלט בידי תרבות מארחת, הוא קיבל צורה שונה.

אם הסדנאות של עמותת תובנה נחשבות לסדנאות "ויפאסאנה לייט", הרי שהסדנאות של עמותת ניומן נחשבות ל"רציניות" יותר ביחס לאלה של העמותה לויפאסאנה: כאמור, הן אורכות כשבועיים וכללי ההתנהגות בהן נוקשים יותר. הבדל ברור נוסף ביחס לסדנאות של העמותה לויפאסאנה טמון בתפקידו של המורה: רטריט עם הנזיר עדי נראה כמו "שיעור פרטי" מרוכז; מדי יום המורה עוקב אחר התקדמות תלמידו והוא מתאים במיוחד לו, על-פי צרכיו ועל-פי קצב התקדמותו, סדר יום, תרגילים ספציפיים וכו'. אין ספק שהתקיימו וככל הנראה עדיין מתקיימים שיתופי פעולה בין עמותת תובנה לעמותת ניומן: הסדנאות של הנזיר עדי (מקום מושבו) התקיימו בקיבוץ עין דור – מרחק מטרים ספורים מהמתחם בו מתקיימות הסדנאות של עמותת תובנה. בקורס של עמותת תובנה שבו השתתפתי הנזיר הופיע מדי פעם בתחומי האתר ובסוף הסדנא נשא דברים בפני קהל המשתתפים: הנזיר סיפר על עמותת ניומן, על אופי הסדנאות שהוא מעביר, על הכשרתו וכו'. מתחוור אם כן ששתי העמותות "קוראות התגר" מיצבו את הסדנאות שלהן ביחס לאלה של העמותה לויפאסאנה, הדומיננטית בשדה. התחרות בין העמותות גיוון ההיצע תורמות לפיתוחו של השוק המקומי: בשתי הסדנאות שבהן השתתפתי שוחחתי עם אנשים שהיו בסדנאות של עמותת אחת ו"חצו את הקווים" כדי להתנסות בסדנאות של אחת העמותות האחרות (ראה/י גם גדי, 743).

אוסף ואצין שמייסדי העמותות טיילו בהודו ובמזרח הרחוק, התוודעו במהלך הטיול לדהרמה ולמדיטציה הבודהיסטית ובשובם לישראל הקדישו ממיטב זמנם ומרצם להפצת סדנאות ויפאסאנה בישראל. כך על כל פנים איילת מנחמי (הדר, 2007/ב'; שוחט, 1997), אילונה אריאל (לוינסון, 2000), סטיבן פולדר (לורי, 2000) והנזיר עדי (עזר, 2006) תוארו או הציגו את עצמם בראיונות לכלי התקשורת. אצין לסיום ששלשת העמותות מקושרות לארגונים בינלאומיים: כאמור, העמותה לויפאסאנה היא מעין סניף של ארגונו הבינלאומי של ס.נ. גואנקה בישראל. עמותת תובנה נעזרת בכריסטופר טיטמוס, שהקים מרכז מדיטציה (*Gaya House*) באנגליה ומלמד במערב ובהודו; טיטמוס מעביר את סדנאות הפסח של עמותת תובנה בערך מאמצע שנות ה-90 (לורי, 2000). על-פי אתר האינטרנט של עמותת ניומן הנזיר עדי למד והוסמך בתאילנד ולאחר מכן לימד במרכז מדיטציה של מורו בגרמניה. לסיכום: הדפוס החוזר של פניה ראשונה לסדנת הויפאסאנה (בהקשר של טיול תרמילאי למזרח ולהודו, בסדנאות של גואנקה) תרם לגיבוש המבנה של שדה הויפאסאנה הישראלי, בו העמותה לויפאסאנה היא הדומיננטית. מאמצי העמותות המתחרות, "קוראות התגר", הובילו ליצירת גיוון בהיצע הסדנאות. שני הדפוסים המוכרים של העברת דגמים בין תרבויות (דאיימונד, 2002: 174) באים אפוא לידי ביטוי בדוגמא של העברת סדנאות ויפאסאנה לישראל: העמותה לויפאסאנה מארגנת סדנאות על-פי המתכונת המדוייקת של גואנקה (*Blueprint coping*) ועמותת תובנה מארגנת מגוון רחב של סדנאות, ווריאציות לרעיון הכללי של "סדנאות מדיטציה ברוח בודהיסטית".

התחרות בין העמותות אינה מובילה רק ליצירת גיוון: היא גם תורמת להפצת הדגם במערכת הקולטת. הפעילות השיווקית של העמותות באה לידי ביטוי בעיקר ביחסי ציבור שלהן, כאשר פעילים מרכזיים שלהן מתראיינים באמצעי התקשורת (שוחט, 1997; לורי, 2000; לוינסון, 2000; בן פורת, 2007); לעיתים הפעילים של העמותות מנצלים את מעמדם ואת העניין שיצירתם האמנותית מעוררת בתקשורת כדי לקדם את הפצת הסדנאות של העמותות שהן מייצגות, כפי שהומחש במקרה של מנחמי (שוחט, 1997; הדר, 2007/א'). כמו כן, אסף פדרמן ותומר פרסיקו – שני פעילים מרכזיים של עמותת תובנה (על-פי תרשים הארגון המופיע באתר האינטרנט של העמותה²⁹) – מפרסמים באופן קבוע מאמרים באתר NRG (ברובריקה המכונה "ניו אייג") הקשורים לבודהיזם ולסצינה הרוחנית – הכוללים אזכורים אודות עמותת תובנה, דיווחים על פעילותה וקישורים לאתר האינטרנט שלה (פרסיקו, 2008; פדרמן, 2005/ד'). שתי העמותות גם מארגנות אירועים שזוכים לעיתים לתשומת לב תקשורתית: כמו למשל הגעתו של הפסיכיאטר פול פליישמן למספר הרצאות בישראל כ"אורח של העמותה לויפאסאנה"; ראיונות עימו הופיעו במספר כתבות (בר, 2006; טל, 2006), כולל בתכנית הטלוויזיה "רואים עולם" (ע"מ 22). או הגעתו של ג'ק קורנפילד (נזיר בודהיסטי בעבר, פסיכולוג, חיבר מספר רבי מכר – שניים מהם תורגמו לעברית: "אחרי האקסטזה" ו"דרך הלב") בינואר 2008, להרצאה אחת בישראל, כ"אורח של עמותת תובנה". גם במקרה זה הופיעו בכלי התקשורת ידיעות אודות ביקורו (לב ארי, 2008; פרסיקו, 2008).

²⁹ התרשים מופיע בקישור: <http://www.tovana.co.il/newsite/organization2008.gif>

בנוסף לנוכחות בכלי התקשורת העמותות פועלות לשיווק הסדנאות שלהן גם בשטח: כאמור (ע"מ 22), העמותה לויפאסאנה מארגנת הקרנות של אגף הויפאסאנה במוסדות להשכלה גבוהה, בחברות היי-טק וכו'. אחת היוזמות המעניינות ביותר של העמותה בשנים האחרונות היתה ארגון סדנת ויפאסאנה בכלא חרמון (הדר, 2007/ב') – יוזמה שהוצאתה מן הכוח אל הפועל בוודאי דרשה עבודת שכנוע מול הרשויות והתגברות על אתגרים לוגיסטיים לא פשוטים (בן פורת, 2006); היא מעידה על חדירת הדגם למוסדות ממלכתיים במערכת הקולטת (לידיעה אודות יוזמות דומות במערב ראה: זר, 2006). העמותות גם פועלות ליצירת "קהילות" של מתרגלים ותלמידים וותיקים – מעין "סנגהה" מקומית. ככלל, נראה כי קורסי הויפאסאנה מתפקדים כמעין פלטפורמה להפצת הדהרמה הבודהיסטית בישראל (ראה: נספח 1).

4. ריאקציות להופעת הדגם בשדה הרוחני הישראלי

הופעתן של "תורות" ופרקטיקות "הודיות" (כמו מדיטציית הויפאסאנה) ב"שדה הרוחני הישראלי" מעוררות תגובות נגד (ריאקציות) מצדם של נציגי המסורת היהודית לענפיה, המייצגים את הזרמים הרוחניים הדומיננטיים במערכת הקולטת. פוסקי הלכה ניצבים בפני דילמה: מצד אחד, על-פי פוסקים מהמעלה הראשונה (כמו הרב עובדיה יוסף) העיסוק במדיטציות מזרחיות "גובל בעבודה זרה" ולפיכך, ככלל, יש לאסור על עיסוק בטכניקות אלה (אופיר, 1998: 1-2). בידיעה שפורסמה באתר אינטרנט חרדי אף מוצגת פניה לסדנת ויפאסאנה כהצטרפות ל"כת הודית", העשויה להוביל לאיבוד שפיות הדעת (שפיגל, 2006)³⁰; אציין בהערת אגב כי מדיטציית הויפאסאנה אכן מופיעה באתר אינטרנט רשמי של מדינת ישראל, שמטרתו להזהיר את הציבור מפני כתות הפועלות בתחומה. באתר מופיעה רשימה של כתות, ביניהן "מדיטציה טרנסדנטלית", ובראש הדף המתאר את הכת מופיעה ההערה הבאה: "אין לבלבל בין המדיטציה הטרנסדנטלית לבין תנועות מדיטציה אחרות כגון ויפסנה ולמונח 'מדיטציה'³¹. אם כן, עבור גורמים מקצועיים-ממלכתיים, שבסמכותם לקבוע מי ראוי לתואר "כת" ומי לא, העיסוק במדיטציה בכלל ובוויפאסאנה בפרט אינו מסוכן ואין לסווגו כ"כת" (למיטב הערכתי עמדה זו מוצדקת לחלוטין). גם ה"התבודדות" של בן גוריון בבורמה עוררה תגובות דומות – כפי שמעיד למשל המכתב הבא, שפורסם במדור "קוראים כותבים" בעיתון מעריב (ד.ב.ד., "שלווה בצילו של בודהא?", מעריב, 20/12/1961):

כאזרה מדינת ישראל נדהמתי לקרוא בעיתונים ולשמוע מעל גלי האתר פרטים ופרטי פרטים על ביקורו של ראש הממשלה דוד בן גוריון במקדש בודהא. ברצוני, איפוא, לעורר את דעת הקהל שלנו לבעיה תמוהה ומדאיגה זו. אינני מדבר על הצד הדתי שבדבר, לזאת ידאגו הדתיים. אך מבחינה לאומית יהודית ציונית, הרי הדבר מזעזע. ראש ממשלת ישראל נוסע מעבר ארצות וימים כדי למצוא שלוה רוחנית וסיפוק נפשי – במקדש בודהא!!! הייתכן שאדם המייצג את מדינת ישראל ואת העם היהודי יכרע ברך לפני אלהי המזרח?! הייתכן שאדם המשמש כדמות ודוגמא אישית לרבבות בני הנוער שלנו יראה שהנה הדרך למציאת השקט הנפשי והרוחני היא בודהא?!

ד.ב.ד. (השם המלא שמור במערכת) רמת גן.

³⁰ הציטוט לקוח מידיעה שהופיעה לאחר שידור התכנית "עובדה", שכללה כתבת-תחקיר אודות נסיבות מותו של בחור צעיר מהרצליה, שהתאבד מספר ימים לאחר שעבר סדנת ויפאסאנה וגופתו נמצאה במקווה של ישיבת חב"ד בצפת.
³¹ ראה: בקישור (תאריך כניסה אחרון: 09/01/09): http://www.katot.org/KtSct_TM.asp

מכתב נוסף, המבטא עמדה דומה פורסם באותו מדור למחרת (מני, 1961): "צועקים חמס על מספר ניכר של ילדי יהודים עניים המוצאים מחסה במיסיון ואין צועקים חמס על שראש ממשלת ישראל מתמסר לעבודה זרה בפומבי. נכבדים אחרים כבר מתכוונים ללכת בעקבותיו. עוד מעט יצטרך האוצר להכין דיוויזים עבור עולי רגל מישראל לבורמה". לאחר דיון אודות התפשטותה של הנצרות הקדומה באימפריה הרומית, חותם המחבר את מכתבו בהערה הבאה: "בכל זאת יש פער גדול בין הדת הנוצרית או המוסלמית לבין עבודת בודהה המכונה 'אלהים חיים'. הייתי בוחר את בעל זכוב, עבודה אלילית מתוצרת הארץ". אין ספק שגל התגובות החריף הזה התעורר במידה רבה מכיוון שהסוכן ש"סטה" והתנסה באותה התבודדות בודהיסטית הוא ראש ממשלה מכהן, סמל (עוד בחייו) לתקומתו של העם היהודי בציון. אך דוגמאות אלה ממחישות כיצד התנסות בפרקטיקה בודהיסטית, הודית (וכו') עשויה היתה להיתפס – גם בקרב סוכנים שאינם בהכרח דתיים – כ"עבודה זרה", על כל המשמעויות הסימבוליות שבדבר (עבירה על אחת מעשרת הדברות, אחת העבירות השכיחות ביותר במקרא, שאף עוררה לא אחת את זעמו של האל העברי וכו'). אציין כי הדי הביקורת הגיעו אל בן גוריון בבורמה וכי ערב תחילת ההתבודדות המנהיג התייחס לכך במספר ראיונות עיתונאיים (לפי דוסף, 1961/א'; ראה/י גם פונדק נחום, 1961):

על הביקורת שנשמעה בישראל בגלל 'התמסרותו' לבודהיזם השיב בן גוריון: האנשים בבית אינם יודעים כנראה מה זה בודהיזם. הם חושבים, שזוהי דת כמו הנצרות. אולם הבודהיזם היא השקפת עולם מוסרית ופילוסופית של החיים. מנקודת הראות הזאת, אין הבדל בין עיון בבודהיזם לבין קריאת דקארט או שפינוזה. ישנם רעיונות חשובים בבודהיזם ולי יש חולשה לרעיונות ולספרים – הוסיף מר בן גוריון.

אם כן, כאז כן היום הפניה לדגמים מזרחיים עשויה לזכות את הסוכן *הסוטה* בסטיגמה של "עבודה זרה". אך כידוע, עם ישראל עם קשה עורף הוא – ומכאן הדילמה של נציגי הממסד הדתי: למרות האיסור רבים מבני ישראל, בעיקר בארה"ב ובישראל, נמשכים אחר "תורות" וטכניקות מזרחיות. עד כדי כך, שבאמצע שנות ה-70 ביקש הרבי מלובביץ' "בהתוודעות פומבית" למצוא או להמציא "אלטרנטיבה כשרה": "לקריאתו נענו פסיכולוג ואנתרופולוג שהכינו הרפיית המחשבות בשיטה נייטראלית ('פרווה') והוסיפו מדיטציה המבוססת על מקורות ישראל" (אופיר, 1998: 4). בתחילת שנות ה-80 אף עלה לישראל האנתרופולוג, ד"ר חיים רוזן, וייסד בצפת את "המדרשה למדיטציה יהודית על-פי התורה" (אופיר, 1998: 4, הערת שוליים 19).

אך מי שטבע את המונח "מדיטציה יהודית" ויצק בו תוכן קונקרטי-מעשי היה הרב אריה קפלן, שפעל בארה"ב והשתייך לזרם האורתודוקסי. הרב קפלן הספיק לפרסם במהלך חייו הקצרים חיבורים רבים, חלקם תורגמו לעברית. למען ההפשטה ניתן לסכם את המהלך של קפלן באופן הבא: בחיבור ראשון, *מדיטציה והתנף*, מוצגות עדויות מהמקרא לכך שהנביאים השתמשו בטכניקות שנועדו לסייע או אף לאפשר יצירת קשר עם האל (Kaplan, 1978). בחיבור הבא, "מדיטציה וקבלה", סוקר קפלן את ההיסטוריה של הקבלה מהתנאים ועד לחסידים, תוך הצבעה על מספר עדויות לפיהן דמויות מרכזיות מהמורשת הרוחנית היהודית לדורותיה השתמשו בטכניקות שיכולות להזכיר טכניקות מזרחיות (קפלן, 1995 (1982)). כותרת החיבור השלישי, "מדיטציה יהודית: מדריך מעשי" מעידה על יעודו: הספר כולל

סדרה של שיטות לתרגול מעשי של "מדיטציה יהודית" (קפלן, 1998 (1982)). קפלן גם טוען שהטכניקות היהודיות הוצנעו או הוחבאו בכוונת תחילה (רק יחידי סגולה היו רשאים ללמוד אותם), אך לאור כוח המשיכה של הטכניקות המזרחיות נמצא לנכון להוציאם לאור (קפלן, 1998: 7-9). המהלך של הרב קפלן נועד אפוא להראות שאת ה"פנינים" של התורות והפרקטיקות המזרחיות ניתן למצוא במורשת היהודית; קפלן חיפש, מצא, ערך, תאר מחדש (באמצעות מונחים שרווחו בשפה של קוראיו – כגון "מדיטציה", "מנטרה", "מנדלה" וכו') והפנה את תשומת הלב לקיומן של טכניקות מדיטציה "יהודיות", שמזכירות את הטכניקות המזרחיות ולהערכתו אינן נופלות מהן. לא זה המקום לדון בתקפות הטענות של קפלן (או של גואנקה: גם גואנקה טוען שאת הטכניקה שהוא מלמד לימד סידהארטא גוטאמה בעצמו), או בקווי הדמיון והשוני בין הטכניקות היהודיות לטכניקות הבודהיסטיות. רק אזכיר כי בעת העתיקה התקיימו קשרים ומגעים בין בני תרבויות המזרח הקדום (מסופוטמיה, פרס, ארץ ישראל, מצרים, יוון) לתרבויות שפרחו בתת היבשת ההודית – וכי סביר להניח שבמסגרת מגעים אלה "הסתובבו" בארץ ישראל כל מיני רעיונות, טכניקות, פרקטיקות וכו' (ראה/י למשל: שפילברג, 1990: 291-314).

התגובה של נציגי הממסד ה"יהודי-שמרני" להצלחתן של התורות והפרקטיקות המזרחיות כוללת אפוא, מצד אחד, איסור על עיסוק בפרקטיקות אלה (תוך שימוש בסטיגמה של עבודה זרה) ומצד שני הפניה לפרקטיקות דומות, "כשרות", מהרפרטואר היהודי (או "הכשרת" פרקטיקות דומות). התייחסותו של הנשיא קצב לשאלה "מה דעתך על הנהייה אחר העידן החדש, הודו, ויפאסאנה, מדיטציות?" מהווה ביטוי מוחשי לשימוש באסטרטגיה זו – והיא מובאת כאן במלואה (שגב, 2001/ב):

יש לנו את היהדות. הלוואי והיינו יכולים במקום זה להתעמק בקבלה. אני לא מבין למה צריך ללכת לבודהיזם כשאנחנו הקדמנו את כל העמים בעולם בכל הנושא של תהיות על מהות היקום. יסודות הקיום של המין האנושי אחרי שיבוא אלי יהודי ויגיד לי שהוא למד את התלמוד ולמד את הקבלה ולא מצא תשובה ורוצה לחפש אותה בדתות אחרות, אז בבקשה. אבל מה יש ללכת למוזאונים אחרים לפני שראית את המוזיאון בארץ?"

אכן, דרושה מידה מינימלית של פתיחות ושל סקרנות כדי "לטעום" מאותם דגמים זרים. אציין כי קורסי "מדיטציה יהודית" בהשראת הרב קפלן מוצעים כיום בתל אביב ובירושלים. הקורס כולל שבעה מפגשים המתקיימים אחת לשבוע, במהלכם למדים ומתרגלים טכניקות כגון: "שיטת השקטה לפי האדמו"ר מפיאסצ'נה", "הרמב"ם, דבקות ומדיטציה", "הקשבה לשירת הנשמה לפי הראי"ה קוק" ועוד. עלות הקורס: 499 ש"ח, כולל "יעוץ אישי להתאמת שיטת המדיטציה"³². גם בית חב"ד בדראמסללה מציע "קורס מדיטציה יהודית", הכולל חמישה מפגשים בני ארבע שעות כל אחד ומחירו 1000 רופי³³. בקיץ 2008 התקיימה לראשונה בהסטוריה של עם ישראל "סדנת ויפאסאנה יהודית". כך תוארה הסדנא בכתבה שפורסמה ב-YNET תחת הכותרת: "חדש: סדנת ויפאסאנה יהודית" (נחשוני, 2008):

³² תכני הקורס ואינפורמציה נוספת מופיעים בקישור הבא (תאריך כניסה אחרון: 10/01/2009): http://www.jewishmeditation.org.il/index.php/hebcourses/hebcurent?gclid=CMvivPf4_5cCFQ9WtAodjANADQ

³³ למידע נוסף ראה/י בקישור הבא: מדיטציה_יהודית <http://www.unity.co.il/43072/>

בעולם הישיבות ידועה תענית הדיבור כאחד הכלים בעבודת ה', אבל את הויפאסאנה הבודהיסטית אף אחד עוד לא גייר. בקיץ הקרוב זה יקרה, בסדנא מיוחדת שתפתח לראשונה בירושלים. "שמעון בן גמליאל אומר: כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה" (אבות א', י"ז) – זהו המוטו שמנחה את יוזמי "הויפאסאנה היהודית", המבטיחים סדנא המוקדשת ל"לימוד תורה והתבוננות פנימית". היא תימשך ארבעה ימים באמצע חודש אוגוסט, ותיערך במנזר נוטרדם דה-ציון בשכונת עין-כרם בבירה. במהלך הסדנא יעסקו המשתתפים בלימוד שיטתי של פרקים מתוך מסכת ברכות מהתלמוד הבבלי ... בנוסף תשלב הסדנא שיחות מעגל ממוקדות, תרגילי כתיבה יצירתית ותרגול יומי במדיטציה, הכל בתנאי אירוח מלא באווירה פסטוראלית, וכמובן – עם ארוחות בתפריט צמחוני בלבד. "כדרך של תעניות דיבור, הדיבור בימי הסדנא יוקדש כולו ללימוד", מסבירים המארגנים, "ההימנעות משיחות החולין נועדה להתבוננות פנימית של כל משתתף ומשתתפת מלבד העיסוק התוכני, אנו מקווים כי אינטנסיביות הלימוד בסדנא תאפשר למשתתפים לרכוש כלים וידע בלימוד התלמוד". מנחת הסדנא ומנהלת התוכן היא חוקרת התלמוד, ד"ר רוחמה וייס, והיא מיועדת לנשים וגברים, חילונים ודתיים מכל הזרמים, בעלי רקע תלמודי וכאלה שמתנסים בכך לראשונה.

אם כן, "סדנת ויפאסאנה יהודית" משלבת תענית דיבור בלימוד מרוכז של פרקי אבות. עלות ההשתתפות בה: 1850 ש"ח לאדם, כולל לינה ומזון³⁴. להבדיל מקורסי המדיטציה היהודית שהוזכרו בעמוד הקודם, קורס זה מבוסס על הפורמט של הרטריט (קורס הנמשך מספר ימים, בתנאי פנימיה, שמטרתו ללמד או להעביר תכנים עיוניים, טכניקות וכו'); עצם השימוש בפורמט זה מבטא פעם נוספת את העברתו של "רעיון כללי" מתת המערכת התרמילאית למערכת הישראלית. דוגמא זו גם לוקחת את הדימוי הביולוגי-אורגני (העברה והפצה של דגמים כמגיפה ויראלית) צעד נוסף קדימה, שכן לפנינו מופיעה מוטציה חדשה: אם התחרות בין העמותות המארגנות סדנאות ויפאסאנה בישראל הובילה להופעת גיוון ברמת ההיצע, שנתר עם זאת נאמן למורשת הבודהיסטית, הרי שסדנת הויפאסאנה היהודית מחברת מרכיבים משתי מסורות ויוצרת משהו "אחר", "חדש"; בשדה המוסיקה הקונטמפורנית מכנים זאת "פיוזן" (*Fusion*). השימוש בתווית "ויפאסאנה" מעיד על כוח המשיכה שלה בשדה הרוחני: היא משמשת לקידום מכירות של סדנא, שמבטיחה לקהלי היעד שלה – "גברים ונשים, דתיים וחילונים, עם או בלי רקע תלמודי" – להקנות כלים ללימוד טקסטים תלמודיים. אך המונח מרוקן ממשמעותו המקורית ומוענקת לו משמעות חדשה: "תענית דיבור" (אין אזכור להעברה של מושגים ורעיונות בודהיסטים ולא ברור אילו תרגילים מנטליים נלמדים בסדנא, אם בכלל), המאפשרת את שילובו במערכת מושגית יהודית-מסורתית (לדוגמה נוספת של הגדרת הויפאסאנה כ"תענית דיבור", ראה י: שגב, 2001/א') ואת יצירת המוטציה החדשה. תגובת נציגי המגזרים המסורתיים, הדומיננטיים, של השדה הרוחני המקומי נעה אפוא בין דחיה על הסף (מדיטציה כ"עבודה זרה", ויפאסאנה כ"כת הודית"), תוך הצעת אלטרנטיבות "כשרות", מרפרטוארים יהודיים ("מדיטציה יהודית"), לגיוס הטכניקה – או, ליתר דיוק, התווית המסמנת אותה, תוך ריקונה ממשמעותה המקורית – לשיווק סדנאות בהן מועברים תכנים "יהודיים" לקהלי יעד יהודיים-הטרוגניים.

³⁴ המנחה למדיטציה הויפאסאנה בקורס (תומר פרסיקו, עמותת תובנה) מספר על רשמיו מהקורס בבלוג שלו. ראה/ בקישור הבא: <http://www.notes.co.il/tomer/47026.asp> מודעה המכריזה על הקורס, על תכניו וכו' מופיעה בקישור הבא: <http://www.notes.co.il/tomer/50573.asp>

סיכום ומסקנות

במסגרת מחקר מצומצם זה ביקשתי לזרות מעט אור על אופני העברתם של דגמים (פרטי רפרטואר) בין מערכות תרבותיות שונות, ועל אופני קליטתם והתבססותם של דגמים חדשים אלה במערכות הקולטות. מקרה-בוהן קונטמפורני – הופעתה של טכניקת מדיטציה המכונה *ויפאסאנה* במערכת הישראלית – שימש כזרקור. מפאת קוצר היריעה בחרתי להתמקד בבחינת אופני התהוותם של *ביקושים* מצד צרכנים ישראלים לסדנאות ויפאסאנה, ביקושים המזינים את שדה הויפאסאנה הישראלי מזה קרוב לשני עשורים ומאפשרים את הישרדותן של העמותות המארגנות את הסדנאות בישראל; זהו אפוא היבט קריטי של תהליך העברתו, התבססותו והמשך הפצתו של הדגם הזר, שזה מקרוב בא, במערכת הישראלית, הקולטת. כמו כן, ההנחה בדבר קיומו של קשר בין הטיוול התרמילאי למזרח הרחוק ולהודו לבין הופעת סדנאות הויפאסאנה במרחב התרבותי הישראלי שימשה כהיפותזה המרכזית, כקצה החוט הראשוני, של המחקר. חיבור זה הורכב משלשה פרקים: בפרק הראשון הוצגו עדויות להדירתן של סדנאות הויפאסאנה למערכת הישראלית; מקורן של עדויות אלה בסדרה של כתבות, ידיעות ומאמרים שפורסמו בעיתון *הארץ* וכללו את המילה *ויפאסאנה*; כמו כן, הוצגו ונותחו אופני ייצוגיה (או דימוייה) של הויפאסאנה בעיתון מרכזי זה. הפרק השני עסק בתהליך *רכישת הדגם* ובתהליך *העברתו לישראל* והוא התבסס על ראיונות עומק שערכתי עם ישראלים שהיו בסדנת ויפאסאנה לפחות פעם אחת; במהלכו התברר כיצד המרוויינים נחשפו לוויפאסאנה, באילו נסיבות הם הגיעו לסדנא, מדוע הם פנו אליה, מה הם חושבים עליה וכו'. הפרק השלישי עסק בשדה הויפאסאנה הישראלי; בסיומו אף הוצגה קשת של תגובות מצד נציגי זרמים מסורתיים של *השדה הרוחני המקומי* בעקבות ההתבססותן של תורות וטכניקות מהמזרח הרחוק בשדה.

ממצאים ומסקנות

פרק א' נפתח בהצגת נתונים כמותניים: התברר שבעיתון *הארץ* הופיעו הרבה יותר כתבות הכוללות את המילה "ויפאסאנה" ביחס לעיתונים מערביים אחרים שנסקרו. התברר גם שבשנים האחרונות חלה מגמה ברורה של עליה במספר הכתבות שכללו את המילה *בהארץ*, ושכתבות אלה הופיעו במגוון רחב של הקשרים נושאים. ממצאים אלה העידו בעיקר על התבססותה של המילה בשפה העברית בת זמננו ועל התבססותה של הפרקטיקה שהיא בדרך כלל מסמנת במערכת הקולטת. ואולם, עיון בכתבות עצמן חשף אלמנטים חשובים נוספים. התחוור שסדנאות הויפאסאנה הפכו לאופציה זמינה ומקובלת לפעולה עבור מגזרים מרכזיים של החברה הישראלית: בכתבות רבות הויפאסאנה הופיעה כדגם טרנדי או כדגם השייך לטרנד כללי, *הטרנד הרוחני*, שצרכניו אופיינו כיהודים-חילונים בני המעמדות הבינוניים ומעלה. בכתבות רבות אחרות הויפאסאנה הופיעה כאלמנט *בהצגת-העצמי* של דמויות ראויות להערכה, חלקן אף מוכרות וידועות בציבור, שהציגו את עצמן בפני עיתונאי (וקוראי) *הארץ*. איזכור הויפאסאנה בראיונות *להארץ* העיד בראש ובראשונה על *ההון הסימבולי* שהתנסות זו מקנה; איזכורים אלה תרמו במקביל לכך להעלעת יוקרתו של הדגם הזר ולהפצת *באז חיוכי* אודותיו במגזרים חברתיים רחבים ומרכזיים במערכת הקולטת.

התחוויר גם שהוויפאסאנה הופיעה במרחב הטלוויזיוני הישראלי, לעיתים בתכניות טלוויזיה מרכזיות הנהנות מאחוזי צפיה גבוהים, ולפיכך סביר להניח שישראלים רבים (הרבה מעבר לציבור קוראי הארץ) לפחות שמעו על המונח "ויפאסאנה".

בסך הכל הוויפאסאנה הוצגה בהארץ באור שנע בין נייטרלי לחיובי ולעיתים אף לחיובי ביותר. מתוך סך הכתבות שכללו את המילה חולץ הדימוי הכללי הבא: ויפאסאנה היא טכניקת מדיטציה שניתן ללמוד בישראל בסדנאות מיוחדות; הוויפאסאנה קשורה לטרנד הרוחני; סוכנים ראויים להערכה עברו את סדנת הוויפאסאנה וראו כי טוב; התנסות זו עשויה לחולל שינויים חיוביים ומרחיקי לכת באופן תפיסתו של המשתתף את עצמו, את העולם, את חייו – ואף להוביל לשיפור דרמטי באיכות החיים; לעיתים הוויפאסאנה הופיעה כמסגרת תרפוייטית-נפשית "משלימה" או "אלטרנטיבית"; בכתבות רבות הופיע קישור בין הוויפאסאנה לטיול התרמילאי להודו ולתרבות הנגד הביטניקית-היפית.

הממצאים שהתקבלו בראיונות לא רק עלו בקנה אחד עם קווי מתאר כלליים אלה, אלא אף הבהירו את אופי הקשר בין הופעת סדנאות ויפאסאנה בישראל לבין הטיול התרמילאי להודו, כמו גם את אופני ההפצה של ידיעות אודות הדגם. התברר שלא ניתן לעמוד על התהוות הביקושים לסדנאות הוויפאסאנה בישראל מבלי להתייחס להיבטים השונים של הקשר אל הטיול תרמילאי למזרח הרחוק ולהודו, היבטים שאת העיקריים שבהם ניתן לסכם כך:

- עשרות אלפי ישראלים יוצאים לטייל בהודו מדי שנה מזה לפחות כשני עשורים; לעיתים קרובות הטיול התרמילאי משמש מסגרת ל"התבוננות פנימית" ולהגדרה אינדיווידואלית של משמעות ושל דרך חיים (לעיתים מתוך עמדה ביקורתית ביחס לתכתיבי התרבות הישראלית הדומיננטית).
- תרמילאים ישראלים באים במגע בעיקר עם תרמילאים אחרים, ישראלים ומערביים; בתת המערכת התרמילאית מושל בכיפה האתוס הביט-היפי, השואב בתורו דגמים מרפרטוארים הודים.
- אחת האופציות המקובלות לפעולה בטיול היא השתתפות במגוון רחב של סדנאות; פניה לסדנת ויפאסאנה על-פי ס.ג. גואנקה היא אופציה בולטת ופופולרית ב"תפריט הקורסים התרמילאיים".
- מידע אודות אופציות זמינות לפעולה מועבר בתת המערכת התרמילאית בעיקר באמצעות תקשורת בין אישית, מפה לאוזן. איזכור חוויות מהוויפאסאנה מקנה למספר הון סימבולי – לא רק בהקשר של הטיול, אלא גם בישראל; כך גם מופץ הבאז החיובי אודות הוויפאסאנה הן בשיח התרמילאי בהודו והן בישראל (עם זאת, נוכחותה של הוויפאסאנה בולטת הרבה יותר בשיח התרמילאי, בסיטואציה החברתית-תרבותית של הטיול). התפשטות הבאז אודות הדגם הוקבלה להתפשטות של מגיפה ויראלית – כתהליך אוטוקטקליטי, שהולך וצובר תאוצה ככל שיותר סוכנים עוברים את הסדנא, מתרשמים ממנה, מספרים אודותיה וממליצים למכרים להתנסות בה.
- רבים מנסים בשוכם לישראל לשלב פרקטיקות ועקרונות שהוגדרו בהקשר של הטיול; כך גם חלקם ממשיכים לתרגל כאן פרקטיקות שנרכשו שם, או פונים לסדנאות אחרות המייצגות את

- החזוייה התרמילאית. בנוסף לכך, חברים ובני משפחה שלא עלה בידם לטייל בהודו עשויים לפנות בישראל לאותן סדנאות, המסמלות את החזוייה התרמילאית בהודו.
- בלא מעט מקרים פניה לסדנת ויפאסאנה בישראל ארעה בהקשר של "שבר ביוגרפי", בין פרק אחד בחיים למשנהו, הקשר המלווה לעיתים קרובות בתהיות, קושיות, מתחים, לחצים ולעיתים אף משברים נפשיים; גם "השיבה מהודו" מלווה לעיתים קרובות במשבר נפשי. הפניה בישראל לסדנא ראשונה, או לריטריט שני לאחר הטיול, מבטאת לעיתים ניסיון להתמודד עם מצוקות ומתחים נפשיים אלה. אזכיר, בנוסף לכך, שסדנאות הויפאסאנה מציגות למשתתפים את מערכת המושגים, תפיסת העולם ודרך החיים הבודהיסטית-תרוואדית – מכלול המתיימר להציע מזר אוניברסלי *לדוקקה* המאפיינת את הקיום האנושי והמייצג אלטרנטיבה לאורח החיים המערבי בורגני-קפיטליסטי, שמעורר בקרב לא מעט בוגרים-צעירים ביקורות ותחושות של חוסר נחת.
 - הדפוס הרווח של רכישת הדגם (נוכחותו הבולטת בשיח התרמילאי בהודו, פניה לקורסים מבית היוצר של ס.ג. גואנקה בהודו, המשך הפצת הבאז אודותיו בישראל על-ידי תרמילאים שחזרו) הוביל להיווצרות המבנה של שדה הויפאסאנה הישראלי – ובו *העמותה לויפאסאנה*, המארגנת סדנאות על-פי ס.ג. גואנקה, היא הדומיננטית, ועמותת *תובנה* היא קוראת התגר.

אין ספק שהפופולריות של הטיול למזרח הרחוק ולהודו (היקף התופעה, משך קיומה, המשמעות שמטיילים מייחסים לטיול בשובם) הובילה באופן דומה להעברתם של דגמים רבים אחרים אל המערכת הישראלית, ואף תרמה לפריחתם של "חוגים לדרום-מזרח אסיה" באקדמיה הישראלית (אילני, 2009); כל עוד יצאו עשרות אלפי צעירים ישראלים לטייל בהודו וכל עוד יהנו סדנאות הויפאסאנה של ס.ג. גואנקה מאותה יוקרה ומאותה נוכחות בשיח התרמילאי, סביר להניח שהעמותות המארגנות סדנאות ויפאסאנה בישראל יזנו בביקושים, ושהעמותה לויפאסאנה תמשיך לשמור על דומיננטיות בשדה הישראלי. ואולם, הדוגמה של העברת סדנאות הויפאסאנה לישראל מאפשרת לגזור מספר מסקנות כלליות יותר ביחס לאופני העברתם וקליטתם של דגמים זרים במערכות קולטות:

(א) בני אדם נעים במרחב ובאים במגע עם בני אדם אחרים, בני מערכות תרבותיות זרות או בני תתי מערכות המרכיבות את המערכת הכללית אליה הם שייכים; כתוצאה ממפגשים אלה עשויים סוכנים לקלוט, להטמיע, לשאת ולהפיץ דגמים ורפרטוארים שלמים, לעיתים בלי כוונה ומבלי משים. כל עוד סוכנים נעים במרחב ובאים במגע עם סוכנים בני תרבויות שונות, קיימת אפשרות סבירה שדגמים יועברו ממערכת (או מתת מערכת) אחת לרעותה. וככל שעולה מספר הסוכנים בני מערכת אחת הבאים במגע עם סוכנים בני מערכת אחרת, וככל שנמשכים מגעים אלה, כך גם גובר הסיכוי שיועברו פרטי רפרטואר בין שתי המערכות. זאת ועוד: סוכנים השבים לגבולם משהות בניכר נהנים בדרך כלל מיוקרה רבה וזוכים לתשומת לב מיוחדת. הצגת חפצים וסיפור סיפורי הרפתקאות מהמסע מקנים לנוסע שחזר הן סימבולי לא מבוטל, שעשוי לבדלו ולרוממו ביחס לאחרים; מצב עניינים זה משפר את סיכויי הקליטה של דגמים זרים המוצגים על-ידי סוכנים-נוסעים ששבו לסביבתם החברתית-תרבותית.

(ב) רכישה או צריכה של דגם זר (חדש) אמורה לענות על צרכים או לספק לסוכן-צרכן תועלת כלשהי – מעבר ליוקרה שעשויה להעניק הצגה לראווה של רכישת הדגם. אין כמעט חשיבות לשאלה האם הדגם אכן מועיל, אובייקטיבית, או לא: מה שחשוב הוא שהסוכן-צרכן מעריך שהדגם מועיל – ואולי אף חשוב מכך: שהוא יציגו כמועיל בפני מכריו. ככל שגדל מספר הסוכנים שמשתמשים בדגם, מעריכים אותו כמועיל (בהשוואה לאופציות זמינות אחרות) ואף מספרים על כך למכריהם, כך גם גובר הסיכוי שהשימוש בו יהפך לנורמטיבי ולמקובל ושסוכנים אחרים יבקשו לרכוש אותו. קל וחומר כאשר הדגם נתפס כמספק יתרון תחרותי (עבור פרטים, חברות, מדינות) מול מתחריים אחרים בשדה נתון. זאת ועוד: במידה וסוכנים ברי סמכא ועוצמה יגיעו למסקנה ששימוש בדגם עשוי להועיל לחברה בכללותה, הרי שתפתח הדרך להחדרתו "מלמעלה" ולהקנייתו הסיסטמטית לאוכלוסיות נרחבות במערכת. כך, למשל, אם פקידים בכירים בישראל יעריכו שתרגול מנטלי בודהיסטי יסייע להורדת רמות האלימות בבתי הספר ויפעלו להקניית הטכניקה לתלמידי בתי הספר העל יסודיים, הרי שהדגם יועבר באופן סיסטמטי לאוכלוסיות מאוד נרחבות במערכת הקולטת. כלומר, לאחר פרק זמן ראשוני של התבססות והפצה מלמטה עשויים להבשיל התנאים להפצה מלמעלה – וההסתוריה האנושית מספקת דוגמאות רבות לכך (תפקידם של קונסטנטינוס בהפצת הנצרות ושל אשוקה בהפצת הדאהרמה הבודהיסטית, למשל). קיימת כמובן גם אפשרות של תגובה הפוכה, כאשר סוכנים בעלי עוצמה מעריכים שהדגם הזר עלול לפגוע בחברה ופועלים לעצירת התפשטותו ואף להעלמתו מהמערכת. תיתכן גם אופציית ביניים: "דגירה שקטה", המשך התבססות והפצה מתחת לפני השטח, הרחק מתשומת ליבם של בעלי העוצמה.

(ג) במידה ורכישת הדגם הזר מקנה לרוכש *הון סימבולי*, הלה יטה להציגו לראווה ובכך יתרום ליוקרתו ולהפצתו באז *חיוכי* אודותיו ברשתות החברתיות אליהן הוא משתייך. במקרה של מדיטציית הויפאסאנה ההצגה לראווה באה לידי ביטוי בעיקר באמצעות סיפור סיפורים אודות חוויות מהסדנא. האתגרים שהסדנא מציבה (ואף הילת הסכנה המתלווה אליה), מוזרותה, ייחודיותה, הקישור לטיול להודו, אורח החיים האלטרנטיבי שהיא מציעה, פירות התרגול המנטלי הבודהיסטי והתועלת הטמונה בחובו (על פי המתרגלים-מספרים) – כל אלה תרמו ליוקרתה ולאטרקטיביות שלה בקרב בוגרים ישראלים צעירים.

(ד) תפקידו המכריע של ה"יבואן" בהעברת הדגם בא לידי ביטוי בשלשה היבטים עיקריים: ההיבט הראשון הוא ההיבט האדמניסטרטיבי: הסדרת הסטטוס המשפטי, ניהול חשבונות, דיווח לרשויות וכו'. את ההיבט השני ניתן להגדיר כ"יצירת היצע מתאים". במקרה של סדנאות הויפאסאנה בישראל היבט זה מתבטא בעצם ארגון הסדנאות ובהתאמתן לקהלים מקומיים (מועדי קיום הסדנאות, תרגום תכנים, העלמת סממנים דתיים-פולחניים וכו'); התאמה פירושה גם עריכת שינויים ב"מודל המקורי", המקלים על סוכנים מקומיים להצטרף לסדנאות ואף מאפשרים לקהלי יעד מגוונים (למשל שומרי מצוות) להצטרף אליהן. ההיבט השני הוא *שיווקי*: העמותות פועלות להפצתה ולהנכחתה של הויפאסאנה במערכת הקולטת, מעבר לבאז *החיוכי* שעובר מפה לאוזן ברשתות חברתיות מסוימות. הן השתמשו במספר אמצעי הנכחה, שהבולטים שבהם היו: תחזוקה של אתר אינטרנט (כולל מידע אודות הטכניקה

ואודות הסדנא, פירוט מועדי הקורסים, אפשרות להרשם לסדאות און-ליין ועוד), יחסי ציבור (בעיקר קשרים עם עיתונאים), ופעילות בשטח (הצגת הטכניקה בקמפוסים, חלוקת דפי מידע ועוד). בנוסף לכך, תחרות בין היבואנים בשדה הובילה להעצמת שתי הפונקציות האחרונות: הדבר בא לידי ביטוי בגיוון ההיצע והתאמתו לצרכים ולאימוץ של קהלים ספציפיים, ובהגברת הנוכחות של הדגם, בשטח ובאמצעי התקשורת. תחרות עשויה אפוא לתרום לפיתוחו של השוק או להגברת רמת הביקושים בשוק.

ה) התבססותם של דגמים זרים במערכות קולטות עשויה לעורר ריאקציות מצד נציגי האופציות הוותיקות בשדה נתון. במקרה של תורות וטכניקות מדיטציה מהמזרח הרחוק תגובתם של נציגי הזרמים המסורתיים בשדה הרוחני הישראלי (היהדות לענפיה) נעה מדחיה על הסף, כולל הטלת הסטיגמה של "עבודה זרה", דרך גיבוש והצעה של אופציות אלטרנטיביות "כשרות" מהמסורת או מרפרטוארים יהודיים ("מדיטציה יהודית"), ועד, כפי שהומחש בדוגמא של "סדנת הויפאסאנה היהודית", לאימוץ – וליתר דיוק ניכוס – תוך שינוי משמעותו של המושג (ויפאסאנה כ"תענית דיבור"), צירופו למערכת אפיסטמית-סמלית יהודית ועריכת שינויים רדיקלים (התאמות) בתכנים המועברים בסדנא (גם אם הפורמט של סדנא בתנאי פנימיה, שכה נפוץ במרחב התרמילאי, הועתק). ריאקציה זו יוצרת דגם חדש, תוצאה של שילוב בין אלמנטים של דגמים "מקומיים" לבין אלמנטים של דגמים זרים.

הצעות להמשך מחקר

על מנת להעניק משנה תוקף לממצאי מחקר זה (ואולי גם לחשוף ממצאים נוספים) ניתן להמשיך עם אותה מתודה ולערוך ראיונות עם עוד עשרות ישראלים שהיו בסדנת ויפאסאנה לפחות פעם אחת. אפשר גם להרחיב את היריעה ולהוסיף קבוצת ביקורת: ניתן לראיין יהודים-חילונים בני פחות או יותר שלשים שייבחרו באופן אקראי ולברר (מלבד "סיפור החיים" והרקע החברתי-כלכלי): האם הם שמעו על המונח "ויפאסאנה", האם הם יודעים מה משמעותו, האם הם או מי ממכריהם היה בסדנת ויפאסאנה, מהי עמדתם ביחס לויפאסאנה, האם הם טיילו בהודו, וכו'. ניתן גם לחלק שאלונים קצרים באתרים ספציפיים (קמפוסים ובתי קפה, למשל) שיספקו מידע ביוגרפי כללי אודות הנשאל (גיל, תחום עיסוק וכו') ובעיקר מידע אודות התייחסותו לויפאסאנה (למשל האם הנשאל יודע מהי משמעות המונח ויפאסאנה?).

בנוסף לכך, יש לחקור ביסודיות אספקטים חשובים שזכו לתשומת לב מועטה מדי במחקר זה, כמו למשל: א) מתי ובעיקר כיצד הפכה סדנת הויפאסאנה על-פי ס.ג. גואנקה לכל-כך פופולרית בקרב תרמילאים ישראלים (ומערביים) במזרח הרחוק ובהודו? כמו כן, אילו דגמים אחרים (סדנאות, פרקטיקות) פופולריים בתת המערכת התרמילאית – והאם ניתן לזהות את קיומם במערכת הישראלית? אציין בהערת אגב שבחינת מספר הכתבות הכוללות את המילה "אושו" בעיתון הארץ ובעיתונים מרכזיים מערביים אחרים מעלה תוצאות מאוד דומות לתוצאות שהתקבלו עבור המילה "ויפאסאנה".

(ב) יש מקום להרחיב את היריעה בכל הנוגע לעמותות הפועלות בשדה הוויפאסאנה הישראלי ולבחון, למשל, כיצד ובאיזה הקשר הן הוקמו? מיהם המייסדים והפעילים המרכזיים? כיצד הן שורדות כלכלית? מהי רמת הארגון שלהן? מהי מגמת התפתחותן (מספר תלמידים, מספר סדנאות בשנה)? מהו אופי היחסים בין העמותות המתחרות בשדה? מהו אופי היחסים שהן מנהלות עם ארגונים זרים ובין-לאומיים (למשל: אופי היחסים בין העמותה לוויפאסאנה לארגונו של גואנקה)? וכו'.

(ג) יש לנתח את השדה הרוחני הישראלי ולזרות אור על הסוגיות הבאות (הרשימה הבאה כמובן חלקית): אילו זרמים "רוחניים" פועלים בו? כיצד הם שורדים כלכלית? מהו הפרופיל החברתי-כלכלי של הצרכנים של כל אחד מהם? אילו יחסי גומלין מתקיימים בין העמותות המתחרות בשדה? וכו'. ניתן גם לבחון באופן יסודי יותר את התגובות ואסטרטגיות הפעולה של נציגי הזרמים המסורתיים בשדה הרוחני להופעתן של תורות ופרקטיקות "רוחניות-הודיות": ניתן למשל לראיין נציגים של זרמים שונים של הרוחניות היהודית (נציגי הממסד הדתי, המרכז לקבלה, היהדות החילונית וכו') ולברר את עמדתם ביחס לתורות ולטכניקות מזרחיות בכלל ולוויפאסאנה בפרט; יש גם לזרות אור, בעיקר באמצעות תצפית משתתפת וראיונות עומק, על סדנאות "מדיטציה יהודית" וסדנאות "ויפאסאנה יהודית": מיהם המארגנים, כיצד הסדנאות מתנהלות, אילו תכנים מועברים בהן, מי פונה אליהן וכו'.

זאת ועוד: סדנאות ויפאסאנה עשויות לשמש מצע פורה למגוון רחב של מחקרים. מאחר וברחבי העולם מתקיימות סדנאות ויפאסאנה במתכונת כמעט זהה, שמארגנות עמותות הפועלות על-פי המודל שהציב ס.נ. גואנקה (עשרה ימים בתנאי פנימיה, עם אותם כללי התנהגות, אותו סדר יום ואותם תכנים), הרי שניתן די בנקל להשוות את התנהגותם של סוכנים בני תרבויות שונות, השרויים בסיטואציה כמעט זהה; ניתן למשל לבחון, כמעט בתנאי מעבדה, כיצד, אם בכלל, משתנים דפוסים של אינטראקציות בין אישיות (בתנאים בהם כאמור התקשורת המילולית אסורה), לפני הסדנא ובסיומה, במרחבים משותפים כגון חדר האוכל, אולם המדיטציה, חדרי השינה – בסדנאות המתקיימות בגרמניה, איטליה, קליפורניה, הודו וכו'. מאחר ובסדנאות ויפאסאנה נשמרת הפרדה מלאה בין נשים לגברים, הרי שניתן לערוך השוואות בין-מגדריות ובין-תרבותיות: למשל, ניתן להשוות דפוסים של אינטראקציות בין אישיות בקרב חניכות ישראליות לעומת חניכים ישראלים – או לעומת נשים צרפתיות, שוודיות, הודיות, יפאניות ... ניתן גם לעמוד על מגוון האפקטים החיוביים שסדנת הוויפאסאנה מבטיחה לחולל: האם ועד כמה משפיע תרגול הטכניקה על רמת הריכוז של בני נוער, של סטודנטים, או של אנשים הסובלים מליכווי למידה? מה חושבים על הסדנא והשלכותיה אסירים, סוהרים ופקידים בכירים בכלא חרמון? כיצד הסדנא השפיעה על האסירים שהשתתפו בה? האם היא תרמה לשינוי בתפיסת עולמם, בתפיסתם את עצמם וכו'? האם היא שיפרה את איכות החיים שלהם? האם היא תתרום לשיפור הסיכויים לשילובם מחדש בחברה?

ביבליוגרפיה

א. מקורות בעברית

- אברהמי, רלי ואברהמי אבנר (2007). "משפחת לויט", *הארץ*, מוסף שבועי, 15 ליוני.
אופיר, נתן (1998). "מדיטציה במבט יהודי", *תחומין י"ח*, תשנ"ח, ע"מ 408-418. זמין באינטרנט בקישור: <http://www.scribd.com/doc/7172351/Jewish-Meditation>
תאריך כניסה אחרון: 20/01/2009.
אור, ענת (2000). "סליחה מה השעה?", *הארץ*, מוסף שבועי, 13 לאוקטובר.
אטינגר, יאיר (2006). "בתוך ים האפשרויות יהודים מוצאים עוגן בהלכה", *הארץ*, גלריה, 23 ליוני.
אילני, עפרי (2009). "בבר אילן ילמדו פילוסופיה בודהיסטית 'מזווית יהודית'", *הארץ*, גלריה, 19 לפברואר.
אלדר, רועי (2000). "מה עשיתי לעצמי", *הארץ*, מוסף שבועי, 22 לספטמבר.
אנדרמן, נירית (2007). "איטריות חמות", *הארץ*, גלריה, 26 ליולי.
אסא, לינורה (2003). "רוח פרצים", *הארץ*, מוסף שבועי, 21 לנובמבר.
ארד, בועז (2006). "לא חשוב הגיל, העיקר התרמיל", *ידיעות אחרונות*, מסלול, 20 לנובמבר.
בובר, מרטין (1980). *בסוד שיח*. ירושלים: מוסד ביאליק.
בורוביץ', יואב וברמן שמרית (2004). "לירושלים מחכה עוד גמר, הפעם זו מכבי ת"א", *הארץ*, ספורט, 20 לאפריל.
בידרמן, שלמה (1995). *ראשית הבוזהיזם*. האוניברסיטה המשודרת, משרד הביטחון, ההוצאה לאור.
בידרמן, שלמה (2003). *מסעות פילוסופיים: הודו והמערב*. תל אביב: משכל.
בורדייה, פייר (2005). *שאלות בסוציולוגיה*. תל אביב: רסלינג.
בן דויד, אמיר (2000). "מורי הדרך להודו", *הארץ*, גלריה, 08 לדצמבר.
בן פורת, שחר (2006). "מורה נבוכים", *טיים-אאוט תל אביב*, גיליון מס' 181-180, 27-12 באפריל, ע"מ 36-60.
בן פורת, שחר (2007). "מענק שחרור", *טיים-אאוט תל אביב*, גיליון מס' 229, 29-22 במרץ, ע"מ 38-44.
בן פורת, שחר (2008). "כל מה שרציתם לדעת על... ויפאסאנה", *טיים אאוט תל אביב*, גיליון מס' 285-286, 17 באפריל – 1 במאי, ע"מ 288.
בר, אילי (2006). "מדיטציה, האיש שישב בשקט – ד"ר פול פליישמן", *חיים אחרים*, גיליון 119, אוגוסט 2006.
בר-קימה, אורלי (1997). "יותר הפקות מקוריות בעקבות הסכם עם איי-סי-פי", *הארץ*, גלריה, 16 לינואר.

- גואל, פינטו (2006). "סינית אני מדברת אליך", הארץ, גלריה, 27 לינואר.
גופמן, ארווינג (1980). *הצגת האני בחיי היומיום*. תל אביב: דביר.
גורביץ, דויד (1997). *פוסטמודרניזם: תרבות וספרות בסוף המאה ה-20*. תל אביב: דביר.
גירץ, קליפורד (2007). *פרשנות של תרבויות*. ירושלים: כתר.
גלעד, גלית (2005). "יכולתו של האדם לשאת כאב היא הדרך היחידה לצמיחה", הארץ, ספרים, 21 לספטמבר.
גרין, שגיא (1999). "הבילוי הלוהט", הארץ, חגים, 20 למאי.
ד.ב.ד. (1961). "שלווה בצילו של בודהא?", מעריב, 20 לדצמבר.
דיימונד, ג'ארד (2002). *רובים, חידקים ופלדה: גורלותיהן של חברות אדם*. תל אביב: עם עובד.
דן, עוזי (2007). "המסיבה נגמרה", הארץ, ספורט, 06 למרץ.
הארט, ויליאם (1994). *ויפאסאנה: האמנות לחיות*. תל אביב: זמורה ביתן.
הדר, אלון (2007 / א'). "השיבה מהודו", הארץ, מוסף שבועי, 27 ליולי.
הדר, אלון (2007 / ב'). "אלכס אורגינל", הארץ, מוסף שבועי, 10 לאוגוסט.
הזלקרון, שחר (2006). "וודסטוק, הנה אנחנו באים", הארץ, מוסף רכב, 07 לדצמבר.
הנר, ליאור ושרגל דבורית (2006). "הלוחש לבלוגרים", הארץ, כלכלה, 08 לאוקטובר.
ורדי, עופר (2006). "אור יקרות", טיים-אאוט תל אביב, גיליון מס' 181-180, 27-12 באפריל, ע"מ 28-30.
זר, תמי (2006). "מדיטציה מאחורי הסורגים", גלובס, 21 לספטמבר.
חובב, גיל (2001). "כשצפון נושק לדרום", הארץ, גלריה, 15 לנובמבר.
חיטרון, חגי (1997). "תשדיר שירות", הארץ, חדשות, 01 למאי.
חסין, טל (2003). "סוס טרויאני בוועדת המצפון", הארץ, מוסף שבועי, 18 ליולי.
טאוב, גדי (2003). "הישראלים החדשים", הארץ, מוסף שבועי, 26 לספטמבר.
טל, עומר (2006). "אתה הוא המדען", אתר NRG (מעריב), ניו-אייג', 15 למאי.
תאריך כניסה אחרון: 01/02/2009
קישור: <http://www.il.dhamma.org/pr/pfNrg/pfNrg1.htm>
טרנר, ויקטור (2004). *התהליך הטקסי: מבנה ואנטי מבנה*. תל אביב: רסלינג.
יבין, יונתן (2002). "המדור לחילוץ קרובים", הארץ, מוסף שבועי, 27 לספטמבר.
יהושע, א.ב. (1994). *השיבה מהודו*. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
לב ארי, שירי (2008). "שקט בלב הסערה", הארץ, גלריה, 08 לפברואר.
לב ארי, שירי (2006). "כאן ביתי", הארץ, גלריה, 23 לפברואר.
לבנה, נרי (2007 / א'). "מפגש גורלי", הארץ, מוסף שבועי, 11 למאי.
לבנה, נרי (2007 / ב'). "מצאתי את אמא שלי ב Google", הארץ, מוסף שבועי, 01 ליוני.
לבנה, נרי (2006). "בוהה בלי הפרעה", הארץ, מוסף שבועי, 03 לפברואר.
לבנה, נרי ולורי אביבה (2000). "ניו אייג'", הארץ, מוסף שבועי, 13 לאוקטובר.

- לוי, דפנה (2002). "עליות חדות בשער החרוז", *הארץ*, מוסף שבועי, 19 ליולי.
- לוי-ברזילי, ורד (2006). "הסתכלות", *הארץ*, גלריה, 03 לנובמבר.
- לוינסון, אביבה (2000). "בלי לשקר, לקלל ולהעליב", *הארץ*, גלריה, 24 לפברואר.
- לורי, אביבה (2007). "אם זכרוננו אינו מטעני", *הארץ*, מוסף שבועי, 09 לפברואר.
- לורי, אביבה (2006 / א'). "יוצאות מהצללים", *הארץ*, מוסף שבועי, 08 לספטמבר.
- לורי, אביבה (2006 / ב'). "שקט שיהיה פה", *הארץ*, מוסף שבועי, 27 לאוקטובר.
- לורי, אביבה (2000). "שששששש", *הארץ*, מוסף שבועי, 11 לאוגוסט.
- לפיד, יוסף (1961 / א'). "עת הרהורים לבן גוריון", *מעריב*, 12 לדצמבר.
- לפיד, יוסף (1961 / ב'). "אני מתבודד במערה שעל האגם", *מעריב*, 19 לדצמבר.
- מלכין, נורית (2005). "דהרמה במעוז הישראלי", *נשיונל ג'יאוגרפיק ישראל*, גיליון 91, דצמבר 2005. ע"מ 28.
- מנחמי, איילת ואריאל אילונה (2000). "זאת לא אותה ויפאסאנה", *הארץ*, מוסף שבועי, 18 לאוגוסט.
- מני, מ.ח. (1961). "מה העבודה הזאת לכם", *מעריב*, 21 לדצמבר.
- מעוז, דריה (2006). "כל גיל והתרמיל שלו: על הקבוצות השונות הנוסעות להודו". בתוך: אלחנן ניר (עורך) *מהודו ועד כאן: הוגים ישראליים כותבים על הודו והיהדות שלהם*. ירושלים: ראובן מס.
- נווה, חנה (2002). *נוסעים ונוסעות: סיפורי מסע בספרות העברית החדשה*. ספריית האוניברסיטה המשודרת, משרד הביטחון, ההוצאה לאור.
- נחשוני, קובי (2008). "חדש: סדנת ויפאסאנה יהודית", אתר *YNET*, 03 ליוני.
- ניב, טל (1998). "יוסי יונגמן: רקדן וכוריאוגרף", *הארץ*, מוסף שבועי, 30 לינואר.
- ניצן, דנית (2005). "בשרוואל ובסנדל", *הארץ*, גלריה, 06 ליוני.
- ניצן, דנית (2004). "המנטרה מקדשת את האמצעים", *הארץ*, מוסף שבועי, 09 לינואר.
- ניצן, דנית (2001). "התחומים הפופולריים ביותר", *הארץ*, בריאות, 26 לפברואר.
- עזר, רן (2006). "הנזיר שמכר את הסוסיתא שלו", *ידענות אחרונות*, שבע ימים, 17 לנובמבר.
- עידן, אלון (2004). "על מאמני הכדורגל בישראל", *הארץ*, מאמרים, 10 לדצמבר.
- פברון, ורדית (2005). "המסע אל התודעה הטהורה. סדרת כתבות – ויפאסנה". מתוך אתר האינטרנט של *חיים אחרים: הירחון של מובילי האלטרנטיבה בישראל*. תאריך כניסה אחרון: 20/01/2009.
- קישור: http://www.altlife.co.il/mag_artshow.php?article_id=60
- פדרמן, אסף (2005 / א'). "תולדות הויפאסאנה: חלק א'", אתר *NRG* (מעריב), ניו אייג', 30 ליוני (פרסום ראשון); עדכון אחרון: 21/11/2007. תאריך כניסה אחרון: 20/03/2009.
- קישור: <http://www.nrg.co.il/online/15/ART/952/538.html>
- פדרמן, אסף (2005 / ב'). "תולדות הויפאסאנה: חלק ב'", אתר *NRG* (מעריב), ניו אייג', 07 ליולי (פרסום ראשון); עדכון אחרון: 21/11/2007. תאריך כניסה אחרון: 20/03/2009.
- קישור: <http://www.nrg.co.il/online/15/ART/955/502.html>

- פדרמן, אסף (2005 / ג') "תולדות הויפאסאנה: חלק ג'", אתר *NRG* (מעריב), ניו אייג', 14 ליולי (פרסום ראשון); עדכון אחרון: 21/11/2007. תאריך כניסה אחרון: 20/03/2009.
קישור: <http://www.nrg.co.il/online/15/ART/958/484.html>
- פדרמן, אסף (2005 / ד') "מה זה מדיטציה?", אתר *NRG* (מעריב), ניו אייג', 03 אוגוסט (פרסום ראשון); עדכון אחרון: 21/11/2007. תאריך כניסה אחרון: 20/03/2009.
קישור: <http://www.nrg.co.il/online/15/ART/966/496.html>
- פונדק, נחום (1961). "ב.ג. החל בתרגילי ריכוז בתנאים של בידוד גמור", *דבר*, 12 לדצמבר. פוריאן, רונית (1995). "לחץ", *הארץ*, מוסף שבועי, 15 לספטמבר.
- פלד, אסתר (2005). *פסיכואנליזה ובודהיזם: על היכולת האנושית לדעת*. תל אביב: רסלינג.
- פלטי, מיכל (2000). "לא יכולים בלי זה וזה וזה", *הארץ*, גלריה, 26 לדצמבר.
- פלטי, מיכל (2002). "שלמה ארצי אוכל צ'ולנט", *הארץ*, גלריה, 07 לאוגוסט.
- פראנקל, ויקטור (1970). *האדם מחפש משמעות: מבוא ללוגותרפיה*. לוד: דביר.
- פרסיקו, תומר (2008). "צדיק בא לעיר", אתר *NRG* (מעריב), ניו אייג', 02 לינואר. תאריך כניסה אחרון: 20/01/2009.
קישור: <http://www.nrg.co.il/online/15/ART1/678/534.html>
- קופטץ, גיל (2005). "הודו לה' כי טוב", *הארץ*, מוסף שבועי, 03 ליוני.
- קופפר, רותה (1997). "המנטרה של טיהאר", *הארץ*, גלריה, 30 לאפריל.
- קופפר, רותה (2006 / א'). "הוא לא ישוב", *הארץ*, גלריה, 28 ליוני.
- קופפר, רותה (2006 / ב'). "גם מסע של 10000 צעדים מתחיל מול הראי", *הארץ*, גלריה, 26 לספטמבר.
- קופפר, רותה (2006 / ג'). "החיים הם פרק בסדרה", *הארץ*, גלריה, 23 לנובמבר.
- קופפר, רותה (2007). "איפה קבור הכלב?", *הארץ*, גלריה, 17 למאי.
- קזין, ארנה (2007). "שפכי אהבה על הגויים", *הארץ*, ספרים, 08 לאוגוסט.
- קמחי, גלית (2004). "הקץ לסבל", *הארץ*, ספרים, 06 לאוקטובר.
- קמחי, לילה (2006). "האם גורו יכול להיות גם סתם הר", *הארץ*, ספרים, 06 לדצמבר.
- קפלן, אריה (1995). *מדיטציה וקבלה*. ירושלים: רוח ישראל – ארגמן.
- קפלן, אריה (1998). *מדיטציה יהודית: מדריך מעשי*. תל אביב: פראג.
- קציר, יעל (2007). "לשחרר", *הארץ*, מוסף שבועי, 27 לאפריל.
- קריסטל, מירב (2006). "רייטינג יומי, 'בשורות טובות' לשי אביבי", אתר *YNET*, 30 לנובמבר. תאריך כניסה אחרון: 20/01/2009.
קישור: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3334515,00.html>
- קרמר, דורון (2007). "שווה דו"ח", *הארץ*, ספורט, 01 למאי.
- קרפל, דליה (1999). "התענוג המתוק של ההרס", *הארץ*, מוסף שבועי, 11 ליוני.
- ראהולה, ואלפולה (2004). *מה שלימד הבודהה*. ירושלים: כתר. תל אביב: חיים אחרים.

- רוזנבלום, דורון (2007). "מה חדש תפוח בדבש", *הארץ*, מאמרים, 12 לספטמבר.
- רוזנבלום, עירית (2002). "רוח קדים", *הארץ*, גלריה, 13 לדצמבר.
- רוזנטל, רוביק (עורך) (2005). *מילון הסלנג המקיף*. ירושלים: הוצאת כתר
- רותם, אסף (2006). "המשקיעים הזריזים רצים לקנות בחצי מחיר מה ששילם כצמח", *הארץ*, כלכלה, 21 לאוגוסט.
- רימון, יוהשע (2000). "בידוד והתנתקות", *הארץ*, מוסף שבועי, 25 לאוגוסט.
- שגב, עמירה (2001 / א'). "רות קלדרון", *הארץ*, מוסף שבועי, 13 לאפריל.
- שגב, עמירה (2001 / ב'). "עם הנשיא קצב", *הארץ*, מוסף שבועי, 27 לאפריל.
- שוחט, אורית (1997). "למי מגיע לחיות עם ילדיו", *הארץ*, מאמרים, 02 למאי.
- שומפלב, אטילה (2007). "פרץ תוקף את ברק: מנהיג בחדרי חדרים", *ynet*, 09 לנובמבר.
- תאריך כניסה אחרון: 20/01/2009.
- קישור: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3469546,00.html>
- שיינמן, נמרוד (2000). "יש ויפאסאנה אחרת", *הארץ*, מוסף שבועי, 08 לספטמבר.
- שלג, יאיר (2006). "ישו התחיל עם 12 שליחים, ותראה לאן הוא הגיע", *הארץ*, גלריה, 13 לאוקטובר.
- שמחאי, דלית (2000). *השביל הזה מתחיל כאן*. תל אביב: פראג.
- שפיגל, חיים (2006). "מוות מיסתורי במקווה", *בחדרי חרדים*, 02 ליולי.
- תאריך כניסה אחרון: 20/01/2009.
- קישור: http://www.bhol.co.il/news_read.asp?id=1902&cat_id=3
- שפילברג, חיים (1990). *הודו: אמונות ודעות*. ישראל: הדר.
- תבורי, עידו (2007). "ה'ריינבו' ו'בבילון': דינמיקה של אנטגוניזם והמשכיות", בתוך: תבורי, עידו (עורך) *רוקדים בשדה קוצים: העידן החדש בישראל*. תל אביב: הקיבוץ המאוחד. ע"מ 119-89.

ב. מקורות באנגלית

- Anteby-Yemini Lisa, Bazini Keren, Gerstein Irit and Kling Gali. (2005). "Traveling Cultures: Israeli Backpackers, Deterritorialization, and Reconstruction of Home". In Chaim Noy and Erik Cohen (Eds.). *Israeli Backpackers and their Society*, 89-109. Albany, NY: State University of New York.
- Ben-Gurion, David (1962). "Ben-Gurion Examines the Buddhist faith", *The New York Times Magazine*, April 29th.
- Blackwell, Roger D., Miniard, Paul W. and Engel, James F. (2001). *Consumer Behavior*, California: South-Western College Publications.
- Bourdieu, Pierre (1979). *La Distinction*, 204-215. Paris: Minuit.

- Collins, Peter (1998). "Negotiating Selves: Reflection on 'Unstructured Interviewing'", *Sociological Research Online*, vol. 3, no.3.
<http://www.socresonline.org.uk/socresonline/3/3/2.html>
- Even-Zohar, Itamar (1990). "System, Dynamics, and Interference in Culture: A Synoptic View". *Polysystem Studies* [=Poetics Today 11:1 (1990)], pp. 85-94.
- Fiedler, L.A. (1971). "The Children's Hour". In Assan, I. (ed). *Liberation; New Essays of the Humanities in Revolution*. (Conn. Middletown): 149-175.
- Fiske, John (1989). "The Jeaning of America". *Understanding Popular Culture*. Boston: Unwin Hyman: 1-23.
- Fleischman, Paul R. (1999). *Karma and Chaos*, Washington: Pariyatti Publishing.
- Fontana, A. and Fray, J.H. (2000). "The interview: from structured questions to negotiated text". In N.K. Denzin and Y.S. Lincoln (Eds.). *Handbook of qualitative methods: second edition* (London and California: Sage Publications): 645-673.
- Gladwell, Malcolm (1997). "The Cool Hunt". *The New Yorker*, March 17, 78-88.
- Hart, William (1987). *The Discourse Summaries of S.N. Goenka*. Washington: Pariyatti.
- Holden, Stephen (2005). "Prisoners Finding New Hope in the Heart of Spiritual Bliss", *The New York Times*, Movie Review, July 8th.
- Kaplan, Ariyeh (1978). *Meditation and the Bible*, Maine: Samuel Weiser, Inc.
:הספר זמין לעיון באינטרנט, בקישור הבא (תאריך כניסה אחרון: 20/01/2009)
<http://www.scribd.com/doc/7172374/Aryeh-Kaplan-Meditation-and-the-Bible>
- Kaplan, Ariyeh (1982). *Meditation and Kabbalah*, Maine: Samuel Weiser, Inc.
- Kaufman, Jason and Patterson, Orlando (2005). "Cross-National Cultural Diffusion: The global spread of cricket". *American Sociological Review*, Vol. 70, Feb. 2005. pp. 82-110.
- Leary Timothy, Metzner Ralph, Alpert Richard (1964). *The Psychedelic Experience: A manual based on the Tibetan book of the Dead*. New York: Citadel Press Books.
- Levy-Strauss, Claude (1955). *Tristes Tropiques*. Paris: Librairie Plon.
- Maoz, Darya (2005). "Young Adult Israeli Backpackers in India", In Chaim Noy and Erik Cohen (Eds.). *Israeli Backpackers and their Society*, 159-188. Albany, NY: State University of New York.

- Marwick, Arthur (1998). *The Sixties Cultural Revolution in Britain, France, Italy and The United States, c. 1958-1974*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Milstein, Ezra (1971). "My Experiments with Truth, or – The Search for the Perfect Guru". *The New York Times*, April 04.
- Noy, Chaim and Cohen, Erik (2005). "Introduction: Backpacking as a Rite of Passage in Israel", In Chaim Noy and Erik Cohen (Eds.). *Israeli Backpackers and their Society*, 1-43. Albany, NY: State University of New York.
- Noy, Chaim (2005). "Israeli Backpackers: Narrative, Interpersonal Communication, and Social Construction", In Chaim Noy and Erik Cohen (Eds.). *Israeli Backpackers and their Society*, 111-157. Albany, NY: State University of New York.
- Roszak, Theodore (1968). *The Making of a Counter Culture*. California: University of California Press.
- Shaw, Sara (2006). *Buddhist Meditation: an Anthology of texts based on the Pali canon*. New York: Routledge.

ג. מקורות מקוונים:

1. אתרים של ארגונים משדה הויפאסאנה:

- 1.1. האתר העולמי של ס.ג. גואנקה: <http://www.dhamma.org>
- 1.2. "מכון המחקר" של ארגונו של ס.ג. גואנקה: www.vri.dhamma.org
- 3.1. אתר העמותה לויפאסאנה בישראל: <http://www.il.dhamma.org>
- 4.1. לוח הקורסים של העמותה לויפאסאנה על-פי גואנקה בצרפת: <http://www.mahi.dhamma.org/calendrier.html>
- 5.1. אתר עמותת תובנה: <http://www.tovana.co.il/newsite/index.asp?id=2>
- 6.1. אתר עמותת ניומן: <http://www.metta.org.il>

2. אתרים נוספים:

- 1.2. מדיטציה יהודית: <http://www.jewishmeditation.org.il>
- 2.2. קורס מדיטציה יהודית של חב"ד דרמסללה: <http://www.unity.co.il/43072/יהודית>
- 3.2. ויפאסאנה יהודית (כרזה פרסומית): <http://www.notes.co.il/tomer/50573.asp>
- 4.2. ויפאסאנה יהודית (רשמיו של המנחה): <http://www.notes.co.il/tomer/47026.asp>
- 5.2. אתר "כתות" של ממשלתת ישראל: http://www.katot.org/KtSct_TM.asp

6.2. אתר "רשם העמותות" של משרד המשפטים:

<http://www.justice.gov.il/MOJHeb/RashamAmutot/AmutotViewApp.htm>

7.2. אתר שגרירות הודו בישראל: פרזנטציה הכוללת מידע אודות מספר האשרות המונפקות:

www.indembassy.co.il/India_Israel_2006.pdf

8.2. אתר אוניברסיטת ת"א (מספר הסטודנטים הלומדים באוניברסיטה):

www.tau.ac.il/tau-archives/toldot.html

9.2. כתבה על סרט הפרסומת של בזק-נט:

http://tam.co.il/3_10_2003/tarbut-mishmar.html

3. קישורים לקטעי וידאו: ויפאסאנה בטלוויזיה הישראלית (תאריכי כניסה אחרונים: 01/02/2009)

1.3. רואים עולם: http://www.il.dhamma.org/pr/index.asp?vid=channel_1_RoimOlam.wmv

2.3. עובדה:

<http://www.keshet-tv.com/ProgramVideo.aspx?ProgID=1403&CatID=411&MediaID=4853&CurrentCatID=1371>

3.3. בשורות טובות:

<http://www.keshet-tv.com/ProgramVideo.aspx?CatID=1758&ProgID=2946&CurrentCatID=2378>

4.3. ארץ נהדרת:

<http://www.keshet-tv.com/nehederet/videoarchive.aspx?SeasonID=4>

(עונה 4, תכנית 13: "עם כל הכבוד חלי באה לתמוך").

4. ויפאסאנה ב"כרטיסי ביקור":

1.4. מורים ליוגה:

<http://www.yoga-studio.co.il/article.asp?articleid=186&catid=70&parentid=70>

2.4. משתתפת בתכנית הריאליטי של ערוץ 10 "הישרדות":

<http://www.hisardut10.co.il/index.php?showtopic=18>

5. בלוגים:

1.5. בלוג המסע של יעל וידל להודו, המתאר בפירוט רב את חוויית הויפאסאנה של יעל (תאריך

כניסה אחרון: 20/01/2009). קישור: <http://www.pyael.com/drup2/?q=node/6>

2.5. בלוג המסע של רם אפרת, בו מתוארת סדנת הויפאסאנה (תאריך כניסה אחרון: 20/01/2009)

קישור: http://gesher.blogspot.com/2007/07/blog-post_27.html

ד. סרטים:

1. אגף הוויפאסאנה (1997), סרטן של איילת מנחמי ואילונה אריאל.
2. השיבה מהודו (2002), סרטו של מנחם גולן.
3. *The Beatles, Anthology* (2003)
בעיקר הפרק העוסק בסוף שנות ה-60: 07:50-14:30 Episode 7

English Summary

1. Introduction: the background, a question and a hypothesis

The processes through which *Cultural Models* or *Repertoire Items* are being transmitted between different Socio-cultural Systems, as well as the processes through which these foreign, "new", models are being adapted, adopted and diffused in the *Receiving* Socio-Cultural Systems, all represent important factors in processes of consolidation and change of Cultural Repertoires (the diffusion of ideas, techniques, tools, objects, bodily expressions, etc. – and their influences on the receiving Systems). The aim of this limited research was to shed some light on these processes through the analysis of a specific and contemporary case study: the appearance of a Meditation Technique called "Vipassana" in the Israeli Socio-cultural System. There is no doubt that the origins of this model are not in Repertoires one can call "The Jewish Tradition", or in any other "Local" Repertoires ("Native-Israeli", "Mediterranean", or "Arab-Othman-Palestinian"), but in India, and more precisely in the Buddhist tradition which has started to spread from the northern part of India from about the 5th century BCE. ("Vipassana Meditation" is "Buddhist Meditation", both include a wide range of interpretations and varieties (Shaw, 2005: 1-20)).

It is important to note that in the Israeli-receiving System a *Generative Ability* (Even Zohar, 1990) has been achieved: Israelis wishing to acquire a form of this Meditation Technique can join, in Israel (since the early 90's), special courses organized by mainly three Associations: *The Association for Vipassana in Israel*, *Tovana* (meaning in Hebrew "Insight"), and *Newman* (these are the major ones: other smaller organizations or individuals propose "Vipassana courses"). Hence, in the receiving system a "market" or a "field" where several "players" compete, have also emerged. According to recent reports echoed in the local press, more than ten thousand Israelis had already passed a Vipassana course. Most of these courses last between a week to ten days and they take place in remote, secluded and closed locations. The participants are asked to follow some basic rules of conduct, such as: abstaining from killing, abstaining from stealing, abstaining from physical contacts with other participants, abstaining from taking any "mind altering substances" (drugs, alcohol and cigarettes)

and abstaining from talking. Most of the schedule is dedicated to learning and practicing the technique. Furthermore, every day a "Dharma Talk" is being given: a lecture during which key terms and ideas from the Buddhist philosophy and way of life are presented and explained. Finally, it is expected from participants to *donate* (according to their own will and means) at the end of the course to cover its costs (lodging, nourishment, etc.). Therefore, these courses require important *investments* in terms of leisure time, effort and, to a lesser extent, money.

Through this research I tried to clarify the processes by which Vipassana courses – and the meditation technique which is being taught – were transferred and adopted in the Israeli, receiving, System. More specifically, I tried to understand how *Demands* for these courses have emerged, feeding the local Vipassana field. These demands are undoubtedly crucial for the survival of the Associations proposing Vipassana courses in Israel and therefore they represent an important aspect of the processes of establishment and diffusion of the foreign model in the receiving system.

Furthermore, the assumption about the existence of a relation between "The Backpacking trip to the Far East and India" and the appearance of Vipassana courses in Israel served as the central hypothesis for this research. For in the last two decades tens of thousands of Israelis travel every year to India and the Far East. Usually the duration of the trip varies between several months and a year, sometimes even more than a year. However, the vast majority of them backpackers return back to Israel at the end of the trip.

The status of "The trip to India" as an available and accepted option in important segments of the Israeli Society raises the question of its possible role in "importing" new Repertoires to the Israeli system. Repertoire Items originating in the Far East and India are indeed easily recognizable in Israel, as, for example: home-decoration items (Buddha statues exhibited in living rooms, "Om" signs hanged on doors, Tibetan prayer flags displayed at balconies); dress and accessories items (Mallahs, rings for the feet, etc.); food items (some fashionable and popular coffee shops in Tel Aviv propose Chai; Chai-Wallahs sell chai on the beaches of Tel Aviv); Mind-body practices (Yoga, Tai-Chi); and a wide range of Words which have become well established in contemporary Hebrew (Shanti, Ashram, Chiloum, Chackra, Acha, etc.).

2. The structure of the Thesis

Three chapters are included in the Thesis. The first (pp. 16-38) presents some clear evidence to the penetration of Vipassana to the Israeli Socio-Cultural System. It is based mainly on a series of articles which had been published in *Haaretz* (one of the three major newspapers in Israel) and which contained the word "Vipassana". This chapter also includes an analysis of the ways the foreign model had been represented in this central newspaper.

The second chapter (pp. 39-76) describes and analyses *the purchase process* and *the transference process* of the model to the Israeli Socio-Cultural System. It is based on personal interviews conducted with fifteen Israelis, seven women and eight men, who went to at least one Vipassana course. This chapter will clarify the ways the interviewees were exposed to Vipassana, the reasons which led them to join the course, their personal life-circumstances prevailing during the period they had joined it, their present thoughts about it, etc.

The third chapter (pp. 77-87) describes briefly the Israeli *Vipassana field* and analyses the consequences of the competitive dynamics between the three major "players" in the local Vipassana market on general demand levels. It also presents a range of reactions from traditional, dominant, "players" in the *Israeli Spiritual field* to the appearance (and appeal) of *Spiritual* ideas and techniques originating from India and the Far East (like Vipassana).

Finally, a second Volume includes three appendixes: the first gives a thorough description of two Vipassana courses I had taken, one with *Tovana*, the other with *The Association for Vipassana in Israel* (a small scale field research); the second describes the Methodology which had structured the Interviews and presents a detailed description of the interviewee's profiles (both elements appear very briefly in the body of the thesis); and the third contains the complete transcripts of the interviews.

3. Major findings

The first chapter opens with a *comparison* between the number of articles containing the word "Vipassana" in the internet archive of *Haaretz* and their numbers in some leading Western Newspapers (from the US, Britain, France, Spain, Italy and Germany).

It appeared that *Haaretz* archive contained the largest number of articles: seventy five articles between 1994 (the beginning of the internet archive) and 2007. Moreover, the gaps with other newspapers were significant: the second newspaper in this Press-Vipassana-Parade was *The San Francisco Chronicle*, with only eighteen articles; and in the three French major newspapers (*Le Monde*, *Liberation*, *Le Figaro*), for example, only one article containing the word had been published.

Furthermore, in *Haaretz* the word was included in a wide range of "stages" (Culture, Sports, Economy, and Week-end Supplements) and thematic contexts. These elements give a general hint regarding the penetration of the word to contemporary Hebrew and to the establishment of the Meditation technique it usually represents in the receiving Socio-cultural System.

However, closer analysis of these articles revealed some important elements related to the transference and diffusion processes of the model. In many articles the *Vipassana* appeared as a *Trendy option* or as a specific option belonging to a wider, general trend which received the term "The Spiritual Trend" or "The New Age Trend". Agents attracted to the *New Age* or *Spiritual* scene, events and activities, were usually described as Secular-Jews, Young-Adults (between twenty to more or less thirty years old), from mid and upper classes. Hence, Vipassana Meditation appeared as an available and accepted option in major segments of Israeli society. In other articles the Vipassana was mentioned as an element of "Presentation of Self" of usually talented and appreciated characters, some of them celebrities, who presented themselves to the journalists (and readers) of *Haaretz*. These examples show how stories about Vipassana procure significant *Symbolic Capital* in the receiving System. Of course, these personal testimonies had contributed at the same time to raise the Prestige of the foreign and relatively new model and to diffuse a positive *Buzz* about it in wider Israeli Social segments (the general public of *Haaretz* readers). Also, some authors used the Vipassana to characterize or classify characters they described to specific and distinctive Social groups (with specific attitudes, tastes, value systems, etc.), easily identified (or assumed to be so) by their readers.

In addition, some articles mentioned the appearance of Vipassana on Israeli television – sometimes in major programs which enjoy wide audiences. Therefore, it is reasonable to assume that even larger publics (than *Haaretz* readers) have at least heard about the term "Vipassana".

Furthermore, in many articles the word carried a new meaning. For the general public, usually for those who had never been to a Vipassana course, the word means "self administered abstention from speaking". This new significance (which appears as well in "The Hebrew Slang Dictionary" published in 2005) enabled the word to appear in articles treating topics from the fields of Sports, Economy and Politics (in most cases describing celebrities ardently refusing to speak to reporters).

Finally, the "Letters to the Editor" stage of *the week-end supplement* was for about a month the Theater of a public debate between agents representing *The Association for Vipassana in Israel* and *Tovana*, over the legitimate right to use the term "Vipassana course". this series of letters (provoked by an article portraying one of the leading teachers of *Tovana*) reflect power struggles within the local Vipassana field.

In general, the attitudes towards the Vipassana in *Haarets* varied between neutral to positive. From the sum of these articles, one can draw this very general (and naturally reductive) *portrait*: Vipassana is a Buddhist Meditation technique one can acquire in special courses; it is a part of the New Age or Spiritual trend; some talented and appreciated individuals had passed the course and expressed their positive impressions and thoughts about it; this experience may provoke important changes in the ways the participant perceive himself, the world, his life, etc. – and can even lead to changes in habits and behavioral patterns, thus improving his "quality of life"; sometimes Vipassana appeared as a "complementary" or "alternative" psychological therapy; finally, in many articles Vipassana was spontaneously and "naturally" connected to the *trip to India* or to the Beat-Hippie *Counter Culture* of the 1960's.

The interviews confirmed these general traits. They revealed the deep-rooted and complex relation between the Trip to India and the emergence of demands to Vipassana courses in Israel. They also clarified the major means by which the foreign model had been diffused and propagated in the receiving system; finally, they revealed a number of important roles or functions this model fulfills in the receiving system. In the following pages I shall treat these key aspects more thoroughly, but first I'd like to present very briefly the group of interviewees: the vast majority belonged to the general Age and Socio-Economic categories mentioned earlier (most of them were Secular-Jews, Young Adults, from mid and upper classes). They grew up and had been raised in Israel, served in the army, undertaken at least one

backpacking trip during their twenties, passed through the higher education system, and when the interviews took place they were all working – most of them holding positions which require both qualification and responsibility.

The following elements point to the deep relation prevailing between the *Trip to India* and the establishment of regular demand levels to Vipassana courses in Israel: first, most of the interviewees went to the course for the first time during their early-mid twenties. In addition, most of them (eleven) were first exposed to Vipassana in Israel, usually through stories they had heard from friends. This leads to the conclusion that the Vipassana was present in the Socio-cultural Networks to which they had belonged. However, most of them (ten) went to their first Vipassana course while in India. Moreover, the "Indian context" appeared in the descriptions of four of the interviewees (out of five) who passed the course for the first time in Israel: one heard about Vipassana for the first time in India, two heard about it from friends who came back from India, and one was exposed to it while watching a documentary describing the effects of the course on prisoners living in an overpopulated Jailhouse located near New Delhi (thus, most of the action takes place in India), which was broadcasted on Israeli cable Television. This reversed set of elements (two thirds of the interviewees were exposed to Vipassana in Israel while two thirds went to their first course in India) lead to the conclusion that the Backpacking Trip to India represents a Setting which enables, or even encourages, to participate in the course. Furthermore, all those who had passed their first Vipassana course in India went to courses "by S.N. Goenka": *The Association for Vipassana in Israel* is a branch of Goenka's Global Organization in Israel. And of the ten interviewees who had passed the course for the first time in India, seven arrived to the site where the courses of *The Association for Vipassana in Israel* take place, six passed a second, full (ten days) retreat – in most cases during the first year after the trip – and five passed a third full retreat (all with the same Association). Therefore, the trip to India appears as the main context for the crucial first acquisition of the foreign model. Thus, it is impossible to understand the ways *Demands* for Vipassana courses in Israel were formed without taking into account some important aspects of The Trip to India and its different meanings to young Israeli adults. These can be summarized as follows:

a) Usually during the trip Israeli backpackers sojourn mostly with other backpackers, from Israel or from "western" countries. The "intercultural contacts" are more with fellow backpackers than with "locals". Moreover, in this sub-system the Beat-Hippie ethos is dominant; and it is a well established fact that the Beat-Hippie "Counter Culture" heroes (Kerouac, Leary, Ginsberg, The Beatles) borrowed models from Indian Repertoires. Furthermore, many backpackers use the special time frame, natural environment and Socio-cultural setting of the trip (a special "in between chapters" situation, without any ordinary social obligations and constraints, characterized by extra-ordinary personal freedom) to think "about life" and to "look into oneself". Vipassana courses promise to teach a "technique" which is supposed to enable one to "look inside", from a Buddhist (hence *local* and *authentic*) tradition. In addition, the abundant "Leisure-time" Backpackers dispose makes the participation in such a course easier (an important "investment" the course requires).

b) Participation in a wide range of courses (Musical instruments, Dancing, languages, Yoga, Meditation, etc.) is an important option for action during the trip and it seems that Vipassana courses by S.N. Goenka have become an accepted, or even a popular option in the "Backpacker's courses Menu" (maybe because the *liminal* situation of the trip encourages to try some special, extra-ordinary, challenging experiences).

c) Information about available options for action passes in this Socio-cultural sub-system mainly through interpersonal communication, from mouth to ear. Moreover, very often the course was presented by the interviewees as a serious challenge, sometimes even as a mentally dangerous and frightening experience (these were their apprehensions regarding the course before taking it). The uniqueness and strangeness of the course, combined with this aura of challenge and danger, have contributed to its prestige. These elements also enable those who had passed the course to tell interesting stories about it, thus acquiring precious Symbolic Capital and contributing to enhance their *Social Distinction*. These stories also contribute to the course's reputation and to spread the Buzz about the course. Furthermore, Israeli backpackers considering joining courses by S.N. Goenka quickly discover that many others, including European backpackers, plan to do the same and that one has to book places weeks in advance in order to be sure to get in. The "waiting lists" for the courses not only enable to fill the courses, but also create an aura of *Rarity* which contributes to build the course's *Prestige*.

d) It appeared that telling stories about the course gave significant Symbolic Capital not only in the Socio-cultural context of the Trip but also in Israel. Sometimes the course appeared as one of the meaningful moments of the trip. This enabled the *Positive Buzz* about Vipassana to spread not only in the Backpacker's sub-system in India, but also in Israel (although its presence in the Backpacker's sub-system seems to be much stronger). Thus, the spread of the Buzz about Vipassana resembles a Viral Epidemic: an autocataclytic process which gains velocity and power as more and more agents take the course, get impressed by the experience, tell stories about it (and gain Symbolic Capital) and encourage their entourage to try it as well.

e) When returning back to Israel many Backpackers try to combine in their daily lives principles, values and practices which were defined during the trip. This leads some to continue and practice in Israel techniques that were acquired in India and to join courses which represent the trip. Hence, Israelis who for some reason could not travel to India may take in Israel the same courses which symbolize the Trip and reduce symbolic gaps created with those who came back.

f) Most of the interviewees who took their first Vipassana course in Israel went to the course in a period or personal context of "Biographical crisis", between one chapter in life and another – for example at the end of "The University chapter" and before "The Working chapter" – as the personal context prevailing when undertaking the trip to India. This context is very often characterized by dramatic changes, personal dilemmas, question marks, stress and sometimes even mental or psychological crisis. So did the "landing from India" period, which is yet another type of "in between" situations for returning Backpackers. Thus, taking the course in Israel for the first time, or taking it after the trip for the second time, represented in most cases an effort to face these critical, crisis situations, a means to find one's "way". It is important to remind that Vipassana courses present to their participants the Buddhist epistemic system, as well as its world view and way of life – and that this whole system offers a universal cure to *Doukhaa* ("suffering" or "being chronically unsatisfied", a "mental illness" which characterizes the Human existence in general), as well as an alternative way of life to the dominant Western-Capitalistic one, which is widely criticized by many Israeli young adults.

g) The most common pattern of acquisition of the technique (its strong presence in the Backpacking sub-system in India, taking courses by S.N. Goenka during the trip, the spread of the Buzz about it in Israel, mainly through returning Backpackers) have contributed to the formation of the structure of the Israeli Vipassana field, where *The Association for Vipassana in Israel*, which proposes courses by S.N. Goenka, is dominant, and *Tovana* is the challenger. The third Association, *Newman*, is the youngest in this field and it targets a specific niche of experienced practitioners.

One may reasonably assume that the popularity of "The Trip to India" (the scope of this phenomenon, its duration, the meanings of the trip for backpackers) has lead, in the same ways, to the appearance of other "Indian" (or "Backpacking-Indian") models in the Israeli System. As long as tens of thousands of young Israelis will continue to travel to India every year, as long as the very act of traveling to India will contribute to the Social Distinction of those who came back, and as long as Vipassana courses by S.N. Goenka will continue to enjoy the same prestige within Backpacker's circles in India, it is reasonable to assume that Associations offering Vipassana courses in Israel will continue to be fed by local demands and that the *Association for Vipassana in Israel* will continue to dominate this field (as it proposes "the real thing", the course described by returning Backpackers).

Furthermore, competition between the Associations evolving in the Israeli Vipassana field has contributed in different ways to raise *Demand levels* in the local Israeli market. If *The Association for Vipassana in Israel* proposes courses based on the precise model inculcated by S.N. Goenka (a form of "Blueprint Coping"), its challenger, *Tovana*, proposes a wide range of "Vipassana courses" in different formats (living conditions, duration, etc.) and from different Buddhist traditions (Tibetan, Burmese, etc.). The adaptations made by *Tovana* to meet local tastes, needs and demands lead to the impression that their courses (or at least most of the important ones, those who attract the largest numbers of participants) are "easier". One of *Tovana's* participants termed the "Passover course" – the one I had taken – "Vipassana light": this individual had passed several *courses* or *retreats* (both terms point to the same activity, however "new students" usually use the former while "old students" usually use the latter) with *The Association for Vipassana in Israel*, then tried *Tovana's Passover course* and ended up preferring *Tovana's* framework.

Moreover, *Tovana's* strategy enables wider publics to join the courses – publics that would find it difficult, even impossible, to join courses offered by *The Association for Vipassana in Israel* (for example religious or older publics). Competition has also led to increase the *presence* of the foreign model in the receiving system, in addition to the *Buzz* traveling from mouth to ear in certain Social networks. The major means used by the Associations were: maintenance of efficient internet sites, most of them included information about the technique and about the courses, detailed course schedules (dates and available places) and the possibility to book places on-line; Public Relations, especially through contacts with journalists, producing events which may attract media attention, etc.; and activities on the field, like, for example, presentations on major campuses, distribution of leaflets, etc.

The success "new comers" models from India and the Far East (belief systems, techniques, etc.) meet in "The Israeli spiritual field", has provoked a wide range of reactions from representatives of traditional and dominant currents, especially from the "Jewish Tradition". Leading rabbis did clearly forbid the practice of "Indian techniques" (like meditation), as they may carry the risk of "Avoda Zara" (worship of other, foreign Gods) – one of the most repeated sins committed by the Sons of Israel during Biblical times, provoking in so many occasions the wrath of God. However, as these "eastern" techniques became more and more attractive, especially among the American Diaspora and later on among Israelis, some alternative "Kosher" options were invented or taken out of traditional Jewish Repertoires, techniques that had been until then (the early 1970's in the US) reserved to an elite of "secret bearers". These techniques received the term "Jewish Meditation"³⁵. In Israel, as in India (at locations privileged by Israeli Backpackers), one can join "Jewish Meditation courses" proposed by different organizations. Moreover, recently a first "Jewish Vipassana course" had been organized, at *Notre Dame de Zion*, a Monastery near Jerusalem. During this five days course the participants methodically read and analyzed Talmudic texts while restraining from speaking. It also seems that some form of Buddhist Meditation had been taught and practiced. From the advertisement for the course one learns that yet a new meaning had been given to the term "Vipassana": "*Ta-a-nit Dibour*" (abstaining from speaking as a form of repenting

³⁵ The term "Meditation" was itself translated from the Sanskrit (and Pali) term "Bhavana", which means "Mental Training" or "Mental Development".

from past sins). This new meaning enabled the organizers (lead by a professor for Jewish thought at the Hebrew University) to add the term "Vipassana" to a well established Jewish symbolic and epistemic system. Hence, the contents of the "Jewish Vipassana course" were significantly different from "original" Vipassana courses, all based on Buddhist traditions (all emphasize Buddhist "Mental Development" exercises, as well as clarifying central Buddhist terms and ideas), but the very Model of a "Course" – a secluded setting where adult people sojourn together for several days in order to study or acquire together knowledge, which is so popular in the Backpacking sub-system in India – had been "borrowed". The use of the term "Vipassana" in this context also indicates how attractive Vipassana courses have become in the receiving Socio-cultural System (or spiritual field) otherwise the organizers – targeting heterogeneous Jewish-Israeli publics – wouldn't have used it in this manner. This reaction has therefore engendered a brand new model or "Mutation", a result of *the fusion* (or combinations) between traditional "Jewish" models and new, "Indian" models.

To summarize, the reactions of traditional currents from the Israeli Spiritual field ranged from *complete rejection* (using the Stigma of "Avoda zara"), through proposals of alternative and "*Kosher*" *techniques* originating from Jewish Repertoires ("Jewish Meditation"), and *adoption* – or more precisely *appropriation* (by designating a new, more "adequate", meaning to the term) – as illustrated with the example of the Jewish Vipassana course.

Finally, this specific case-study enables to draw some general conclusions regarding the modes by which cultural models might be transferred, adopted and diffused in receiving Socio-cultural Systems:

a) Human beings travel in space and come into contact with other Human beings, sometimes originating from other Socio-cultural systems or sub-systems. Consequently these agents might receive, adopt, carry and diffuse Cultural models and even whole repertoires, sometimes without even noticing or intending to do so. As long as Human beings continue to move in space and to come into contact with other Human beings from other cultural systems there is a possibility that cultural models would pass from one system (or sub-system) to another. However, as the

number of agents from one system who come into contact with agents from another system increases, and as these contacts endure in time, so increases the probability that Cultural models would be transferred between the two systems. Furthermore, agents who travel out of their original Socio-cultural environment, stay "abroad" for a while and return back, usually enjoy great prestige and receive special attention from other agents. Showing objects from abroad and telling stories about whatever they had encountered on the road very often leads to the acquisition of *Symbolic Capital* and contributes to their *Social Distinction*. This state of affairs increases the chances of successful transference and adoption of foreign models presented by those prestigious traveling away and returning back agents.

b) Acquisition and consumption of foreign or new (to traditional repertoires) models should satisfy specific, determined *needs* or deliver some *utility* to local agents (beyond symbolic capital gains achieved by "showing off" the acquisition). The question is not whether or not the model is useful or efficient, "objectively", but whether it is *perceived* as efficient (compared to other available options), or, even better, whether its purchasers present it as efficient to other agents. Moreover, as the number of those using the foreign-new model increases, its consumption and regular use becomes socially accepted, enabling yet other agents to acquire and use it openly.

c) This specific case-study reveals a transference and diffusion processes "from below". However, if the borrowed model is perceived as supplying a *competitive advantage* (for individuals, companies, states) against other competitors in a given field or if powerful agents (policy makers, etc.) would reach the conclusion that the foreign model could be useful to society as a whole, the road to its diffusion "from above" would be opened. This will systematically enable wide publics to acquire the model. The opposite possibility exists as well (powerful decision makers believing the foreign model to be potentially harmful to society as a whole, therefore acting to stop its diffusion or even eradicate it from the System). Finally, there is an in between option: diffusion and rooting "below the surface", away from the attention of powerful policy makers, thus enabling to build the model's legitimacy and develop its availability in the receiving System.

d) If acquiring a foreign model enables one to gain Symbolic Capital, it is reasonable to expect that the purchaser would tend to show his acquisition to others, thus contributing to raise the model's prestige and to propagate a positive *Buzz* about it within his social networks. In the case of Vipassana meditation in Israel, "showing off" took the form of story-telling. Of course in other cases this might be achieved through other ways (dress, accessories, tools, home decoration, etc.).

e) Entrepreneurs-importers of foreign Cultural models fulfill three crucial functions: the first might be called "administrative" (insuring the creation of an adequate legal status, interacting with different authorities, etc). The second might be defined as "creating and offering adequate products or services", thus making adjustments to the imported model as to make it fitter to local tastes, needs, etc. The third (related to the second) is the "Marketing" function: the Associations promoting Vipassana courses in Israel made considerable efforts to diffuse the model and to strengthen the *presence* of Vipassana in the receiving system, beyond the propagation of the *Buzz* within certain Social Networks. This case has also demonstrated how competition might amplify the two last functions (adequate offers, presence and diffusion), thus increasing general *Demand levels* in the receiving system.

f) The appearance, establishment and successful diffusion of foreign models in receiving Systems might engender reactions from agents representing Traditional options in a given field. These reactions might also include the appearance of yet a completely "new" set of models – the result of "*the fusion*", or of combinations between elements from traditional models and elements from new models.

I shall end this Summary noting that the Thesis reaches its end with several propositions for further, complementary research, including, for example: consolidation of the present research (mainly through adding interviews, using questionnaires, etc.); Inquiring about Jewish Meditation or Jewish Vipassana Courses (History, evolution, teachers, participants, contents, etc.).